ABRAHAM H. MASLOW

DİNLER DEĞERLER,
DORUK DENEYİMLER

Türkçesi
H. Koray Sönmez

(Kuraldışı Yayınları-1996 basım)

İçindekiler

Abraham H. Maslow, Brookllyn Koleji ve batı Davranış Bilimleri Enstitüsünde ders vermiş ve Brandies Üniversitesi'nde Psikoloji Bölüm Başkanlığı yapmıştır. 1967 ve 1968 yılları arasında Amerika psikoloji Derneği'nin (American Psychological Association) başkanlığını yürütmüştür.

Dr. Maslow, insancıl (Üçüncü Güç) psikolojinin önde gelen sözcülerindendir. ''Toward a Psychology of Being'', ''The Psychology of Science'', ''The Farther Reaches of Human Nature'' gibi kitapları ve yayınlanmış birçok makalesi vardır.

SUNUŞ

Küçük Abraham Maslow, Brooklyn banliyölerinden birindeki okulda tek yahudi çocuğuydu. Kendisinin deyimiyle, sırf beyazların gittiği bir okuldaki ilk zenci çocuğu konumundaydı. ‘’Kendimi soyutlanmış ve mutsuz hissediyordum. Neredeyse hiç arkadaşım olmadan, kütüphaneler ve kitaplar arasında büyüdüm’’ diyen Maslow, bir gün psikolojide devrim yaratacağını nereden bilebilirdi ki.

Genç Maslow, olgunlaştıkça Alfred Whitehead, Henri Bergson, Thomas Jefferson, Abraham Lincoln, Plato ve spinoza gibi filozofların çalışmalarının değerini anlamaya başladı.

20 yaşında evlenen Maslow, ‘’Evlenene kadar hayat benim için başlamamıştı. Bu dönemde keşfettiğim J.B. Watson ve Davranışçılık bende heyecan yarattı’’ diyordu.

Ama Gestalt ve Freud psikolojisini okumaya başladığında Davranışçılık Psikolojisi ona yeterli gelmemeye başladı. Genç çiftin ilk çocukları doğduğunda Maslow büyük bir değişim yaşadı. ‘’bebek beni bir psikolog olarak değiştirdi. Bu kadar heyecan duyduğum Davranışçılık artık midemin kaldıramayacağı kadar aptalca görünüyordu. Bu minicik, gizem dolu şeye bakıp kendimi çok aptal hissediyordum. Bebeği olan hiç kimse Davranışçı olamaz.’’

30’lu yaşlarda Brooklyn College’de psikoloji profesörüydü. New York o yıllarda entelektüellerin toplandığı bir şehirdi. Hitler’den kaçan Avrupa entelektüelleri New York’da toplanıyordu. Maslow, hemen hepsini çok az tanıyordu. ‘’Freud ve Jung ile hiç tanışmadım. Ama Adler’in evinde verdiği Cuma akşamı seminerlerine katılıyordum. Erich Fromm, Karen Horney, Ruth Benedict, Max Wertheimer ve birçok değerli öğretmenlerle resmi ve gayri resmi ortamlarda konuştum. Herkesten bir şeyler öğreniyordum. Ama bir organizasyona katılmayı asla düşünmedim.’’ Maslow üzerinde etkili olan diğerleri Margaret Mead, Gardner Murphy, Rollo May, Carl Rogers, Kurt Goldstein, Gordon Allport idi. Hepsi de yeni bilimin liderleriydi.

7 Aralık 1941, milyonlarca insanın yaşamını değiştirdiği gibi Maslow’un yaşamını da değiştirdi. 2. Dünya Savaşı’nın ilk yıllarında, yaşamını ‘’barış masası için insan psikolojisi’’ konusunu derinlemesine araştırmaya adadı.

‘’İnsanların savaş, ırk ayırımcılığı, nefret yaratmaktan çok daha öte kapasiteleri olduğunu kanıtlamak istiyordum. Bilimin, bilimdışı konular olan dil, şiir, değerler, felsefe ve sanatı da değerlendirmeye almalarını istiyordum.’’

Maslow’un üzerinde derin etki bırakan diğer konu da, Kanada’da Blackfoot Kızılderili kabilesi ile bir yaz boyunca yaşadığı deneyimler oldu. Etnoloji üzerindeki çalışmaları, ilkel toplumlarda nefret, intikam, yok etme ve savaş gibi eğilimlerin yüzde sıfır ve yüzde yüz arasında değişken bir yapı sergilediğini gösteriyordu. Blacfoot kabilesi deneyimleri, Maslow’un insan saldırganlığının doğuştan gelen bir özellik değil, kültürün ürünü olduğu konusunda ikna etti.

Kabile sekiz yüz üyeden oluşuyordu. Ama son on beş yılda sadece beş bilek güreşinden başka saldırganlığa rastlanmıyordu.

Bu kabilede kaldığı sürede Maslow, tek bir gaddarlığa, hatta gizli saldırganlığa şahit olmamıştı. Çocuklara çok nadiren fiziksel cezalar veriliyordu. Ve Kızılderililer çocuklara ve diğer insanlara gaddarca davranan beyazlara küçümseyerek bakıyorlardı.

Maslow'un çalışmaları, diğer teorileri tümüyle reddetmeye dayanmıyor. ''Birçok insan ya Freud'çu ya Freud karşıtı olmak gibi, bilimsel psikoloji, bilimdışı psikoloji gibi kutuplara ayrılıyorlar. Belirli bir ekole sadık olmak saçma bir şey, görevimiz, bu değişik doğruları, bütünsel doğru haline getirmek. Sadık olmamız gereken tek şey bu.'' Maslow, Freud'un nörotik ve psikopat bireyler üzerinde yoğunlaşarak, tüm yüksek değerler duygu ve davranışların insan türünün doğal değil kazanılmış davranışlar olduğu tezini şiddetle eleştiriyordu. Maslow, mental sağlığı anlamadan, mental hastalıkların anlaşılamayacağına inanıyordu.

Yalnız Freud değil, Hamilton, Hobbes, Schopenhaur da, insan doğası hakkında sonuçlara, insanın en iyi yönlerini değil, en kötü yönlerini inceleyerek varmışlardı. İnsan davranışının mutluluk, neşe, doyum, huzur, tatmin olma, eğlence, oyun, sağlık, vecd hali, coşkudan kanatlanma, şefkat, cömertlik, dostluk gibi boyutları bilim insanları tarafından hiç dikkate alınmıyordu. Yani bilimsel bakış, insanın eksikliklerine yoğunlaşıyordu, gücüne ve potansiyeline değil.

Maslow, bu bakışın sakat psikoloji ve sakat felsefe yarattığını söylüyordu. O zaman insanlığın geleceğinden ne beklenebilirdi ki. Kendini gerçekleştiren insanlar üzerinde yapılan çalışmalar, bütünsel psikolojinin temeli olmalıydı.

İşte bu, Maslow'un teorisini özgün kılan şey. Davranışçılar ise ortalama insan üzerinde çalışıyordu. İstatiksel metodlar ve hayvanlar üzerinde yapılan araştırmaları veri olarak ele alıyorlardı. Yani, ''gelişmiş insan'' yerine ''uyumlu insan'' üzerine çalışmalar yapıyorlardı.

Maslow; ''Değişik davranışçılar, aciz insanın, kendi kaderi üzerinde çok az söze sahip pasif imajı üzerine yoğunlaşmamışlar'' diyor.

Davranışçı bilimci, insanı bir obje olarak ele alıyor. Gözlenen, ama sorgulanmayan bir obje… Öznel bilgi, insanın kendi hakkındaki düşünceleri, duyguları, arzuları, istekleri gözardı ediliyor.

Bu yaklaşıma katılmayan Maslow, insan doğası hakkında bilgi sahibi olmak için nesnel ile öznelliği bir arada ele almanın gerekliliğini savunuyor. Maslow, bilimi reddetmiyordu, sadece daha geniş bir açıdan bakılmasını istiyordu. Psikologların, fizikçi, kimyager ve matematikçilerin çok fazla etkisi altında kaldığını, insanın matematiksel ve fiziksel bir formüle indirgenemeyeceğini söylüyordu. ''Freud, bizi psikolojinin hasta yarısıyla doldurdu. Şimdi diğer sağlıklı yanıyla bütünü tamamlamalıyız'' diyordu Maslow.

Newton'un, mekanik dünya görüşü neyse, psikolojinin Davranışçılığı da oydu.

Mental hastalıkları incelemek değerli ama yeterli değil. Hayvanları incelemek değerli ama yeterli değil. Ortalama insanı incelemek değerli ama çözüm getirmez. Mental hastalığı anlamak için mental sağlığın ne olduğunu bilmek zorundayız.

Dr. Maslow, ''Başarılı bir bilim insanının çalıştığı alanı iyi algılayabilmesi için, zihinsel sağlıklı, açık fikirli ve özgüven sahibi olması gerekir. Ego-merkezli değil, problem-merkezli olmalı. Kendi konusunun dışında da genel bilgisi geniş ve

kesinlikle felsefi, yaratıcı sezgisel boyutu olmalı. Ancak bu şekilde 'realitenin bütününü' görebilir'' diyor.

Maslow'un kendini gerçekleştirmiş insanlar üzerindeki araştırmaları, öğrencilik yıllarında kişisel merakından başladı. Çok saygı ve hayranlık duyduğu iki profesörünü anlamaya çalışıyordu. Onları diğerlerinden farklı kılan neydi? Birdenbire beyninde şimşek çaktı. İki profesörü kıyasladığında ortak özellikleri olduğunu gördü. Bu keşfinden heyecan duyan Maslow, bu tip bireylerin başka yerlerde de bulunup bulunmadığını araştırmaya başladı. Araştırma için seçtiği bireyler, yakın arkadaşı ve tanıdık çevresinden, okulundaki bazı öğrencilerden, yaşayan ya da ölmüş tanınmış kişilerden oluşuyordu.

Kendini gerçekleştirmiş birey, insan türünün en iyi örnekleriydi. Bu yaklaşım, türün ortalama insan örneğini istatistiksel yaklaşımla ele alan Davranışçı Bilim'in reddiydi. Bu konuda şöyle bir örnek veriyordu: ''Bir insanın ne kadar hızlı koşabildiğini bilmek ya da kendi koşma yeteneğinizi geliştirmek için, ortalama bir koşucuyu değil, olağanüstü koşucuları, şampiyonları gözlersiniz. Çünkü ancak bu insanlar daha hızlı koşabilme konusunda, insanın potansiyeli hakkında size bir fikir verebilirler.''

Ama Maslow'a göre kendini gerçekleştirmiş olmak, mükemmel olmak anlamına gelmiyordu. Araştırmalarında hatalar ya da bazı kötü alışkanlıklara sahip oldukları için insanları saf dışı etmedi. Diğer bir deyimle, denek seçimlerinde, 'mükemmel olmak'' kavramını bir kıstas olarak kullanmadı. Çünkü süjelerin hiç biri mükemmel değildi.

Ülkemizde ilk kez bir eseri yayımlanan A. Maslow'a umarım siz de benim kadar aşık olursunuz. Amerika'da yaşadığım uzun yıllarda, hep Maslow'u Türkiye'de tanıtma hayalleri kuruyordum. Türkiye'ye geldiğimden beri birçok yayınevinin kapısını çalıp, Maslow'un kitaplarını basmalarını önerdim. Ama isteğim bir türlü gerçekleşmedi. Meğer kısmet yine tarafımdan sizlere sunulmasıymış. Yine Maslow'la ayrılamadık işte. O hayatımın en büyük dönüm noktalarından ilki oldu. ''İnsan Olmanın Psikolojisi'' kitabını ilk elime aldığımda içimde tarif edilemez devinimler yaşadım. Sanki yıllardır tanıdığım yakın bir dosta yeniden kavuşmuştum. Kitabı tekrar tekrar okuyor, elimden düşüremiyordum. Maslow'un tüm kitaplarını aldım. Okudum, okudum. Hani bir dost tarafından anlaşılma duygusunun dayanılmaz hafifliği vardır ya, işte o duyguyu yaşatıyordu bana Maslow.

Fakat çevirmeye bir türlü fırsat bulamıyordum. Kuraldışı Yayınlarını kurduktan sonra bir gün genç bir arkadaştan mektup aldım. Radyodan dinleyicimdi. Şöyle diyordu mektubunda:

Sevgili Nil,

Yıllar önce okuduğum ''Ramtha''nın çevirisi ile karşıma çıkmıştınız. O günlerde kafamda dolaşan sorgulamalarıma tam bir cevap olmamıştı ama kendi ruhsal araştırmalarımda bulmak üzere olduğum cevapların ilkiydi o kitap… Hayatıma yeni bir anlayış ve bakış açısı kazandıran önemli kişiler listesindesiniz yani. Böylesi bir yolculukta bana ışık tutmuş insanlar gibi, şimdi ben de ihtiyacı olanlara aynı şekilde yardım etmek istiyorum. Dilediğim gibi bu yolculuk benim olduğu kadar hepimizin. Adım Koray Sönmez. TED Ankara koleji Özel Lisesi mezunuyum. Geçtiğimiz sene

Bilkent Üniversitesi Turizm ve Otelcilik Okulu'ndan mezun oldum ve şimdi AÜ DTCF Tiyatro-Dramatik yazarlık bölümünde okumaktayım. Okült ve mistizme, doğu felsefesine ve metafizik konulara merakım çok fazla ve kendi çapımda bir takım deneyimlerim var. Öncelikle kendi üzerimde tabii. Bunu azdıklarımla paylaşmak istiyorum gelecekte ama şu an yazdığım oyunlar ve öyküler emekleme aşamasında. O yüzden İngilizce dil düzeyime, ilgi alanıma ve en önemlisi gönlümden gelen isteklerime uygun düşmesinden dolayı, her türlü kitabın çevirisinde aktif bir şekilde yardımlarınıza hazırım. Benim ve binlerce insanın hayatına kattığınız inanılmaz renkler için sonsuz teşekkürler.''

Koray'ın mektubunu sevgiyle okuduğumda içimdeki ses, ''İşte Maslow'un kitaplarını çevirecek olacak arkadaş'' dedi.

Sonuç: Elinizde tuttuğunuz kitap. Koray, diğer Maslow kitaplarını da sizlere sırayla kazandıracak. Gençlerle çalışmayı da arkadaş olmayı da çok seviyorum. Maslow, kendi döneminde okulundaki iki bin öğrenci arasında, 'kendini gerçekleştirme konusunda yeterince olgun' sadece bir öğrenci bulmuş. Günümüzde gençler arasında bu sayının oldukça yüksek olduğuna inanıyorum, hissediyorum, görüyorum, deneyimliyorum. Başkalarına yararlı olmak için emek vermek, kendini gerçekleştiren insanların özelliklerinden biri.

Özetle, Birinci Güç olarak nitelendirilen Freud'un (1856-1939) teorisi temelde hastalarını dinlemesi ve onların nevrozlarını subjektif yorumlamasıyla oluştu.

Freud, insan davranışını ömrü boyunca kimyasal ve fiziksel boyuta indirgemeye çalıştı. Freud'a göre insan sürekli kendisiyle toplum arasında bir çelişki yaşıyordu. Erdemli insan tepilerini bastırırken, günahkâr insan zevkine varıyordu.

İkinci Güç olarak nitelenen Davranışçılık'ın temel teorisi John B. Watson (1858-1958) tarafından oluşturulmuştur. Davranışçılar sadece objektif ''bilimsel'' yaklaşıma yoğunlaştılar. Freud, temel isteklendirme için gerekli dürtüyü, ''id''deki arzu ve tepilerde bulurken, Davranışçılar için dışsal, çevresel etkilerin önemi büyüktü. Teorilerinde subjektif olan hiçbir şeye yer yoktu. Watson'un dediği gibi algılama, duyu, arzu, amaç, hatta düşünce ve duygu bile ancak subjektif olarak tarif edilebildiği için bilimsel sözlükte yeri yoktu. Yani ahlak, erdem, etik gibi kavramların bilimsel temeli olmadığı için gözönüne alınması gerekmiyordu.

İnsan, çevresinin pasif kurbanıydı ve davranışını çevre belirliyordu. ''Behaviorism-Davranışçılık'' adlı kitabında Watson şöyle der: ''İnsan bir hayvandır. Diğer hayvanlardan tek farkı davranışlarındadır.''

Üçüncü Güç olan Hümanistik Psikoloji2nin babası Abraham Maslow ise, ''İnsan doğasının tarih boyunca çok ucuza satıldığını görüyoruz. İnsan doğası ancak, objektif ile subjektif bir arada ele alındığında anlaşılabilir. İnsanın ne olduğu değil, ne olabileceği, içinde ne gibi potansiyeller taşıdığını incelemek insan türünün mutluluğu ve geleceği açısından çok önemlidir'' diyor.

İnsan, fiziksel, duygusal, zihinsel ve ruhsal boyutlarıyla bütünsel bir varlık. İnsan potansiyeli konusunda beni derinden etkileyen Maslow'u sizlere sevdirebilirsem ne mutlu bana.

Her biriniz sevginin kozmik bağlayıcı gücü ile hoşça olun. Nil GÜN.

ÖNDEYİŞ

Bu kitap ilk yazıldığından bu yana, dünya epey karışık olaylara sahne oldu ve böylelikle insanlık olarak daha ne kadar çok şey öğrenmemiz gerektiğini de gördük… Benim öğrenmiş olduğum derslerin birçoğu, kitabımın ana tezine yardımcı olması ve konumuz ile ilgili olması açısından burada yer alıyor. Belki de bunlara dersler yerine uyarılar demeliyim, sunduğum tezimin aşırı uçlarda ve tek yönlü kullanılmasına karşı yapılan uyarılar… Doğal olarak, bu tür kullanımlar holistik, bütünleştirici ve kapsayıcı düşünceye sahip olan düşünürler için önemli bir tehlike oluşturmaktadır. İnsanların bir çoğunun kaçınılmaz bir biçimde, ayrıştırıcı, ya…, ya da, ya hep ya hiç kalıpları ile, kavramların karşılıklı olarak birbirini reddettiği siyah-beyaz ayrımlarına denk düşünce sistemleri ile düşündüklerinin farkına varmaktalar. Buna örnek olarak oğluna doğum gününde iki kravat hediye eden bir annenin, kendisini memnun etmek üzere oğlunun kravatlardan birini taktığı zaman, üzüntü ile 'neden diğerini beğenmedin?' diye sormasını verebiliriz.

Bu kutuplaşmaya ve birbirine karşıt uçlarda konumlanmalara karşı uyarımı, tarihsel bir yaklaşımla daha iyi ifade edebileceğimizi düşünüyorum. Örgütlenmiş dinlerin tarihine baktığımızda, bu dinlerin aşırı iki uca doğru gelişmeye doğru bir eğilim gösterdiğini görüyoruz: bir uçta mistik ve bireysel olan dinler, diğer bir uçta ise yasa koyucu ve örgütlenmiş dinler. Derinden ve gerçekten inanan kimseler, bu uç eğilimleri kendi içlerinde kolayca ve kendiliklerinden bütünleştirebilmektedirler. Kişinin içinde yetişmiş olduğu dinsel yapılar, ayinler ve sözel kalıplar kendisi için köklü ve sembolik anlamlar taşıyan arketipsel birleştirici unsurlar olarak kalabilmektedirler. Böyle bir kişi kendi yandaşlarının ifade ettiği ve gösterdiği hareket ve davranışları göstermekle beraber, asla birçoğunun yaptığı gibi bunların gerçek anlamlarını salt davranışsal bir tutuma indirgememektedir. Birçok insan ise, özel dini deneyimlerini ya unutmakta ya da bırakmaktadır. Ve dini(*), alışkanlıklardan, dogmalardan oluşan, bu nedenle yasa koyucu olan, bürokratik, basmakalıp, boş ve hatta din dışı bir şey olarak tanımlamaya yönelmektedirler. Mistik deneyim, aydınlanma ve büyük uyanış, ya unutulmakta ya da tam karşıtlarına (bilgisizliğe ve gaflete) dönüşmektedir. Sonunda Örgütsel Din ve kiliseler, dinsel deneyimlerin ve bunu deneyimleyenlerin en büyük düşmanları haline dönüşebilmektedirler. İşte bu durum, kitabımın ana temasını oluşturmaktadır.

Ama diğer bir yanda mistik (deneyimsel) uçta olmak da kendi içinde henüz yeterli biçimde vurgulamadığım belli bazı tehditleri içermektedir. Apollocu tip, salt davranışsal olana indirgenmiş bir uca gittikçe, mistik olanın da aynı zamanda salt öznel (deneyimsel) olan bir uca doğru gitmesine neden olmaktadır. Böyle mistik bir kişi, doğru ve yanlış kriterlerini bir yana bırakarak, yaşadığı coşkunun, esriklik halinde olmaya duyduğu merakın ve yaşadığı doruk deneyimlerin yanı sıra, araştırmaya, (bunların yaşamın tek ya da en azından en yüksek harikaları olması bakımından) nesnelci bir biçimde bunları değerlendirmeye yönlendirilmelidir. Mistiğin, bu olağanüstü öznel deneyimlere odaklanarak, dünyadan ve kendi doruk

deneyimlerini bir biçimde başlatmaya istekli kişilerden kendini ayırması tehlikesi ile karşı karşıya da gelinebilir. Kısaca, kişi kendi yüksek bilincine giden yolda, kendine yönelik içsel araştırmasını sürdürmek yerine, çok kolayca sadece kendi kurtuluşunu düşünen ve sonuçta insanları birer basamak olarak kullanan birisi durumuna gelebilir. Yani bencil olmakla kalmayıp, kötü bir insana bile dönüşebilir. Mistizmin tarihine bakarak, bu gibi eğilimlerin, kişiyi bazen anlamsızlığa, duyarsızlığa, merhamet duygusundan yoksun olmaya sürüklediği hatta daha da aşırıya giderek sadizme yol açtığı durumlara tanık oldum. Tarihte, aşırı uçlara giden mistikler için olası bir başka tehlike ise, bu deneyimleri başlatan tetik etkilerinin gittikçe yükseltilmesine gereksinim duymasıdır. Yani bu, aynı tepkiyi alabilmek için her seferinde daha fazla uyarıcıya gereksinim duyulmasıdır. Eğer yaşamdaki tek iyi, bu doruk deneyimler olacaksa ve tüm bunların deneyimlenmesi sonucunda daha iyiye ve güzele varılacaksa, o zaman kişi bu konuyu zorlamalı, etkin biçimde araştırmalı, bunlar için gayret göstermeli ve keşfetme yolunda ilerlemelidir. Şimdiye kadar, bu yolda çoğunlukla gizliliğe, büyüye (maji), ezoterik olana, okülte, tehlikeli ve kült olana doğru bir ilerleme gösterilmiş durumda… Gizemli olana karşı sağlıklı bir açıklık ve bu konuda çok şey bilmediğimiz gerçeğinin bilincine sahip olarak bu yolda salt iyi şans ummak ise akılcı, deneysel, bilimsel, sözel ve kavramsal olmayabilir. İşte o zaman, doruk deneyimlerin bilgiye giden yolda, en iyi hatta tek yol olarak yüceltilmesi ve bu nedenle bu konuda yapılmış tüm testlerin ve aydınlanma olaylarının doğrulanmalarının bir kenara atılması tehlikesi ile karşı karşıya da kalınabilir.

Tarihten net bir biçimde aldığımız derslerden anlıyoruz ki, bu içsel seslerin ve içe doğuş olaylarını yaşayan kişilerin yanılmış olma olasılığına her zaman karşı çıkılmış ve bu nedenle, bu 'seslerin' doğru mu yanlış mı olduğunu bulmak her zaman imkânsız olmuştur. (George Bernard Shaw'ın 'Saint John' adlı eseri bu sorunu ortaya koymaktadır) Bu süreçlerde, kendiliğinden (spontan) olan (kendi benliğimizin en iyi tarafından gelen itkiler), tepisellik ve yapmacık olanla (kendi benliğimizin hasta tarafından gelen itkiler) karışmakta ve işte bu nedenle, sağlıklı olanla hastalıklı olan arasındaki farklılıkları ayırdetmenin de bir yolu kalmamaktadır.

Sabırsızlık, kişiyi (özellikle gençleri) böylesi deneyimleri her türden kestirme ve kısa yoldan elde etmeye itmektedir. Gerektiği biçimde, akıllıca kullanıldığında, yardım sağlayabilecek haplar, yanlış biçimlerde akılsızca kullanıldığında zararlı duruma gelebilmektedirler. Birden ortaya çıkan ani içgörüler, sistemli ve disiplinli ilerlemesi gereken çalışma sürecini ya ertelemekte ya da tamamen geçersiz kılmaktadırlar. Bu deneyimler 'coşku yaşamak' yerine 'kafa bulma' yolunda planlı bir biçimde tanıtılan ve satılabilen bir mala dönüştürülebilmektedir. Aynı biçimde, kutsal olanın deneyimlenmesinde olası bir yol olan cinsellik sevgisi de salt birleşmeye dönüştürülebilmekte, yani bayağılaştırılabilmektedir.

Egzotik olanı arayış, ilginç, olağandışı ve bildik olmayana duyulan merak, genel olarak (Doğu'ya yapılan yolculuklarda olduğu gibi) kişilerin bir başka ülkeye ya da bir başka Dine yönelmelerine yol açmıştır. Gerçek mistiklerden, Zen rahiplerinden ve şimdilerde insancıl ve insanüstücü psikologlardan öğrenilen en büyük ders, kutsal

olanın sıradan olanda, kişinin günlük yaşamında, söze dökülenlerde, arkadaşlarında, ailesinde ve kendi bahçesindekiler kadar kendisine yakın olduğudur ve kutsal yerlere yapılan yolculukların, belki de kutsal olanla karşı karşıya gelmekten bir kaçış olabileceği öğretisidir. Bu öğreti ise çok kolaylıkla gözardı edilebilmektedir. Mucizeleri başka yerlerde aramak, bana göre varolan her şeyin mucizevî olduğunun bilgisine sahip olmamasının kesin bir göstergesidir.

Kendilerini kutsal olan ile bağlarını öne sürerek, özel muhafızlar ilan etmiş rahipler sınıfını reddetmek, bana göre insanlığın özgürlüğüne kavuşması adına atılacak önemli bir adımdır. Bu yönde yapılmış gelişmeler için, birçok kişinin yanı sıra mistiklere de teşekkür borçluyuz. Ama bu geçerli içgörü, bazı kişiler tarafından aşırı uçlara götürülme ve abartarak yanlış yollarda kullanılma tehlikesini de içermektedir. Bu görüş, rehberlerin, öğretmenlerin, terapistlerin, danışmanların, büyüklerimizin ve varoluş alanında yaptığımız kendimizi gerçekleştirme yolculuğumuzda, bize yardım eden kişilerin yardımlarını reddetme doğrultusunda saptırılabilir. Ve bu, her zaman için büyük bir tehlike ve gereksiz bir engel olarak önümüze çıkacaktır.

Kısaca, sağlıklı Apolloncu tutum (sağlıklı Dionizyen tutum ile bütünlük içinde olan) patolojik bir biçimde uçlara götürülebilmekte, abartılabilmekte, aşırı biçimde uçlara giderek, obsesif-kompülsif rahatsızlıklara yol açabilmektedir. Sağlıklı Dionizyen tutum da (sağlıklı Apolloncu tutum ile bütünlük içinde olan) patolojik bir biçimde uçlara götürülebilmekte ve bütün semptomları ile histeriye dönüşebilmektedir.(**)

Açıkça görülüyor ki, burada önermekte olduğum tamamen holistik bir tutum ve düşünüş biçimidir. Yani, sadece deneysel olan vurgulanmakla ve benim deyimimle 'helyum dolu sözcüklerle' psikolojiye, felsefeye tekrar kazandırılmakla kalmamalı, daha da önemlisi soyut ve sözel olan bütünleştirilebilmelidir. Örneğin 'deneysel temelli kavramlar' ve deneysel olarak yüklü sözcükler ile önsel akılcılığın karşıtı olan ve akılcılığın kendisi ile bağdaştırmaya alıştığımız 'deneysel temelli akılcılık' arasında da bir bütünlük sağlayabilmeliyiz.

Benzer bir durum, deney bilimcilik ve toplumsal reformlar arasındaki ilişkiler içinde geçerlidir. Dar görüşlü kimseler bunları birbirlerini karşılıklı reddeden bir biçimde birbirine karşıt duruma getirmektedirler. Doğal olarak bu, tarihte oldukça sık medya gelmiştir ve günümüzde de hala kendisini göstermektedir. Ama böyle olmak zoruna değildir. Bu yanlıştır, atomistik bir hatadır ve karşıt uçlarda konumlandırmanın ve sağlıksızlaştırmanın güçlü bir örneğidir. Deneysel gerçekler göstermektedir ki, kendini gerçekleştiren insanlar (bizim en iyi deneyimleyenlerimiz) aynı zamanda bizim en merhametlilerimiz, toplumumuzun geliştiricileri ve devrimcileri, adaletsizliğe, eşitsizliğe, köleliğe, sömürüye ve zulme karşı en etkili biçimde savaşanlarımızdırlar. (Ayrıca mükemmeliyet, etkililik ve rekabet uğruna en iyi savaşanlarımızdır.) Gittikçe görmekteyiz ki, bu insanlar bizim en büyük yardımcılarımız ve en 'insan' kişiler olmaktadırlar.

Bodisatvik (Bodhisattvic) olarak adlandırdığım bir yol, kendini geliştirmenin ve toplumsal gayretin bütünleşmiş bir biçimi olan ve iyi bir 'yardımcı' olmanın en iyi yolunun daha iyi bir insan olmaktan geçtiğini ama daha iyi bir insan olmanın gerekli unsurlarından birinin de diğer insanlara yardım etmekten geçtiğini savunan yoldur.

Yani, kişi her ikisini birden yapabilir ve yapmalıdır da. (Hangisi önce gelmelidir gibi bir soru atomistik bir sorudur.)

Bu bağlamda, kanıtımı Motivasyon ve Kişilik (1970) adlı kitabıma dayandırmak istiyorum. Bana göre normatif gayretler, bilimsel nesnellik ile bağdaşmazlık içinde değil, hatta onunla bir bütünlük içinde (yani Taoistik bir düşünüşle) daha üst düzey bir nesnelliği meydana getirmektedir. Buradan şu sonuca varabiliriz; küçük d-din, kişisel gelişmenin yüksek düzeylerinde akılcılıkla, bilimle ve toplumsal amaçlarla tamamen bağdaşmaktadır. Bununla da kalmayıp, ilke olarak maddesel, sağlıklı biçimde hayvansal ve bencil olanı, doğal bir biçimde manevi ve aşkın olanla kolaylıkla bütünleştirebilmektedir.

Başka nedenlerden dolayı da, şimdi kitabın bireysel olana fazla ağırlık vermiş olduğunu ve bunun gruplar, örgütler ve topluluklar açısından ele alınmasının pek de kolay olmadığını görüyorum. Son altı yedi yıl içerisinde bile, insancıl ve gereksinimlere karşılık veren grup türleri, örneğin örgütsel gelişme yolunda yapılan çalışmalar, Teori Y işletmeciliği, T grupları ile gittikçe artan deneyimler, kişisel gelişme gruplarının ve Synanon topluluklarının başarısı, İsrail kibutizmi vs. hakkında daha fazla şey öğrenmemiz nedeniyle, örgütleri sadece 'gerekli bir bürokrasiyi içinde barındıran' topluluklar olarak ele almamayı öğrenmiş bulunuyoruz.

Her zamankinden daha emin bir biçimde, birçok deneysel nedene dayanarak söyleyebilirim ki, insanın temel gereksinimleri sadece ve sadece diğer insanlar aracılığı ile ve onlar tarafından karşılanabilmektedir. Yani, toplum tarafından. Topluluğa duyulan gereksinim (ait olma, etkileşim, gruplaşma) kendi içinde bir temel gereksinimdir. Yalnızlık, yabancılaşma, kendini dışlama ve topluluk tarafından reddedilme, sadece acı verici değil aynı zamanda sağlıksız durumlardır ve doğal olarak yüzyıllardır bilinmektedir ki, insanların ve yetişkinlerin oluşturduğu türler sadece bir potansiyeldirler ve toplum tarafından gerçekleştirilmek zorundadırlar.

Çoğu ütopyacı çabanın başarısızlığı üzerine yaptığım çalışmalar bana (daha pratik ve araştırılabilir olması açısından) şu temel soruları sormayı öğretti: ''İnsan doğası, toplumun iyiye doğru gelişmesine ne ölçüde izin vermektedir?'' ve ''Toplum, insanın iyiye doğru gelişmesine ne ölçüde izin vermektedir?''

Son olarak, doruk deneyimlerin kapsamında bulunan ve aşağı uç deneyimlere, Groff'un psikolitik tedavisine, ölümle karşı karşıya gelme ve geri dönüş deneyimlerine, ameliyat sonrası vizyonlara ek olarak sunmak istediğim bir deneyim türü daha var: Plato deneyimler (plateau-experiences). Bu deneyimler dokunaklı, yoğun duygusal yaşantılar içeren, mucizevî olana karşı özerk tepkiler verilen, bütünleştirici, özdeğerlerin deneyimlendiği, huşu içinde bırakan deneyimler olmaktan çok, sakin yaşanan deneyimlerdir. Yüksek plato deneyimleri, doruk deneyimlerde her zaman bulunmayan noetik ve bilişsel özelliklere sahip, üst düzey duygusallık içeren deneyimlerdir. Plato deneyimler, doruk deneyimlerden daha sık meydana gelmektedirler. Kişi, bu deneyimin içindeki bütünleştirici öğeyi istediğinde görebilmeyi başarabilmektedir. İşte ondan sonra bu deneyimler, tanık olunan, kabullenilen, bilişsel olarak mutluluk verici ve ne var ki kanıksanan deneyimler haline dönüşebilmektedirler.

Doruk deneyimlerde, özellikle ilk defa deneyimlendiklerinde, şaşkınlık, inanmazlık ve şok etkileri daha fazla yaşanmaktadır. Bir başka yazımda, yaşlanan bedenlerin ve sinir sisteminin, gerçekten sarsıcı bir deneyimi kaldırabilmeye daha az elverişli olduğunu belirtmiştim. Burada olgunlaşma ve yaşlanmayı, aynı zamanda da bu deneyimlerde yaşanan ilk defalığın, yeniliğin, hazırlıksız yakalanmanın ve şaşkınlığın eskisine oranla azalması ve daha az yaşanması olarak almamız gerektiğini de eklemeliyim.

Doruk ve plato deneyimler, ölüme ait yaşantılarla ilişkileri yönünden de farklılık göstermektedir. Doruk deneyimler kendi içlerinde, çoğu kez değişik anlamlarda bir tekrar doğuş olarak nitelenebilirler. Daha az şiddetli yaşanan plato deneyimler ise çoğunlukla saf coşku ve mutlulukla yaşanan (örneğin bir annenin, sessizce oturmuş bebeğini oynarken hayretle seyrettiği ve merakla bu harika şeyin nasıl var olabildiğini düşündüğü deneyimdekine benzer duygular içeren) deneyimler olarak değerlendirilebilirler. Ve kişiler bu deneyimi anlık bir duygusal patlamadan farklı olarak gerçekten haz verici, süregelen bir deneyim olarak yaşarlar.

Daha yaşlı ve ölümle barışık yaşamaya başlamış insanlar, böylesi bir deneyimin kendi ölümlülük duygularına zıt olan ölümsüz ve ebedi özelliğini deneyimlediklerinde genellikle derin ve tatlı bir hüzün içinde gözyaşlarını tutamamaktadırlar. Bu yaşanan karşıtlık, (ölümlülüğe karşı ölümsüzlük duygusu) deneyimlenen yaşantıyı daha değerli ve dokunaklı bir hale getirmektedir. Deneyimin kendisi, deneyimleyene adeta ‘’Yaşam sörfü burada sonsuza dek kalacak ve sen yakında gitmiş olacaksın, öyleyse ona sımsıkı tutun, onun değerini bil, onun tamamen bilincinde ol ve ona minnettarlık duy, çünkü gerçekten şanslısın’’ demektedir.

Günümüz için önemli olan bir bilgi de, plato deneyimlerinin çok çalışma yolu ile öğrenilebileceği, kazanılabileceği ve bu deneyimlere ulaşılabileceğidir. Ama gerekli olgunlaşma sürecini deneyimlemek, yaşamak ve öğrenmeyi bizzat yaşamaktan başka bu deneyimlere ulaşabilmenin bir yolu olduğunu bilmiyorum ve tüm bunlar zaman almaktadır. Doruk deneyimlerde gelip geçici bir anlık farkındalık yaşanması oldukça olasıdır ve herhangi bir zaman, herhangi bir yerde ve herhangi bir kişi tarafından yaşanabilirler. Ama bütünlük bilincinin yaşandığı, yüksek plato deneyimlerine ulaşabilmek tamamen ayrı bir konudur. Bu yaşam boyu çalışma gerektirebilmektedir ve birçok gencin aşkın bir deneyim yaşamak için seçtiği ‘bir kerelik’ ve ‘kafa bulma’ yolları ile de karıştırılmamalıdır. Keşfedilmekte olan klasik ve modern ‘ruhsal gelişme teknikleri’ zaman, çalışma, disiplin ve kendini adama isteyen konulardır.

Aşkın bilinç deneyimleri (transcendent experiences), insanüstü deneyimler ve yaşamı Öz düzeyde deneyimlemek hakkında daha söylenecek çok şey var. Burada yapmak istediğim, aşkın deneyimlerin sadece dramatik, orgazmik, geçici ve adeta Everest tepesinin üzerinde yaşanan bir an olarak tanımlanmasına yönelik eğilimlere engel olmaktı. Yüksek plato deneyimlerinde de kişi aynı biçimde ‘uyarılmış’ kalabilmektedir.

Eğer kitabı ve öndeyişte anlattıklarımı birkaç kelimeyle özetleyecek olursam; insan bilinenden çok daha yüksek ve aşkın bir doğaya sahiptir. Bu da türünün gelişmekte olan biyolojik doğası gibi varoluşunun bir parçasıdır. Bu, daha açık söylemiş olmam

gereken ve bana anlamlı gelen bir şey; bu Sartre tipi Varoluşçuluğun, yani türünün biyolojik insan doğasını ve biyolojik bilimlerin varlığını görmeyi reddeden bir felsefi görüşün geniş bir biçimde reddedilmesidir. Varoluşçuluk kelimesinin birçok değişik biçimde hatta çelişen biçimlerde kullanıldığı bir gerçektir ve buradaki savım, bu terimi her kullanan tarafından uygulanamaz. Bu sözcük sadece ayrışmış kullanımı nedeniyle artık kullanılamaz duruma gelmiştir ve bence artık tamamen terk edilmesi gerekmektedir. Buradaki sorun, daha iyi bir alternatif terim sunamayışından kaynaklanıyor. Keşke ''Evet, insan bir açıdan kendi kendinin tasarımıdır ve kendi kendini yaratmaktadır ama kendini tasarlayabileceği şeylerde de bir sınırlılığa sahiptir, 'proje' biyolojik olarak tüm insanlar için önceden belirlenmiştir; bu 'insan' olmaktır. İnsanın kendi projesini bir şempanze, bir kadın ya da bebek olma yönünde değiştirme ve dönüştürme olanağı yoktur'' diyebilmenin kendiliğinden bir yolu olsaydı… Doğru terim, insancı ve insanüstücü olanın birleşmesinden oluşan bir anlam taşımalıdır. Bunun yanı sıra, deneysel de (olaybilimsel) olmalıdır, en azından temelinde… Ayırıcı olmaktansa holistik (bütünleştirici), önsel olmaktansa deneysel olmalıdır.

Konuyla özel olarak ilgili olan okuyucular, bu konuda gelişmelerini sağlamak için (1969) Jounal of Transpesonal psychology (P.O.Box 4437, Stanford, California 94305) ve Manas (P.O.Box 32112, El Sereno Station, Los Angeles, California 90032) adlı kaynaklardan yararlanabilirler.

Abraham H. Maslow

(*) Öznel ve doğalcı dini deneyimlerle, kurumlaşmış ve örgütlenmiş Dinlerin tutumunu ayrıştırmak için birinci durum için küçük harf d (küçük d-dinler), ikincisi içinse büyük harf D (büyük D-Dinler) gibi bir sınıflandırma yapmayı uygun buldum.
(**) Colin Wilson'un ''Outsider'' dizisi tüm gerekli örnekleri içermektedir.

-1-

GİRİŞ

Bir süre önce, devlet okullarında dua edilmesine ilişkin Yargıtay kararının alınmasından sonra, yurtsever kadınlardan oluşan bir grup (hangisiydi unuttum) Yargıtay'ın kararına din karşıtı olduğu gerekçesiyle karşı çıkmışlardı. Bu kadınlar, kendilerinin 'manevi değerler' yanlısı olduklarını savunuyorlardı ve ne var ki Yargıtay almış olduğu bu kararla savundukları bu 'manevi değerleri zedeliyordu.

Kilisenin ve devletin tamamen ayrı olmasından yana birisi olarak, bu olaya tepkim kendiliğinden olmuştu. Bu kadınların bağlı oldukları örgüt ile karşıt fikirdeydim. Ama beni daha sonra aylarca düşündüren bir şey oldu. Aslında kendimin de 'manevi değerlerden' yana olduğunu ve yıllardır süren araştırmalarımın ve kuramsal incelemelerimin de bu değerlerin gerçekliklerini ortaya koymak yolunda ilerliyor olduğunu gördüm. Bu kadınların ortaya koydukları görüşe 'manevi değerler' kavramını tamamen yanlış tanımlamış olmalarından ve gerçekte ifade ettiği şeyden tamamen farklı bir anlamda kullanıldığı için birden karşı çıkmıştım. Kısaca, nasıl 'yurtsever' kelimesini kendilerine mal ederek bu kelimeye 'kendi' anladıklarını yükledilerse, 'manevi değerler' kavramını da kendilerince yorumlamalarına ve tekrar tanımlamalarına izin vermiştim. Kendilerince yaptıkları bu tanımı onların açısından görmek için kendime izin verdiğim zaman ancak yapmış oldukları tanımlamayı kabul edebildim. Burada, manevi değerlerin doğalcı bir tanımı olduğunu, örgütlenmiş, kiliselerin malı olmadığını, kendisini geçerli kılacak doğaüstü kavramlara gereksinimi olmadığını, uygun bir biçimde gelişen bilimlerin yetkisi ve yargısı içinde olduğunu, bu nedenle de tüm insanlığın sorumluluğunda olduğunu belirtmek istiyorum. Böyle olduğunu varsayarak, eğitimde manevi ve ahlaki değerlerin olası yerini yeniden değerlendirmemiz gerektiğini düşünüyorum. Eğer bu değerler kilisenin egemenliği altında olmaz ise, o zaman okullarda varolan öğretim değerleri ve manevi değerler arasında, kilise ve devlet arasındakine benzer duvarların oluşturulmasına da gerek kalmayacaktır kanısındayım.

Devlet okullarında dua edilmesine ilişkin alınmış bu karar birçok Amerikalı tarafından eğitimde manevi değerlerin reddedilmesi olarak görülmüştür. Karışıklığın çoğu, dua ve bununla ilgili olmaktan çok, yüksek değerlerin ve temek gerçekliklerin savunulmasından doğmuştu. Bu da toplumumuzdaki birçok insanın, örgütlenmiş dini manevi yaşamın merkezi, kaynağı, muhafızı ve tek öğreticisi olarak gördüğünü açıkça göstermektedir. Kilisenin kullandığı metodlar ve öğretim biçimi, yaygın ve resmi bir biçimde çoğu kimse tarafından doğruluğa, adalete, iyiliğe, sağlığa ve erdemliliğe giden tek 'yol' olarak görülmektedir. (*)

(*) Aslında bu kimlik dilimize öyle derin bir biçimde yerleşmiş ki, 'manevi yaşam' terimini dinden ayırarak kullanmak, bilim adamları ve özellikle psikologlar için neredeyse tatsız bir durum yaratır hale gelmiştir. Bu konuyla ilgili yazarları (manevi değerler olarak adlandırılan şeylerin tamamen deneysel, doğalcı, insani, değişebilir olduğunu anlatmaya çalışan) için de tamamen çözümsüz bir sorun oluşturmaktadır. Ama bu bilimsel çalışmada kullanabileceğim tek dil 'tanrıcı' bir dil. Belki bu terminolojik zorluktan başka bir yolla çıkabilirim. Eğer sözlükten 'kutsal, ilahi, mukaddes, günah, dua, şükran, tapma, dindarlık, kurtuluş, huşu' sözcüklerine bakarsanız, bunların bir tanrıya, bir dine ait bir biçimde ya da doğaüstücü bir takım anlamlarla ifade edildiğini görürsünüz. Burada söylemek istediğim, bu sözcüklerin tümünün ve diğerlerinin, tanrıcı olmayan kişilerin bana öznel olaylarını anlatmaya çalışırken ve

Bu görüş çoğu Ortodoks pozitivist bilim insanı, filozof ve entelektüel için de geçerlidir. Bir grup olarak dindar pozitivistler de, uzman din adamları gibi karşıt katı gerçeklikleri ve değerleri benimsemişlerdir… Değerleri bilim alanından, kesin olandan, mantıklı ve pozitivist görüşten ayırdıkları için, bütün değerler hükmen bilim insanı ve akılcı olmayan kimseler tarafından sahiplenilmektedir. Ve değerlerin, sanki bir beğeni, bir seçim ya da bilimsel geçerliği kanıtlanamayacak şeylermiş gibi keyfi bir biçimde doğrulandığı düşünülmektedir. Bu nedenle, böylesi bilim insanlarının ya da filozofların kiliselere karşı ya da yandaş bir savlarının gerçekten var olmadığı gibi bir görüş çıkıyor ortaya; bir grup olarak kiliselere pek de değer vermemelerine rağmen. (bu değer vermeme bile onlar için sadece bir beğeni meselesi olmakta ve böylesi bir beğeni de bilimsel olarak desteklenememektedir)

Buna benzer bir durum, birçok psikolog ve eğitimci için de kesinlikle geçerlidir. Pozitivist psikologlar, davranışçılar, yeni davranışçılar, aşırı deneyciler, değerler ve değerler yaşantısının profesyonel ilgi alanlarının dışında olduğunu, edebiyatın, sanatın ve herhangi bir dini ya da aşkın bilinç deneyimlerini ele almasını tümden reddedenler için de bu evrensel olarak geçerlidir. Aslında gerçek bir pozitivist, elde edilen verilerin nesnel olmamasından dolayı, bilimsel metodlarla yapılan bir çalışmaya denk düşmediğini, bu verilerin insan bilgilerinin dışında olduğu gerekçesiyle, (toplumsal ve paylaşılan olmaması nedeniyle) her tür 'içsel' deneyimi 'bilimsel olmayan' olarak niteler ve reddeder. Bu bir tür 'somuta', görülebilene, duyulabilene, elle tutulur olana ve davranışa indirgemektir. (**)

Bir başka başı çeken kuram; Ferudcu kuram ise, tamamen farklı bir yönden yaklaşan ama aynı görüşü doğrulayan bir kuramdır: Manevi veya ahlaki değerlerle yakından uzaktan ilgisi olmadığını iddia eden bu kuramın öncüsü Freud ve takipçisi H. Hartman şunları söylüyorlar: ''Psikanalitik metodun tek hedefi, bastırmaların ve acı verici gerçeklerin görülmesini engelleyen savunmaların ortadan kaldırılmasını sağlamaktır; bu metodun ideolojilerle, doktrinlerle, dini dogmalarla veya bir yaşam biçimi, bir değerler sistemi empoze etmekle bir ilgisi yoktur.''(Kapsayıcı ve araştırıcı olabilen Alan Wheelis bile buna benzer bir sonuca varıyor.) Burada, değerlerin öğretilmiş olduğunu (geleneksel anlamda aşılanmış olduğunu) ve bu nedenle keyfi olduklarını, gerçeklerle ve buluşlarla ilgilerinin olmadığını ve insan doğasında derin bir biçimde varolan 'değer açlığı' ile ilgisi olmadığını söyleyen gözden geçirilmemiş bir inancın kabullenilişine dikkat etmenizi istiyorum.

'din dışı' doruk deneyimlerini ve aydınlanmalarını anlatmaya çalışırken kullandıkları sözcükler olduklarıdır. Bu sözcükler doğal hayatımızda yaşanan bazı özel olayların anlatılabilmesi için elimizde bulunan ve kullanmak zorunda olduğumuz sözcüklerdir. Bu sözcük dağarcığı, kişilerin öznel yaşantılarında yaşamış oldukları ile ve bununla ilgili kuramın dilidir. Bu nedenle bu sözcükleri kullanmak durumundayım ve bu deneyimleri anlatmak için doğanın ve insanın doğasının dışındaki ilkelere başvurmanın da gereksiz olduğunu savunuyorum.

(**) Bu konunun özellikle ilgi çekici, harika bir yönü çünkü: insan davranışları genellikle güdülere, duygulara ve itkilere karşı bir savunmadır. Yani bu, dışavurumu engelleme ve gizleme yoludur. Davranış, her şeyin aşırı dışavurumunun engellenmesinde kullanılan bir araçtır ve konuştuğumuz dil de buna dahildir.

Resmi olarak, Ortodoks Freud'cu psikanaliz, psikopatolojinin bir sistemi ve psikopatolojik bir tedavi yöntemi, gerekli olan bir yöntem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bize manevi yaşam ya da daha üst düzey bir yaşamın psikolojisini, insanın kendisine doğru gelişebileceği, oluşabileceği (psikanalitik metodun herhangi bir 'yüksek' ya da gelişim psikolojisine gerekli bir temel olduğunu kabul etmeme rağmen) bir psikoloji sunmamaktadır. 19. yüzyılda Freud, mekanik, fiziksel, kimyasal ve indirgeyici bir bilimin egemen olduğu bir dönemden seslenmektedir ve en azından değerler kuramına ve değerlerle ilgili her şeye saygı gösteren izleyicileri vardır. Aslında bu indirgeyici tutum, bazen Freud'cu psikologlar tarafından 'yüksek yaşam (high life)' ın sadece 'içgüdülere karşı bir savunmalar zinciri' olduğu ve özellikle bir reddediş ve tepki oluşturma olduğunu söyleyecek kadar ileri gidebilmektedir. Ne yazık ki, yüceltme o kadar zayıf ve yetersiz bir kavram ki, bu büyük anlamın sorumluluğunu taşıyamamakta. Bu nedenle psikanaliz, nihilist ve değerler tanımayan insan felsefesine sık sık tehlikeli bir biçimde yaklaşmaktadır. (Gerçekten iyi bir terapist, bu felsefeye uygulamada pek önem vermiyor ve böyle bir terapist genelde insanın bilinçdışı felsefeleri ile uğraşıyor. Yani bu konular üzerinde bilimsel çalışmalar yapmak için bir başka yüzyıl daha beklememize gerek kalmayacak herhalde… Psikanalizde, günümüzde heyecan verici gelişmeler olduğu bir gerçek ama bunlar da Ortodoks olmayan kesimden çıkan bilim insanları tarafından yapılmakta.) Sonuç olarak Freud'un görüşleri hakkında şunu söyleyebiliriz. Aşkın bilin deneyimleri ile ilgili tüm sorulara karşı zayıf kalmış olmasına rağmen, sadece hiçbir yanıtı olmaması nedeniyle davranışçılara tercih edilir durumdadır.

Ne insancıl bilim insanları ne de sanatçılar, bu konuda günümüzde önemli yardımcılar olabiliyorlar. Olmalılar ve olmaları gerekirdi. Bir topluluk olarak, sonsuz gerçeklikleri, daha yüksek gerçeklikleri yaşayan ve öğretici kişiler olmaları nedeniyle… İnsancıl psikolojinin hedefi; iyinin, güzelin ve gerçeğin algılanması olarak tanımlanmıştır. Bu tür çalışmalar, üstün olan ve olmayan (üstün olan genellikle gerçek, güzel ve iyi olan olarak anlaşılmaktadır) arasındaki önyargının ortadan kaldırılmasını amaçlamıştır. Bu çalışmalar, öğrenciye daha iyi, daha yüksek düzeyli bir yaşamı, iyiliği ve erdemliliği esinlemeyi amaç edinmişlerdir. Mathew Arnolds'ın gerçekten değerlendirilebilecek bir görüşünü burada belirtmek istiyorum: ''Kendimizi en iyi biçimde bilgilendirmemiz, dünya üzerinde bilinen ve söylenmiş olandan geçmektedir.'' Demiştir ve bu görüşe kimse karşı çıkmamıştır. Burada bir zamanların evrensel olarak kabul edilmiş bir model olan klasik bilgi kuramını anlatmaya çalıştığını söylememe gerek yok sanırım.

Ama son yıllarda birçok insancıl bilim insanı ve sanatçı, tüm geleneksel değerlerin çöküşüne tanık olmuşlardır. Ve bu değerler çöktüğünde, hazırda yerlerine konulacak yenileri yoktu. Bugün, bu nedenle sanatçıların, romancıların, tiyatro sanatçılarının, eleştirmenlerin ve tarihçilerin büyük bir bölümünün, karamsar, umutsuzluk içinde, cesareti kırılmış ve daha az bir bölümünün de (iyi yaşamın olası olmadığı ve bununla beraber yüksek değerler olarak tanımlanan şeylerin bir uydurma ve aldatmaca olmasına inanma bağlamında) nihilist ve sinik bir yaklaşıma sahip olduklarını görüyoruz.

Şüphesiz sanat ve insani bilimler alanında öğrenim görmek üzere aday olan gençler, bu konuda esin verici hiçbir kesinliğin olmadığını anlayacaklardır. Örneğin bu gençler, Kafka ve Tolstoy, Renoir ve Dekooning veya Brahms ve Cage arasında hangi seçim kriterlerine sahip olmalıdırlar? Hangi ünlü sanatçı ve yazar bugün 'erdemliliği' öğretmekte, teşvik etmekte ya da buna öncü olmaktadır? Bu kişilerin arasından kaçı 'erdem' kelimesini çekinmeden kullanabilmektedir ve aralarından hangisini 'idealist' gençler kendilerine model olarak seçebilmektedir?

Son elli yıl içinde, deneyimlerimiz sonucunda 1914 öncesi hümanistlerin, sanatçıların, tiyatro sanatçılarının, eleştirmenlerin, şairlerin, filozofların ve genel olarak içsel dünyalara yönelik kişilerin, göreceliğin karmaşasına yol açtıklarını (izin verdiklerini) görüyoruz. Bu insanların hiçbirisi, şimdi neyi, nasıl seçeceğini bilmemekle birlikte, seçtiği şeyin savunmasını yapmayı ve onu geçerli kılmayı da bilmemektedirler. Nihilizm ve değerler boşluğu ile savaşan eleştirmenler bile, Joseph Wood Krutch gibi, uğrunda savaşabileceğimiz ve ölebileceğimiz, esinleyici ve olumlu hiçbir önerileri olmadığını söyleyebilmektedirler.

Gerçeğin kendisi ancak bizim tek kurumumuz ve üzerine inşa edeceklerimizin temeli olabilir. Şimdi bize sadece deneysel olan, doğalcı bir bilgi (en geniş anlamında), hizmet edebilir. Burada 'bilim' kelimesini kullanmakta tereddüt ediyorum çünkü bu kendi içinde tartışmalı bir kavram ve bu kitabın ilerleyen bölümlerinde 'bilimsel' olana dair, değerlerle ilgili amacımıza daha iyi hizmet etmesi açısından, daha kapsayıcı ve yeni tanımlar getiren, dışlayan olmaktan çok kapsayıcı olan, dünyayı daha fazla benimseyen, kendi yargıları hakkında daha az züppece tutum sergileyen önerilerim olacak. Geniş anlamda, genel hatları ile çizmeye çalışacağım bu bilim, bütün gelişim evrelerinde, tamamen varolan değerleri de içine alabilecek gibi görünüyor.

Özellikle insan doğası hakkında elde edeceğimiz bu yeni bilgi, inançlar için yakaran ve bunun eksikliği içinde olan hümanistlere, sanatçılara ve dindarlara seçimlerinde daha sağlam bir kriter ve aralarında seçim yapılabilmesine olanak verecek birçok değer olasılıkları sunacaktır. İşte o zaman kaosu, aslında değerler boşluğu olarak adlandırabileceğimiz de ortaya çıkacaktır.

- 2 -

KARŞIT UÇLARDA BULUNA İKİ KURUM: DİN VE BİLİM

Burada tezim genel hatları ile psikolojideki yeni gelişmelerin, felsefeyi ve bilimi derin bir değişime (öyle kapsamlı bir değişim ki, bunlar genişletildiğinde ve tekrar tanımlandığında bazı temel dini soruları bilimin sınırları, yargısı, hâkimiyeti ve benimsenebilir sınırları içine almasına olanak verecek) zorladığıdır.

Bunun nedeni ise, bilimin ve dinin dar bir biçimde, birbirlerinden oldukça ayrışmış, birbirine karşıt konumlara getirilmiş ve karşılıklı olarak birbirlerini reddeden dünyalar durumuna gelmiş olmalarıdır. Açıkça ortaya koyacak olursak, bu ayırım 19. yy. biliminin umutsuz bir biçimde girişmiş olduğu, uç bir biçimde mekanik, aşırı pozitivist, indirgeyici ve değerler dışı olma çabasından ortaya çıkmıştır. 19. yy. bilimi yanlış bir biçimde, kendisinin hiçbir biçimde amaçlar, temel ve manevi değerler hakkında söyleyecek bir şeyi olmadığı sanısına kapılmıştır. Bu da, amaçların insan bilgisinin sınırlarının tamamen dışında olduğunu, bu nedenle de asla doğrulanamayacaklarını ve akılcı bir insan için doyum verici olamayacaklarını kabul etmiş olması ile aynı şeydir.

Böylesi bir tutum, bilimi, salt teknolojik, ahlak dışı ve ahlaki değerlerle ilgisi olmayan (Nazi doktorların bize öğretmiş oldukları gibi) bir kurumdan başka bir şey olmadığı görüşüne mahkûm etmiştir. Böyle bir bilim ise bir dolu teknik içeren araçlardan, metodlardan ve iyi-kötü karşılaştırmalarından daha öteye gidememektedir.

Bilginin ve değerlerin böyle karşıt konumlara yerleştirilmiş olması, örgütsel dinlerin de, gerçeklerden, bilgiden ve bilimden koparak sağlıksızlaşmasına, hatta bilimsel bilgiye düşman bir duruma gelmelerine neden olmuştur. Bunun sonucu olarak da, din kurumu daha öğrenilebilecek bir şeyin kalmadığı kanısına sahip olmaya itilmiştir.

Ama şimdilerde, hem dinde, hem de bilimde, en azından bu kurumların içinde bulunan daha akılcı ve bilgili temsilcileri tarafından bir takım değişimler yapılmaya başlanmıştır. Bu değişimler, dini sorulara dar bir biçimde yaklaşan bilim insanının en azından daha doğalcı, insancıl bir yaklaşım sergilemesine olanak vermektedir. Bu tür yaklaşımların geçmişte de sık sık tekrarlanmış olduğunu söyleyebiliriz.

Bilimin, bir zamanlar örgütlenmiş dinin bir parçası olmuş olması ve sonra kendisini özgürleştirmek üzere ondan ayrılmış olmasına benzer bir özgürleşme süreci, değerlerle ilgili sorunlar, ahlak, ruhsallık ve töresel olan konularda da kendisini göstermeye başlamıştır. Bu konular, kurum haline getirilmiş kiliselerin özel egemenliği altından çıkarılarak, yavaş yavaş yeni bir tür insancıl bilim insanının (tüm ahlak ve inançlarla ilgili soruların tek arabulucusu olduğunu iddia eden kurumlaşmış dinlerin fikrine karşı çıkan bir bilim insanı) araştırma alanına girmektedirler.

Din ve bilim arasındaki bu ilişki, karşıtlık içeren ve rekabete dayanan bir ilişki olarak ortaya koyulabilir ama ben bunun böyle olmasının pek de gerekli olmadığına (derin inanca sahip bir kişinin, bu değerlerle ilgili sorularına kendisinden önce gelen kimselerden çok daha iyi bir biçimde yanıt bulduğuna ve bu konuda daha güçlü, ümitlendirici ve yüreklendirici olabileceğine) inanıyorum.

Ergeç, bilime ve dine yeni tanımlamalar getirmek zorunda kalacağız. Her zaman olduğu gibi, birbirine zıt konumlara getirme her iki tarafı da sağlıksızlaştırmaktadır. (Ve sağlıksız bir ilişki de yoğun zıtlıklar içerir.) Bir bütünün iki bağıntılı, birbirine gereksinim duyan, gerçekten birbirlerinin 'parça'ları olan maddelerini birbirinden ayırmak, her ikisini de sağlıksızlaştırmakta, kirletmekte ve çarpıtmaktadır. Bu ayrım, sonunda bu parçaları yaşayamaz duruma bile getirebilmektedir. Bu konuya uygun bir örneği Philip Wylie'nin 'The Disappearance' adlı etkileyici ve harika romanında bulabilirsiniz. Erkek ve kadın, iki ayrı ve ayrışmış dünyalarda kaybolduklarında, her ikisi de uyumsuzlaşmakta, yozlaşmakta ve sağlıksızlaşmaktadırlar. Buradan çıkaracağımız basit sonuç, her iki tarafın da kendilerini varedebilmek için birbirlerine kesin bir biçimde gereksinim duyuyor oldukları gerçeğidir.

Bütün bunlar, 'dinsel' olarak (doğalcı ve doğaüstücü bir biçimde) nitelendirildiğinde, bilimden, bilgiden, ilerletici buluşlardan, olası şüpheci araştırmalardan, doğrulamalardan ya da doğrulamamalardan ayrı tutulduğunda, sonuç olarak saflaşma ve gelişim olasılığından da aynı karşıt kutuptaki din gibi ayrı tutulacaktır. Din, bu nedenle bilginin açığa çıkma sürecinin tamamlandığını, mükemmel ve son durumunu aldığını ve bilginin sonsuz olduğunu iddia etmeye eğilim göstermiştir. Gerçeği, tüm gerçeği içerdiğini ve daha öğrenilecek bir şey kalmadığını öne sürmüş olması, değişmeye direnç gösteren, salt tutucu, akıldışı, bilimdışı, dindar ve sonuç olarak boyun eğici olma noktasına kadar gelmiş birçok kilisenin yok olmasına neden olmuş ve kendisini sonuç olarak doğal gerçeklerle çatışan bir konuma getirmiştir.

Böyle ayrıksı bir din, bütün gerekli ve önemli kavramların, ayrı ve kendilerini tam yansıtmayan anlamlara bürünmesine de neden olmaktadır. Örneğin, tamamen doğalcı bir anlamı olan inanç; Fromm'un yazılarından örnek verecek olursak, anti entelektüel olan kilisenin elinde bulunmakta ve kilise tarafından 'kör inanç'a dönüştürülmektedir. Her ne olursa olsun, dinde böylesi bir tutum, sorgusuz bir boyun eğişe ve sonsuz bir bağımlılığa doğru ilerlemeye yol açmaktadır. Doğal olarak da insandan çok koyun üretmekten, keyfi yasalar koymaktan ve otorite kurmaktan yana bir eğilime neden olmaktadır.

'Kutsal' sözcüğü de sağlıksız bir biçimde ayırmaya ve ayrıştırmaya bir örnektir. Eğer kutsallık, ayrıcalıklı bir rahip sınıfının tekeline girerse ve eğer varsayılan geçerliği sadece doğaüstücü kurumlar tarafından üstlenilirse, o zaman bu sözcük doğal olanın ve insan doğasının alanının dışında bırakılmaktadır. Dünyevi ve laik olandan kesin bir biçimde karşıtlandığı ve bunlarla hiçbir ilgisi kalmadığı gibi, bir de bunlarla çelişen bir duruma düşmektedir. O zaman, özel bazı ritlerle ve ayinlerle, özel bir dille, haftanın özel bir günüyle, özel bir binayla hatta özel bazı müzik aletleriyle ve belirli bazı özel yiyeceklerle bağdaştırılan bir duruma gelmektedir. Yaşamın tümünü içermek yerine, sadece bir bölümüne ait bir duruma gelmektedir. Günlük kullanımdan müzelik bir parça gibi ayrılmakta ve insanın günlük ilişkilerindeki olası kullanımından uzaklaşmaktadır. Sonuç olarak böylesi bir din, gerçek olanı ideal olandan ayırmak zorunda kalmakta ve bu ikisi arasında olması gereken dinamik ilişkiyi de ortadan kaldırmaktadır. Aralarındaki diyalektik, ortak etkileşim ve geri bildirim; birbirini düzenli bir biçimde oluşturma ve yapılandırma, birbirleri için gerekli oluş, hatta

birbirleri için mutlak gereklilikleri bozulmakta ve doyumlu bir ilişki içinde olmaları imkansızlaşmaktadır. Peki sonuç? Tarihte sıkça ve yeterli bir biçimde gördüğümüz gibi, kilise insanları gerileme ve sömürü söyleminin tam ortasında yer almakta, dinin ve bilimin sanki birbirleri ile hiç ilişkisi yokmuş gibi davranmaktadırlar (Sezar'ın hakkını Sezar'a verelim). Böylelikle, göklere ait olan, cennetle kendine özgü ve değişmez bağını öne süren, cennetin apayrı bir yerde olduğunu savunan, insan gelişiminin bu dünya üzerinde imkansız olduğunu ve bunun ancak dünyayı terk ettiği zaman olası olabileceğinin savunucusu olan din, günlük kötülüklerin destekçisi durumuna gelmektedir.

''Daha iyiye ulaşma yolundaki çaba, inançla yönlendirilmelidir, katı gerçekliklere sıkı sıkıya bağlılıkla değil'' diye belirtiyor John Dewey. Bu da bizi karşıt diğer uca itilmiş elmanın diğer yarısına, yani bilime getiriyor. Ayrı tutulan bilim için tüm söyleyeceklerimiz, ayrıştırılmış din için söylediklerimize çok benzer ya da tamamlayıcı nitelik taşımaktadır.

Örneğin, ideal ve gerçek olanın bölünmesinde karşı uçta konumlanan bilim sadece varolanla ilgilendiğini ve ideallerle (yani amaçlarla, hedeflerle ve yaşamın amacına ilişkin konularla) hiçbir biçimde ilgisi olmadığını iddia etmektedir. Bu konumlanmada, diğer yarıyı oluşturan dine getirilecek her türlü eleştiri, yani kör inançlara, 'soyuta indirgemeye', salt gerçeğe bakıştaki körlüğe karşı getirilen eleştiri, bütünleyici bir biçimde öbür yarıya, 'somuta indirgeme' ve Golgstein'in açıkladığı gibi görülene, duyulana ve dokunulabilir olana indirgemesi açısından, bilim yarısına da getirilmelidir.Ahlaki sınırların dışında olma, hatta bazen ahlak dışı ve insanlık dışı olma, herhangi bir kişi tarafından, herhangi bir nedenle satın alınabilme özellikleri (Nazilere, koministlere ya da Amerikalılara aynı eşit coşku ve gayratle çalışan alman 'bilimadamları'nın yaptığı gibi), son yıllarda bize göstermiştir ki, bilim satranç oyununa benzer biçimde kavrandığı, tek amacı varolanı keşfetmek, öznel deneyimleri varolandan ve keşfedilebilir olandan ayırmak olduğu sürece, tehlikeli bir duruma gelebilmekte ve biliminsanlarını da birer canavara dönüştürebilmektedir.

Bu 'kutsal' ve aşkın olanın bilimin sınırları dışına itilmesi için de geçerlidir. Bu ise, çalışmaları ilke olarak imkansız bir duruma getirmektedir. Örneğin bu, soyut kavramlar olan psikolterapi, doğal dinsel deneyimler, yaratıcılık, sembolizm, oyun, sevgi kuramı, mistik ve doruk deneyimler, şiir, sanat ve birçoğu için geçerlidir. (Bunların tümünün, Öz'ün alanı ile somut olanın alanı ile bütünleştirilmesini gerekli kılan kavramlar olması nedeniyle.)

Bunun eğitimle doğrudan ilgili bir yönü de, iyi bir öğreticide çocuğa karşı bulunması gereken, benim Özsevgi (bencil olmayan sevgi), Rogers'ın ise 'koşulsuz olumlu yaklaşım' olarak tanımladığı ve başkalarının da anlamlı bulduğu, her insanın kutsal olduğu yolunda yapılan bir yaklaşıma sahip olmasıdır. Bu değerlere 'normatif' veya 'değer yüklü' diye damga vurulması, iyi bir öğretmenin doğasının nasıl olması gerektiği yolunda yapılacak gerekli olan araştırmaları da imkansız kılacaktır.

Ve böylece belirsizlerle ilerlemek zorunda kalınacaktır. Bilimsel olan ve 19.yy Ortodoks bilimi ile ilgili birçok şey yazdım ve daha da yazmaya niyetliyim. Burada dinin ve bilimin, gerçeklerin ve değerlerin (sadece ve sadece) karşıt uçlarda

konumlandırılması yönünden bu yüzyılla ilgileniyorum ve böylesi bir karşılıklı reddedişin, sakat bir bilim, sakat bir din, sakat gerçeklikler ve sakat değerler yaratacağına inanıyorum.

Açıkçası, böylesi bir sonuç aynı zamanda bunlara duyulan gereksinim ve açlık nedeni ile de, ruhsal ve ahlaki değerlerle ilgilidir. Daha açık söylemem gerekirse, böyle değerler ve böyle gereksinimler herhangi bir kilisenin korumasına bırakılamaz ve insani olandan, insani bilgi alanından, deneysel olanın ve deneysel araştırmaların alanından çıkarılamaz. Ama Ortodoks biliminin bunu yapmak istediğini ve bunu gerçekten yapabileceğini anlatmaya çalıştım. Bu nedenle, bize gerekli olanın, daha geniş metodlar ve güçlerle donanmış, genişletilmiş, değerler üzerinde çalışılabilen ve insanlığa bunları öğretebilecek bir bilim olduğunu belirtmek istiyorum.

Böyle bir bilim 'dini' olarak tanımlananı da zaten içermektedir ve içermelidir de. Aslında bilimin ilgi alanı içinde, dinin içinde bulunan doğalcı gözleme dayalı uygulanabilir her şey barınmaktadır.

Eğer, şimdiye kadar örgütlenmiş dinlerin malı olmuş ve bilimsel olanın tamamen dışında bırakılmış olan bazı anahtar kelimeleri listeleyecek olursak, hemen hepsinin artık tamamen doğalcı bir anlam kazanmaya başladığını görürüz. (bkz Ek A)

Bunu bir başka biçimde söylememe izin verin; 19.yy ateist biliminsanı, kendi evini yeniden inşa etmek yerine yakıp yıkmış, yerle bir etmiştir. 19. yy. biliminsanı bütün dini soruları ve bunların yanıtlarını bir kenara itmiştir çünkü böylesi yanıtları, baştan reddetmek zorunda kalmıştır. Yani, bütün dini girişimlere ve gelişmelere sırtını dönmüştür çünkü din, kendisine akılcı yolla kabullenemeyeceği ve görmezden geleceği kanıta dayanmayan bir dizi yanıt sunmuştur. Ama öğrenme sürecinde olan, daha akılcı ve bilgili günümüz bilim adamı, örgütlenmiş dinlerin bu gibi sorulara verdiği yanıtlara karşı çıkması gerektiğini, dini soruların ve sorunların, gereksinimlerin bilimsel olarak araştırmaya değer, insanın doğasının üzerinde temellenen, üzerinde çalışılabilir, tanımlanabilir, bilimsel olarak incelenebilir olduğunu ve kiliselerin de zaten bu insani soruları yanıtlamaya çalışmış olduğunun bilincindedir. Kilisenin bu sorulara verdiği yanıtlar kabullenilebilir olamamakla beraber, soruların kendileri her zaman için tamamen ve mükemmel bir biçimde kabullenilir olmuşlardır.

Aslında çağdaş varoluşçu ve insancıl psikologlar, varoluşçu bir biçimde bu tür 'dini' sorularla ve sorunlarla ilgilenmeyen bir kişiyi, varoluşçu bakış açısından, hasta veya normal olmayan olarak kabul etmelidirler.

- 3-

''İLAHİ'' DENEYİMLER YA DA AŞKIN BİLİNÇ DENEYİMLERİ

Bütün büyük dinlerin (Konfüçyizm bir din olarak görülmese bile) başlangıcında, özünde, aslında ve evrensel merkezinde, duyarlılığı yoğun olan bir peygamberin ya da gören bir kişinin kendisine özgü, yalnız ve kişisel aydınlanması, vecd ya da içe doğuş (revelation) deneyimleri vardır. Büyük dinler, açığa çıkarılmış olan kendi gerçekliklerinin, işlevlerinin ve peygamberlerinin yaşamış olduğu bu orijinal mistik deneyimin insanlığa ulaştırılmasında kendilerini tek sözcü olarak görürler ve bunu sürekli kılmak için uğraşırlar.

Ama son zamanlarda konuyla ilgili birçok psikologun araştırma yaptığı, bu içe doğuş ve mistik aydınlama olaylarının 'doruk deneyimler' (*) başlığı altında ele alınabileceği görülmeye başlandı. Yani, kesin bir biçimde söyleyebiliriz ki, doğaüstü diye bilinen tüm içe doğuş olayları ve benzerleri, aslında tamamen ve kesin bir biçimde doğal, güncel ve yaşamın içinde varolan, insana ait doruk deneyimlerdir ve şimdiye kadar kavramsal, kültürel ve dilbilimsel çalışmalar olarak değerlendirilmiş olmalarına karşın artık incelenebilmektedirler.

Kısaca, bugün geçmişte olmuş ve ancak doğaüstücü yollarla açıklanabilmiş olaylar üzerinde çalışmalar yapabiliriz. Böylelikle, dini de bütün yönleri ve anlamları ile inceleyebilir, bilimin sınırlarının dışında bırakmak yerine onun bir parçası durumuna getirebiliriz.

Bu tür bir çalışma, bizi daha akla yakın bir hipoteze götürüyor; tüm mistik ve doruk deneyimler aynıdır ve her zaman için de böyle olmuştur. Bütün dinler de özünde aynıdır ve bu her zaman da böyle olmuştur. Bu nedenle ortak bulundukları noktalarda birleştirilmeye ve bu doğrultuda öğretilmeleri gereği fikrinde birleşilmelidir. Demek ki, doruk deneyimler olarak tanımladıklarımızın öğretmeye çalıştıkları da ortaktır. (Bu aydınlanmalarla ilgili herhangi değişik bir veri, uzay ve zamanda meydana gelen değişik konumlanmalar olarak ele alınmalı ve böylece genişletilebilir, sınıflandırılabilir olarak kabul edilmelidir. İşte bu ortak şey, bütün lokalizmlerden arındırıldığında geriye kalan, bazı dillerin ve felsefelerin ayrı ve köktenbilimci tanımlamalarından ve birçok etmenden arındırılmış 'ilahi (core-religious) deneyimler' ya da 'aşkın bilinç (trancendent) deneyimleri' dir.

Bunu daha iyi anlayabilmek için genel olarak peygamberleri, örgütleyici ve yasa koyuculardan ayrı 'soyutlanmış' bir tip olarak incelemek zorundayız. (Burada bu 'soyut' tipin, karikatürize edilebileceğini tahmin edebiliyorum, ancak bu burada ele aldığımız sorun ile ilgili düşünebilmemize yardımcı olacaktır.) (**)

(*) Eğer incelememizde biraz daha ileriye gidecek olursak, genel olarak yaşamış bütün 'doruk deneyimler'le ilgili yapılan çalışmalarda, her bir doruk deneyimi birbirinden ayıran kendine özgü 'belirleyici' bazı özellikler olduğunu görürüz. Bu genel ve belirleyici özellikler arasındaki ilişkiler, Spearman'ın zeka ile ilgili 'g-genel' ve 'b-belirleyici' özelliklerinin sınıflandırılmasına benzetilebilir. Burada 'b' özelliklerine girmiyorum, çünkü 'g' özellikleri şu aşamada elimizdeki sorular ve sorunlar açısından daha yararlı görünmektedir.

(**) Bu ve ilerideki bölümde, detaylarına inerek, erdemlilik ile örgütler ve örgütlerin azımsanmayacak gerekliliği arasında bir denge kurmaya yönelik bir çaba sarfetmedim. Bu konu ile ilgili şeyleri başka bir yerde yazmıştım.

Peygamberin karakter özelliği, kendi kişisel deneyimleri aracılığı ile dünya, evren, ahlak ve Tanrı hakkında kendi gerçeğini, kendi içsel kimliğini bulmuş ve tüm bunları içe doğuş olarak değerlendirmiş, yalnız bir adam olmasıdır. Genellikle, beki de her zaman büyük dinlerin peygamberleri, bu deneyimleri tek başlarına oldukları bir zamanda yaşamışlardır.

Özellik olarak yasa koyucu bu soyut tip, kiliseye ait, koruyucu bir örgüt adamı, örgütün yöneticisi, başkanı ve bu içe doğuş olayını temel alarak biçimlendirdiği örgüte bağlı bir kimse olarak karşımıza çıkar. Örgütlerle ilgili tüm deneyimlerimizden ve bildiklerimizden yola çıkarak, insan topluluklarının böyle bir örgüte, (peygamberin kendisine ve görüntüsüne olduğu gibi) ya da en azından peygamberin görüntüsüne sahip örgütün, söylemine kolaylıkla bağlanacağını biliyoruz. Daha da ileriye giderek, (sadece dini örgütleri değil, buna benzer gelişim gösteren bütün devrimci örgütleri kastediyorum, örneğin komünist parti) bu örgütlerin, orijinal içe doğuş olaylarının, mistik deneyimlerin veya doruk deneyimlerin grup kullanımını kolaylaştırmak ve idari uygulamalar yapabilmek için ortaya çıkarılmış birer izin kartı ya da IBM uyarlamaları olduğunu söyleyebilirim.

Burada, bize yardımcı olması adına, henüz yeni olan ve dorukçu olmayan kişiler üzerinde yapılmış bir pilot araştırmadan bahsetmek istiyorum. Gene Nameche ile birlikte yaptığım ilk araştırmalarda bu ' dorukçu olmayan' deyimini kullandım, çünkü doruk deneyimleri bazı kişilerin yaşadığını, diğerlerinin ise yaşamadıklarını düşünüyordum. Ama, bilgi topladıkça ve soru sormakta daha da ustalaştıkça, doruk deneyimlerle ilgili bilgi veren dorukçuların oranının gittikçe arttığını gördüm. (Ek F'ye, heyecan veren duygusal iletişimler için bakabilirsiniz.) Sonuç olarak, herkesin doruk deneyimler yaşayabileceğini düşünmeye ve böylece deneyim yaşamamış birisi karşıma çıkarsa ve yaşamadığına dair bir bilgi verirse daha fazla şaşıracağımı düşünmeye başladım. Sonuçta dorukçu olmayan deyimini, bu deneyimi yaşamamış kişiler için değil, bu deneyimlerden korkan, onları bastıran, reddeden, onlara sırt çeviren ve 'unutan' kişiler için kullanmaya başladım. Doruk deneyimlere karşı olumsuz tepkiler veren kişilere yönelik başlangıçtaki çalışmam sonraları neden bazı kişilerin böylesi deneyimleri reddettiklerine ilişkin izlenimler elde etmeme de neden oldu.

Karakter yapısının (Weltanschaung'unun ya da yaşam biçiminin) aşırı biçimde tutucu, tamamen akılcı ya da 'maddeci' olmaya zorladığı herhangi bir kişi dorukçu olmamaya eğilim göstermektedir. Yani, böylesi bir yaşam görüşü, kişiyi kendi doruk ya da aşkın bilinç deneyimlerini bir tür delilik, kontrolün tamamen kaybı ve akılcı olmayan duyguların akını… vs olarak görmeye yönlendirmektedir. Delirmekten korkan ve bunu engellemek için, dengeli ve kontrollü olmaya çalışan, gerçeğe dört elle sarılan kişi, bu doruk deneyimler karşısında korkuya kapılarak bunları saf dışı bırakmaya çalışmaktadır Kendi yaşamında, duygularını reddeden ve kontrol altında tutmaya çalışan obsesif kompülsif bir kişilik yapısı, kontrolün kaybı olarak görülen doruk deneyimlere karşı savunma mekanizmaları geliştirmek ve onları tamamen dışlamak için yeterlidir. Burada inançlı bir Marksist ile ilgili bir örnek vermek istiyorum. Bu kişi, doruk deneyimini reddeden, daha doğrusu deneyimine sırt çeviren

birisiydi ve bunun, sonuç olarak özel bir durum olduğunu kabul etmesine rağmen, yine de bunun önemsiz olduğunu, en iyisinin bunu unutmak olacağını, çünkü bu deneyimin, kendisinin yaşamla ilgili maddeci mekanistik felsefesi ile çeliştiğini söyleyen birisiydi. 19.yy. biliminin duygu dışı bakış açısına sahip, dorukçu olmayan birkaç kişi de, mantıklı ve akılcı olmayan hiçbir şeyin yaşamda değer bulamayacağı görüşünü savunuyorlardı. (Aşırı uygulamacı yani, aşırı amaç merkezli kişilerin de, dorukçu olmayan sınıfına dahil olabileceklerini düşünüyorum. Çünkü bu tür deneyimler, onların bakış açısına göre ne para kazandırır, ne ekmek pişirir, ne de odun kesmeye yardımcı olur. Bu reddediş, aynı zamanda kendi içlerinde neler olup bittiğinin farkına bile varmayan, 'Concrete a la Goldstein' tipi için de geçerlidir.) Sonuç olarak, bazı durumlarda 'dorukçu' olmamaya karşı açıklamalar bulmakta zorlandığımı eklemeliyim.

Eğer izin verirseniz, peygamber ve rahip arasındaki ilişkiyi (yalnız mistik ve örgütlenmiş din arasındaki ilişkiyi), henüz gelişmekte olan ve daha geçerli kılınmamış 'dorukçu' olan ve 'dorukçu olmayan' kavramları arasındaki ilişkiye benzetmek istiyorum. Tarih boyunca dünyada epey teolojinin, epey sözel dinin, bu sıra dışı liderlerin sıra dışı mistik yaşantılarını, sözcüklere ve sözel formüllere dökme gereksiniminde olmuş olduklarını söyleyebiliriz. Kısaca örgütsel din, doruk deneyimleri, dorukçu olmayanlara aktarma, öğretme ve uygulama gibi alanlarda çaba göstermiş bir kurum olarak düşünülebilir. İşte genelde en zor yanı, bu işin dorukçu olmayanların eline bırakılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun ise, en azından insanlığın şimdiye kadar ilgili olduğu kısmıyla, boşa çıkmış olan çabalar olmasını beklemekten başka yapacak bir şeyimiz yok. Doruk deneyimler ve deneysel gerçeklikleri, dorukçu olmayanlara en azından sadece sözlerle (doğal olarak dorukçu olmayanlar tarafından değil) kolaylıkla aktarılamamaktadır. Genelde insanlar arasında meydana gelen şey, (reddeden, naif ve eğitimsiz kişiler arasında) orijinal, kutsal açığa çıkış ve kutsal olan eylemleri yaşamaktansa, bu deneyimle ilgili tüm sembolleri, sözleri, heykelleri, ayinleri basitçe somutlaştırmak ve onları işlevsel ve aslından ayrı süreçler biçiminde uygulamak olmaktadır. Yani kısaca bu, tüm dinlerin temelde karşı çıktığı putlaştırmanın (fetişizmin) ta kendisi durumuna gelmektedir.

Putlaştırmada, deneyimin gerekli orijinal anlamı somuta indirgenerek öylesine kaybedilmektedir ki, sonunda orijinal mistik deneyimlere, mistiklere ve genel olarak peygamberlere karşı saldırgan bir tutum meydana gelmektedir. Yani şu anda bulunduğumuz noktadan, gerçekten inançlı kişiler olarak adlandırabileceğimiz kimselere ve dinin temellerini oluşturan şeylere karşı düşmanca bir tavır takınılmış olduğunu söyleyebiliriz.Eğer dünya dinlerinin birçoğunun içsel tarihine yakından bakacak olursanız, bu dinlerin kendi içlerinde bir süre sonra sağ ve sol kanat olarak, yani bir uçta dorukçular, mistikler, aşkın bilinç deneyimcileri, bireysel inanca sahip kimseler ve diğer uçta tüm dini sembolleri ve metaforları somuta indirgeyen, taşıdığı anlam yerine nesnenin kendisini kutsayan, sözel formüllerin gerçek anlamını unutarak ezberleyen ve belki de en önemlisi, örgütleri, kiliseyi ve peygamberlerinin içedoğuş deneyiminden daha öncelikli ve önemli sayan kişiler olarak ikiye ayrılmaya eğilim gösterdiğini görebilirsiniz. Bu kişiler, herhangi bir karışık bürokraside yükselmeye

çalışan örgüt adamlarına oldukça benzerler ve doruk deneyimleri bizzat yaşamamış kişilerdir. Dostoyevski'nin 'Karamazov Kardeşler' romanındaki Büyük Engizisyon Hakimi bölümünde bunu klasik bir biçimde görebilmekteyiz.

Yasa koyucu ve mistikler arasındaki bu durum, ortak toleransın örnek bir biçimi olarak görünebilir ama bazı kiliselerde, örgütün yöneticileri, mistik deneyimleri dışlamış ve mistiklere de zulmetmişlerdir. Bu, dinler tarihinde eski bir hikaye olarak görülebilir ama birçok başka alanda da bunun eski bir hikaye olarak karşımıza çıktığını söylemeliyim. Örneğin, bugün de profesyonel filozofların kendilerini aynı biçimde (sağ ve sol kanat olarak) kategorize etme eğiliminde olduklarını kesinlikle söyleyebiliriz. Daha resmi olarak, ortodoks filozofların bugünkü durumları, aşkın bilinç deneyimlerinin verilerinin ve sorunlarının 'anlamsız' olduğunu öne sürerek görmezden gelen yasa koyucularla aynıdır. Bu pozitivist, analizci, atomist kişiler amaçlar yerine yalnızca araçlarla ilgilenmektedirler. Gerçekleri bulmak yerine, sadece araçlarını bilemektedirler. Bu kişiler, çağdaş filozoflar, varoluşçular ve olaybilimcilerle de kesin bir karşıtlık içindedirler. Ve her şeyi başlatan deneyimlemenin, birincil ve en önemli veri olduğu görüşünden ayrı düşerek geride kalmış olanlardır.

Aynı durum, psikoloji, antropoloji ve eminim ki diğer alanlarda, belki de tüm insani girişimlerde gözlemlenebilir. Burada şüphelendiğim bir şey de, ileride de bu derin karakteristik farklılıkların sürebileceği, bunların evrensel olduğu ve evrensel kalabilecek farklılıklardan söz ediyor olma olasılığımızdır. O zaman yapılacak tek şey, bu iki insan topluluğunu birbirlerini anlamaya yöneltmek, birbirleri ile yaşamayı ve belki de birbirlerini sevmeyi sağlama yolunda çalışmalar yapmak.

Özetlersek, doruk deneyimler dinler tarihinde gerçekten önemli rol oynamış olan dinsel içe doğuş ve dinsel 'aydınlanma' olaylarına bütünüyle olası bir model olarak görülmektedir. Doruk deneyimler, doğal hayatın içinde varolmaktadırlar ve araştırılabilir, incelenebilir deneyimlerdir. Bu konuda bilgilerimiz büyümekte ve gelişmekte olduğundan, bu büyük açığa çıkışlar, aydınlanmalar ve değişimleri (büyük dinlerin temel aldığı) daha iyi anlamak yolunda gerçekçi umutlar besleyebiliriz. Ayrıca aşkın bilinç deneyimleri üzerinde yapılan bilimsel araştırmalarla ilgili bir şey eklemek istiyorum. Son yıllarda 'psikedelik' ilaçlar olarak bilinen, özellikle LSD ve psilocybin gibi ilaçlar, bize doruk deneyimler alanında kontrol sahibi olma olasılığını vermektedir. Bu gibi ilaçların, doğru insanlarda, doğru koşullarda, doruk deneyimleri harekete geçirdiği görülmektedir. Bu nedenle, belki de bu tür deneyimlerin yaşanmasını daha sık sağlayabilir ve sonra, aydınlanma ve içe doğuş olayının ortaya çıkış anında nelerin meydana geldiği üzerinde çalışabiliriz. Hatta daha önemlisi, doruk deneyimleri ilaçlarla ve hatta hipnozla, doruk deneyim karşıtı insanlarda yaratmak ve onlara yaşatmakla, bu ikiye ayrılmış insan grupları arasında köprüler kurabilmemiz olası olabilir.

Tüm bu tartışmalara bir başka açıdan yaklaşırsak, söylemeye çalıştığım şey özde, ilahi bir biçimde, tamamen bireysel ve öznel yaşanan ve ancak bir başka dorukçu ile paylaşılabilen bu gibi doruk deneyimlerden elde edeceklerimizin, bizlerin bu konuda anlaşabilecek ve konuşabilecek olmamıza olanak vereceğidir. Sonuç olarak,

örgütlenmiş dinin bütün donatıları, binaları, personeli, ritüelleri, dogmaları ve ayinleri… vs, 'doruk deneyimci' için temel, asal, ve öz olan ile ilişkisinde değer olarak ikincil ve şüpheli yaklaştığı bir duruma gelmektedir. Doruk deneyimcinin bakış açısından, her kişinin kendi bireysel dini ve inancı vardır ve bu kendilerine ait bu özel deneyimleri, kişisel mitleri, sembolleri ve ayinleri aracığı ile elde edebildiği, ancak kendisine en derin anlamı ifade eden, tamamen kendine has, yani başkalarına hiçbir anlam ifade etmeyen deneyimlerdir. Daha yalın bir biçimde söyleyecek olursak, 'doruk deneyimci' keşfeder, gelişir ve kendi kişisel dinini oluşturur.

Ek olarak, bu yeni verilerin kaynağından ortaya çıkan temel 'ilahi' deneyimler, tanrıcı, doğaüstücü ve tanrıcı olmayan bağlamlarda da ele alınabilirler. Bu özel dini deneyim Budizm, Taoizm, Hümanizm veya Konfüçyizm gibi dinler dışında bütün büyük dünya dinleri tarafından da paylaşılmaktadır. Aslında daha da ileriye giderek, bu esas, temel 'ilahi' deyimlerin sadece Yahudi, Hıristiyan ve Müslümanlar arasında değil, rahipler ve ateistler, komünistler ve antikomünistler, tutucular ve liberaller, sanatçılar ve biliminsanları, erkekler ve kadınlar arasında olduğu gibi, değişik topluluklara üye kişiler arasında da, örneğin atletler ve şairler, düşünürler ve uygulamacılar arasında da bir buluşma alanı oluşturduğunu söylemeliyim. Bunu söylüyorum, çünkü bulgularımız hemen hemen tüm insanlığın, doruk deneyimler yaşadığını ve ya yaşayabileceğini ortaya koyuyor. Erkek ve kadın, her iki cins birden ve tüm bütünleyici tipler bu doruk deneyimleri yaşıyorlar. Ama tüm insanlar için genellediğim doruk deneyimlerin içeriğine (bkz. Ek A) rağmen doruk deneyimi başlatan olaylar, erkek ve kadınlarda çok farklı olabiliyor. Bu deneyimler farklı kaynaklardan gelebilmekte ancak içerikleri hemen hemen aynı olarak ele alınabilmektedirler. Toparlayacak olursak, bulunduğumuz bu noktadan insanoğlunun iki dinle; yani doruk deneyimciler ve buna karşı olanlarla, kişisel aşkın bilinç ve ilahi deneyimleri sıklıkla yaşayan ve bunları kabul edenlerle, bunları hiç yaşamamış olanlardan (ya da yaşamış olduklarını bastırarak ve reddederek bunları kişisel gelişim, doyum ve iyileşmeleri için kullanmayan kişiler) oluşan iki ayrı din ile karşı karşıya olduğunu söyleyebiliriz.

AŞKIN BİLİNÇ DENEYİMLERİNE YÖNELİK ÖRGÜTSEL TEHDİTLER

Tanrıcı olmayan, inançlı kişilerle yaptığım görüşmelerde edinmiş olduğum izlenim, bu kişilerin geleneksel inanç sahibi kişilerden daha fazla aşkın bilinç deneyimler yaşıyor olmalarıydı. (Bu bir izlenim olmakla beraber, aynı zamanda araştırma konusu yapılmaya değer bir konudur.) Bunun nedeni, bu kişilerin ahlak, değerler ve yaşam felsefesi gibi konulara karşı diğerlerinden bir parça daha 'ciddi' bir tutum sergilemelerinden, geleneksel inanç ve değerler sistemi ile çatışma içinde olmaları nedeniyle, kendi kişisel inanç sistemlerini yaratmak durumunda kalmış olmalarından kaynaklanmış olması olabilir. Bu paradoksun, daha değişik belirleyenleri, daha değişik zamanlarda kendilerini göstermişlerdir. Ve şimdi bunların üzerinden kısaca geçmek istiyorum.

Bu izlenimi ortaya koymamın nedeni (geçerli kılınabilir ya da kılınmayabilir, bir örnekleme hatası olabilir ya da olmayabilir) bu kişilere göre geleneksel dinin, yaşamın belli bir bölümünü sert bir biçimde dinselleştirmesi ve böylece diğer bölümünü de bu dinselliğin tam karşıtına dönüştürüyor olmasıdır. İlahi, kutsal, ebedi, gizemli olan, dindarlığı, şükran içinde olmayı ve kendini adamayı gerektiren bu gibi deneyimler, eğer tümden bir çatı altında kesinlikle geleneksel olana güçlü bir biçimde dayanarak, gerçek olana uygun düşmeyen bir biçimde, haftanın belli bir gününde yaşanmaya zorlanırsa (örneğin org müziği, toplu biçimde şarkı söylemek… vb.), bu onların derin ve gerçek etkilerini kaybetmelerine neden olmaktadır. Bu durumda, inançlı olmak demek, birçok kişinin, bu tür şeyleri diğer zamanlarda da yaşama gereksinimini baltalamak anlamına gelmektedir. Yaşamın sadece belli bir bölümünü 'dinselleştirmek', diğer bölümünün de laikleştirilmesi gereğini ortaya koymaktadır.

Benim, 'ciddi' olarak tanımladığım ve yaşamın her bölümünde, haftanın her gününde, herhangi bir yerde ve her koşul altında bunu başarabilen, Tillich'in tanımıyla, 'derinlik boyutu' nun farkında olan kişi, yukarıda sözünü ettiğim kişilerle tam bir karşıtlık içindedir. Doğal olarak bu 'ciddi' kişilerin hissettikleri her şeyin, kendilerine tanrıcı olmayan dinsel deneyimler etiketi altında görünmediği ya da bu öznel deneyimlerini 'ilahi', 'kutsal' sözcükleriyle etiketleyerek kullanmadıkları bir gerçektir. Ne var ki ben, doruk deneyimleri tanımlarken, 'ilahi deneyimler' ya da 'aşkın bilinç deneyimleri' terimlerini kullanıyorum. Bu bağlamda, bildiğim ve kendisini agnostik olarak tanımlayan duyarlı ve yaratıcı bir sanatçının, birçok 'dinsel deneyim' yaşamakta olduğunu söyleyebilirim. Eğer sorarsam, kendisi de beni doğrulayacaktır. Herhangi durumda bu karşıtlık gözden geçirildiğinde, karşıtlık olmaktan çıkmakta ve kesin bir biçimde kendisini açıklığa kavuşturmaktadır. Eğer 'cennet' her zaman erişilebilir ve eğer 'birlik bilinci' (Öz'ün alanını, kutsal ve sonsuz olanın farkındalığını içeren bir Özbiliş (Being-cognition)) düşünebilen ve herhangi bir ciddi kişi için her zaman ulaşılabilir olması, olası durumsa; o zaman 'ilahi' ya da 'aşkın bilinç' deneyimlerinin de yaşanabilmesi belli bir noktaya kadar, hatta doruk deneyimlerden ayrı bir biçimde, kendi kontrolümüz altındadır diyebiliriz. (Özbilişin

yer aldığı doruk deneyimleri yeterince deneyimlemek, doruk deneyimler olmadan da bir Özbilişe sahip olmaya yol açmaktadır.) Ders vererek ya da yazarak, Özbilişi ve bütünlük bilincini öğretebildiğimi gördüm, en azından birkaç öğrencime… İlke olarak yeterli anlayışa sahip bir kişinin, araç etkinliklerini, amaç etkinliklerine dönüştürebilmek, sonsuzluğun bakış açısından kutsal ve sembolik olanı kendi çinde yaşamasını ve kendi aracığı ile 'burada ve şimdi' yi deneyimlemesini sağlamak mümkün olabilmektedir. Bu tür bir yaşantının deneyimlenmesini engelleyen şey nedir öyleyse? Genel olarak bizi indirgeyen, sağlıksızlaştıran ya da bizi gerileten tüm güçler olarak adlandırabileceğimiz her şey… Yani acı, hastalık, korku, 'unutmak', kendini ayrı tutmak, somuta indirgemek gibi şeyler. Bu durumda 'ilahi' deneyimleri yaşamamak, düşük ve daha alt bir bilinç düzeyinde tamamen işlevsel olamadığımız, en iyi durumumuzda ve bütünüyle insan olamadığımız, yeterli biçimde bütünlük bilincini yaşamadığımız bir düzeyde olmak demektir. Sağlıklı, iyi ve yeterli bir biçimde 'insan' olma kavramını yerine getirdiğimiz zaman, aşkın bilinç deneyimleri de ilke olarak, bizler için olağan bir duruma gelecektir. Belki de bana başta karşıtlık gibi görünmüş olan bu duruma, olması gereken bir gerçek olarak bakabildiğimizde, o kadar da şaşırtıcı görünmüyor. Daha önce hiç fark etmemiş, olduğum bir şeyin farkına vardım: Ortodoks inancını, yaşamın birçok alanını gerçek kutsallıktan arındırmış bir din olarak da ele alabiliriz. Bu ise, aşkın olanla, inançsız olanın karşıt uçlara sürüklenmesine ve bu nedenle de kavramsal, deneysel, uzamsal ve dünyasal olarak bir ayrıştırma yapılmasına neden olmuştur. Böylesi bir ayrıştırma ise, doruk deneyimlerin aslı ile açık bir biçimde çatışmaktadır. Ayrıca, Satori deneyimleri, Nirvana ve diğer geleneksel doğu doruk ve mistik deneyimlerin uyarlamaları ile de çatışan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu doğu felsefesi, kutsal ve kutsal olmayan ile dindar ve laik olanın birbirlerinden hiç de ayrı olmadığı görüşündedir. Yasa koyucu ve örgütsel uyarlamaları olan böylesi bir dinin açık tehdidi, bu gibi doğal, aşkın, mistik ve 'ilahi' deneyimlere karşı bastırmacı bir tutum içinde olması ve ortaya çıkmalarını engellemesidir. Yani dinsel örgütün gücü ile 'dinsel deneyimler' negatif bir bağlam içindedir. (*) Geleneksel dinler, aşkın bilinç deneyimlerinin sarsıcı etkilerine karşı savunma araçları ve birer direnç olarak da kullanılabilmektedir.

Örgütlenmecilik ve dinsel aşkın bilinç deneyimler arasında, başka bir karşılıklı negatif ilişki de olabilmektedir, en azından bazı insanlar için. (Bu daha çok sayıda kişi için de geçerli olabilir ve hepimiz için olası bir tehlikedir.) Eğer aşkın bilinç deneyimlerinin, tanımlıyor olduğum parlak, sarsıcı ve şiddetli etkiler yaşatan doruk deneyim türlerini (birçok kişi tarafından sadece dinsel kabul edilen), düşüncesizce ve akılsızca verilen, alışılagelmiş, refleks benzeri ve otomatik tepkilerle karşılaştıracak olursak, evrensel bir 'varoluşçu' sorunla karşı karşıya kalırız. Bu gibi tepkiler benzeşmecilik, tekrar edilme, rahatlık, güven duyguları… vs. üretmesine rağmen, bilincin zenginliğini ve işlerliğini azaltmaktadır. Bu, dinler arasında olduğu kadar

(*) Buna çok benzer görüşlere Jung'un otobiyografisinde rastladım: ''Bana dinin en şeytani günahı, deneyimlemeyi engellemiş olmasıdır… dini konularda sadece deneyimin kendisi kayda değer tek şeydir''… ''Tanrıbilim uzmanlarının diğerlerinden daha zor durumda olduklarının tabii ki farkındayım. Bir taraftan dine daha yakınlar, ama diğer taraftan da kilise ve dogmalarla da bağlanmış durumdalar.'' (Umarım, bir örgütün dışında daha 'saf' olabilmenin daha kolay olduğunun farkındayız. Dinsel, siyasi, ekonomik ya da bilimsel olsun… Ama yine de örgütler olmadan yapamıyoruz. Belki bir gün 'katılaşmayan' örgütler keşfedip, yaratabiliriz.)

diğer alanlar içinde; müzik, sanat, mimari, yurtseverlik ve hatta doğanın kendisi için de geçerlidir.

Eğer örgütsel dinin önemli ve yararlı bir etkisi varsa, bu bir biçimde bireyi kendisinin en derin yönlerini araştırmaya yöneltiyor olmasıdır. Sözcükler, düşünmeden ve kişinin içsel derinliklerine dokunmadan tekrar edilebilirler ve bu anlamsızca tekrarlar, diğer sembolik hareketler için de geçerlidir. Örneğin, bayrağın göndere çekilmesi ya da birçok tören, ayin ve mitlerde olduğu gibi. Bu gibi şeyler, kişi üzerindeki etkisi ve kişinin kendisi aracılığı ile dünyaya bakışında oldukça önemli anlamlar taşıyabilmektedir ama eğer bunların duygusu gerçekten deneyimlenir ve yaşanırsa bu gerçekleşmektedir. Ancak ondan sonra bunlar anlamlı ve etkili olmaktadırlar.

Aşkın bilinç deneyimlerinin, kendi üyesi oldukları dini reddetmiş ve kendileri için bir yenisini yaratmış olan kişiler arasında daha fazla görülmesinin bir başka olası nedeni de budur. Ya da daha temkinli olmak adına, benim örneğimde, yani kolej gençleri arasında ortaya çıkan sonuç budur demeliyim. Bu sadece tutucu dinsel örgütler için değil, aynı zamanda liberal dinsel örgütler için de (aslında her tür örgüt için de diyebiliriz) aynı oranda bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ve bu söylediklerim, eğitimcilerin en sonunda ruhsallığı ve aşkın bilinci de öğretmek zorunda kalacakları zamanlar için de geçerli olacaktır. Bu ülkede yurtseverliğin öğretilmesi, birçok gerçek yurtsever Amerikalı açısından, Amerikalı olmamakla itham edilmeye kadar varan, gerçekten üzücü sonuçlar doğurmuştur. Ayinler, sözcükler ve sözel formüller, bazı insanları etkileyebilmektedirler, ancak anlaşılmadıkça ve deneyimlenmedikçe birçok kişi için etkisiz kalmayı sürdüreceklerdir. Açıkçası, bu alanda yapılacak olan eğitimin, kişinin kendi içsel ve öznel deneyimlerini yaşamasına yönelik bir eğitim olması zorunludur. Bu deneyimlerin varlığı bilinmedikçe, 'değerler eğitimi'nin gerçek anlamda amacına ulaşacağını da pek söyleyemeyiz. (**)

(**) Birinci bölümün tümü ve özellikle son iki paragraf, John Dewey'in 'A Common Fait' adlı kitabındaki 'Religious versus Religious' adını taşıyan bölümdeki temaya oldukça uygun. Aslında Dewey'in kitabının tümü, tezimle ilgilenenler tarafından okunabilir.

- 5 -

UMUT, ŞÜPHECİLİK VE İNSANIN YÜKSEK DOĞASI

En yüksek ruhsal değerlerin doğalcı bir yasaya sahip oldukları, bu nedenle de ruhsal değerlerin birtakım doğaüstücü yasalara ve onaylamalara pek de gereksinimi olmadığı görüşü şimdilerde hızla gelişmektedir. Bu da, daha önce bu konuda sorulmamış bazı soruların artık sorulabilmesine olanak vermektedir. Örneğin 'iyilik, fedakarlık, erdemlilik ve sevgi için neden her zaman doğaüstücü yasalar öncelikli olarak gerekli olmuştur?' gibi…

Doğal olarak, dinlerin kökeni konusunun olduğu kadar, ahlaki yasalar konusu da oldukça karmaşık bir konu ve burada kesinlikle rastgele bir şey söylemek istemiyorum. Ne var ki, burada eskisinden daha net görebildiğimiz, bir önemli noktayı da belirtmeden geçemeyeceğim; 'üçüncü' psikolojinin önemli bir özelliği, insanın 'yüksek doğası'nı ortaya koyma amacında oluşudur. Eğer insan doğasına, geçmişteki dinsel kavramlarla bakacak olursak (ki aslında çok geriye gitmemize gerek yok, çünkü aynı doktrine Freud'da da rastlıyoruz), içsel ahlaki çöküşe ait herhangi bir doktrinin ya da insanın hayvansal doğasına ait herhangi bir kötülük kavramının varlığının, karşılıklı biçimde, iyi, erdemli, aziz, fedakar ve kutsal olan üst bir insanın varlığına ait bir yoruma yol açabildiğini görmekteyiz. Eğer insan kendi doğası ile açıklanamıyorsa (ki açıklanmak zorundadır) o zaman, insan doğasının dışında bir takım kavramlarla açıklanması gerekmektedir. Doğaüstücü yasalara göre, şimdilerde Dine inancın azalıyor olmasının bir nedeni de, insan doğasının daha yüksek olasılıklarına (yeni bilgilerin ışığında) (*) duyulan inanç olduğu açıkça görülmektedir. Doğalcı olanın ışığında yapılan açıklamalar yetersiz olmakla beraber, bunlar eğitilmiş kişiler için doğaüstücü kavramlarla yapılan açıklamalardan daha doyurucu olmaktadırlar.

Ne var ki, bu sürecin de bir bedeli var. Özellikle toplumun daha az bilgili olan bölümü ya da Ortodoks dinine üye olan belli bir oranı için… Onlar için, Dostoyevski, Nietzsche ve diğerlerinin çok açıkça görmüş olduğu ''Eğer tanrı öldüyse, o zaman her şeye izin vardır ve her şey olasıdır'' görüşü geçerlidir. Eğer 'manevi' olan için geçerli olacak tek yasa doğaüstücü bir yasa ise, o zaman böylesi bir yasayı göz ardı etmek ve yok saymak diğer bütün yüksek değerleri de yok saymak anlamına gelecektir.

Doğalcı yaklaşıma sahip olan, özellikle son on yıllar için geçerli olmuş bu görüş ve pozitivist bilim (birçokları için bilimin tek kuramı), ahlak ve değerler için yetersiz bir kaynak olduğunu kanıtlamıştır. Akılcı görüşün hakim olduğu son bin yılda, 'inanç' bile yok edilmiştir. Ahlaki gelişimin, bilginin artması ve teknolojinin ilerlemesinin kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıkan bir yan ürün olduğu inancı da, Birinci Dünya Savaşı, Freud, bunalım ve atom bombasının atılması ile yok olmuştur.

(*) Örneğin, 'kendini gerçekleştiren', yani tümüyle evrimleşmiş ve gelişmiş insanlar üzerinde yaptığım çalışmalar, kendi doğal halinde ve olabildiğinin en iyisi olabilen (tanrı benzeri, harika, ilahi, esinleyici, sevecen) insanların, eskiden olmuş olduklarından daha fazla takdir edildiklerini açıkça ortaya koymaktadır. Tarih boyunca, insan doğasının azımsanmış olmasının en önmli nedeni insanın yüksek olasılıklarının ve izin verildiğinde ne kadar gelişebileceğinin bilinmemesi olmuştur.

Belki de, özellikle psikologlar için daha sarsıcı olan, refahın kendisinin insanlığı, ruhsallığının soğuk ışığına, ahlaki ve felsefi açlığa itmekte olduğunun anlaşılmış olmasıdır. (Bu, eksik olana duyulan kaçınılmaz açlığın, kişiyi yaşamın anlamlı ve yaşamaya değer olduğu inancına sahip olmaya ittiğine duyulan inançtan kaynaklanmaktadır, ama eğer hiçbir eksik yoksa ve açlığı çekilen bir şey kalmadıysa, o zaman ne olacaktır?)

Bu nedenle, bugün entelektüellerin kendilerini her konuda şüpheci buldukları, herhangi türden bir inancı arzuladıklarının ve sadece arzulamanın doyurmadığının, ayrıca bu doyumsuzluğun korkunç ruhsal (ve politik) sonuçlarının da tamamen farkında oldukları bir durumla karşı karşıyayız. (**) Ve bu durumu anomi, yaşamdan haz alamama, köksüzlük, değer patolojisi, varoluş bunalımı, manevi açlık, başarı nevrozları, amaçsızlık gibi sözcüklerle açıklayabilmek için yeni bir sözcük dağarcığına da sahibiz. (bkz Ek E)

Birçok psikoterapist, sadece Amerika değil, bütün refah düzeyi yüksek toplumların büyük bir bölümünün, değerler yoksunluğu içinde olduğu görüşüne katılıyorlar. Terapistlerin çoğu ise bu durumu hala, yüzeysel ve semptomatik bir biçimde karakter bozuklukları, çocuk suçları, olgunlaşmamışlık ve bağımlılık gibi durumlarla açıklamaya çalışıyorlar.

Psikoterapiye yeni bir yaklaşım olan varoluşçu psikoterapi, işte bu soruna çözüm bulmaya doğru ilerliyor. Ama bir bütün olarak düşünecek olursak, psikoterapi kitlelere uygun olmadığından birçok insan bu değer yoksunluğu içinde, kişi ve toplum olarak mutsuz yaşamlar sürdürmeye devam edeceklerdir. İçlerinden küçük bir bölüm ise kaçınılmaz olarak (birçok gözlemcinin böylesi bir dönüşün kökten ve derin bir dönüş olmadığını kabul etmelerine rağmen), 'geleneksel din'e bir dönüş yaşayacaklardır.

Ancak, diğerleri John Dewey'in 'Ortak inanç-A Common Fait', Erich Fromm'un 'insancıl inanç' olarak adlandırdığı insancıl psikoloji ve diğerlerinin de aynı biçimde tanımlamış olduğu psikoloji sayesinde yeni elde edilebilen ipuçları ile başka olası, olumlu ve doğalcı bir inanca sahip olmakta ya da yönelmektedirler. (bkz. Ek B) John Mc Murray'ın söylediği gibi ''Şimdi, insanın kendi doğasında zaten varolan asıl amacını, bilinçli bir biçimde benimsemesinin mümkün olabildiği bir tarihsel noktadayız''.

Hatta şimdiden, bu yeni tür inanç ve yeni psikolojinin bir uzantısı olabilecek 'Manas' adlı bir dergiye bile sahibiz.

(**) Partisan Reviev dergisinin, Şubat 1950 sayısındaki 'Religion and the Intellectuals'' adlı makaleyi görmenizi tavsiye ederim. Ayrıca, Franklin L. Baumer'in Religion and the Rise of Skepticism (new York: Harcourt, Brace & Co., 1960) adlı kitabını da görebilirsiniz.

- 6 -

BİLİM, DİNDAR LİBERALLER VE TANRICI OLMAYANLAR

19.yüzyılın nesnelci ve değerlerden arındırılmış bilimi, en sonunda, 'liberal' dinciler için olduğu gibi, ateistler, agnostikler, akılcı, insancı ve diğer tanrıcı olmayan kişiler için, yetersiz bir kurum olduğunu kanıtlamıştır. Hem Ortodoks bilimi hem de liberal ve tanrıcı olmayan din, insan için değerli olan birçok şeyi dışlamaktadır. Ve insanlar kurumlaşmış kiliselere karşı çıkışlarında kaçınılmaz olarak, değerlerin tek taşıyıcısı olan, geneksel din ile diğer tarafta bulunan tümüyle mekanik, indirgeyici, nesnel, nötr ve değerlerden arınmış bilim arasındaki kutuplaşmayı da kabul etmek zorunda kalmışlardır. Bugüne kadar dindar liberaller, ağırlıklı hatta aşırı diyebileceğimiz bir biçimde temel aldıkları ama neredeyse hiç kullanmadıkları (her nasılsa psikoloji bilimlerinden daha 'bilimsel' görünen), doğalcı bilimlere ağırlık vermişlerdir. (pozitivizt uyarlamaları hariç.)

Bu nedenle, dindar liberaller hemen hemen tüm çabalarını bireysel bilimlere değil, kişisel olmayan dünyasal bilgilere dayandırmakta, Freud, Jung ve Adler sanki hiç yaşamamış gibi, akılcı bilgiyi vurgulamakta ve akılcı olmayan her şeyi reddetmektedirler. Yani, kişinin kendisine bile bilinmeyen olan, içgörüye karşı direnç, savunma mekanizmaları, davranışı belirleyen tepiler, bastırmalar ve akıldışı bilinçaltı hakkında hiçbir şey bilmemektedirler. Pozitivist psikologlar gibi, duygusal, tepisel ve iradi olan yerine, bilişsel olanla çok daha rahat hareket etmekteler. Gizemli, bilinmeyen, bilinemez, tehlikeli ve anlatılamaz olana karşı, kendi sistemlerinde temel bir yer belirlemekte, mistik deneyimlerle dolu eski ve zengin edebiyatı tamamen göz ardı etmektedirler. Bizim tek amacımız olan, hedefler, amaçlar, arzular, umutlar ve yüksek amaçlara ait sistemli bir ortama sahip değiller. Deneysel, öznel, olaybilimsel (varoluşçuların ve psikoterapistlerin oldukça çok vurguladıkları) olanla ne yapacaklarını da bilemiyorlar. Kesin olmayan, mantık dışı, mecazi, belirsiz, değişken, gizemli, sembolik, karmaşık olan her şey kendilerince 'düşük düzeyli' ve 'iyi olmayan' olarak değerlendirilmektedir. Bunların, insanın gelişiminin en aşağı düzeylerinin olduğu gibi en üst düzeylerinin de özellikleri olduğu ve hasıraltı edilmektense değerlendirilebileceği, kullanılabileceği, sevilebileceği, üzerine temeller kurulabileceği ve 'iyi' tepilerin de 'kötü' olanlar gibi bastırılabileceği de henüz yeterince anlaşılmamış durumdadır.

Bu durum, kendini adama, saygı, vericilik, alçakgönüllülük, vecd, kendini küçük görme deneyimleri için de geçerlidir. Bu deneyimler, örgütlenmiş dinlerin, her zaman olası kılmaya çalıştığı, doruk deneyimler ve Özbilişlerde de ortak bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır ve dizüstü çökme, yere kapanma ve kutsama hareketleri gibi benzer şeyleri de içermektedir. Ama tüm bunlar, tanrıcı olmayanlar arasında ve liberal tanrıcılıkta tamamen kaybolmuş durumdadır. Bu durum, bugün toplumumuzda yaygın olan 'değerlerden yoksunluk' durumu (örneğin insanların takdir edebilecekleri,

kendilerini adayabilecekleri, kendilerini teslim edebilecekleri, uğruna ölebilecekleri değerler… vb (*)) açısından da oldukça büyük bir öneme sahiptir.

Sonuç nedir? Geleneksel dinlerin en iyi zamanlarında, esinlemek, refahı sağlamak, doyum vermek, değerler seçiminde rehberlik yapmak, üst düzeyler ile alt düzeyler, iyi ile kötü arasında ayırım yapmak (buna Dionizyak deneyimler, vahşet, yenilenme ve tepiselliklerde dahil) amacıyla gerçekleştirmek istediklerine benzer amaçlara sahip, biraz kasvetli, sıkıcı, ilgi çekmeyen, duygudan yoksun ve başarısızlığa uğramış bir felsefe… Herhangi bir din, liberal ya da ortodoks olsun, tanrıcı ya da tanrıcı olmayan olsun, entelektüel, ahlaki ve güvenilir olmakla kalmamalı aynı zamanda duygusal olarak da doyum verici bir din olmalıdır. Liberal dinlerin ve yarı dindar grupların üyelerinin, en zeki kişilerden ve toplumun ileri gelenlerinden oluşmasına rağmen, çok küçük bir etki uyandırmış olmalarına şaşmamalı. Bu, insani değerlerin birçoğunu; neşeyi ve coşkuyu içlerinde barındıran her şeyi yok saymalarından ve aslında bunların kendi yaşamının amaçları olan, onlarsız olmayı kabule demeyen insan doğasının tek yönlü görüntüsü üzerine kendilerini temellendirmiş olmalarından doğan zorunlu bir sonuç olmuştur.

Doğruyu, gerçeği ve varolan birçok şeyi dışlayan bir bilim teorisi, kapsamlı bir bilim olarak değerlendirilemez. Her şeyi gerçek kılabilen bir kurum olmadığı da apaçık ortadadır. Bütün verileri birleştirebildiği de söylenemez. Ve bütün bu verileri 'bilim dışı' olarak nitelendirmek yerine, bu verileri de içerecek bir bilimin yeniden oluşturulmasına ve tanımlanmasına artık hazır olduğumuzu düşünüyorum. (bkz. Ek D ve 1)

Bazı kavrayışlı liberaller ve tanrıcı olmayan kimseler, Ortodoksların sık sık yaşıyor oldukları kurumsal inançlara karşı güvenin kaybolmasına çok benzer 'acı verici bir yeniden değer biçme' süreci yaşamaktalar. Birçok entelektüelin, Ortodoks dinine olan inançlarını kaybetmelerine benzer bir biçimde, bir yaşam biçimi olarak pozitivist 19.yy. bilimine karşı da inançlarını ve güvenlerini kaybetmekteler. Böylesi bir 'özlem çağı2nda kaybetme duygusunu bu nedenle çok sık yaşamakta, inanmaya açlık duymakta, bir değerler sistemini arzulamakta ve değer yoksunluğu içinde yaşamaktadırlar. (Bkz. Ek E) İnanıyorum ki, ileri de bu tür gereksinimler, daha geniş, kapsayıcı ve aşkın bilincin verilerini de içeren bir bilim sayesinde ele alınacaktır. (**)

(*) Tezimle karşıtlık oluşturacağından dolayı belirtmeliyim ki, liberal dinlere ait genel eleştiriler Protestan tarikat üyelerine de getirilebilir. Kendilerini içsel, kişisel ve benzer mistik deneyimlerle temellendirmiş olsalar bile... Bugün onlarda sadece Apollonien olmaya vr Dionizyene yer bırakmamalarından dolayı, akılcı, 'basit', ciddi, terbiyeli ve karanlığa, vahşete, deliliğe tereddütlü yaklaşımları nedeniyle orgiastik duyguları uyandırdıklarını söyleyebiliriz. Onlar da içinde sistematik bir kötülüğe yer bırakmayan, kendisini sadece iyilik üzerine kurmuş bir felsefe ile kendilerini temellendiriyorlar. Ne Freud ne de jung ile ilgili olmuşlar, ne de bilinçaltının derinliklerinin, nesnenin, sevginin, yaratıcılığın, oyunun, nüktenin –tehlikeli ve delice tepilerin olduğu gibi- kaynağı olduğunu keşfedebilmişlerdir. Bu kişilerle ilgili daha fazla bilgim olmadığı için bunun nedenini söyleyemiyorum ama 19. yy. bilimine sıkı sıkıya bağlandıklarından olmadığı kesin.

(**) Bir kişinin dini sorunlarına ne Katolik çözümlemelerin ne de akılcı çözümsüzlüklerin bir sonuç vermediğini söyleyebiliriz. 'Liberaller' tanrı yanılsamasını bırakmış ve insani bir babayı model almış, arzuları yerine getiren bir tanrı fikrini reddetmişlerdir. Aynı zamanda tüm 'ciddi', insancıların ve insancı dinlerin ifade ettiği gerçek ve derin amaçlarını da reddetmişlerdir. İnsancı dinler; egonun kendini kısıtlayan engellerini aşmayı, evrenle uyum içinde olmayı ve insanın olabileceği en üst durumuna ulaşmasını teşvik eden dinlerdir. (Bu konuda okumak isteyenlere, New England aşkın bilinççiliği ve Uniterianism ile ilişkilerini incelemelerini tavsiye ederim.

Liberal dinlerin ve tanrıcı olmayan kurumların, insan doğasının bu göz ardı edilmiş yönlerini sadece kabullenmek ve temel almakla beraber, eğer insani her türlü gereksinimi mükemmel bir biçimde karşılamaya ilişkin bir umutları varsa, bu değerler sisteminin toplumsal kuruluşların tek işi ve amacı olmasını sağlamak zorundadırlar. Yani, insan olmanın en yüksek ve en tamamlanmış biçimde gerçekleştirilmesinin gelişmesine olanak vermelidirler. Ancak o zaman, düşüncenin daha yabancı olduğumuz bölgelerine girmek imkanı bulunabilecektir. Örneğin, böylesi 'dini' kavramlar (kutsal, ebedi, cennet ve cehennem vb) yavaş yavaş doğalcı araştırmacıların istilasına uğramaktadır. Öyle görünüyor ki, bu kavramlar, insanın gündelik yaşamına da kazandırılacaktır. Her durumda, yeterli bilgi her zaman için elde edilebilir olmuştur ve güvenle söyleyebilirim ki, bu kavramlar yalnız halüsinasyon, yanılsama ve aldanma değillerdir. Daha doğrusu olmak zorunda değillerdir.

Ben, geleneksel olarak 'dini' kavramların yendien tanımlanmasına ve değişik biçimlerde kullanılmasında olduğu gibi, anlamsal karmaşalardan da her zaman rahatsızlık duymuşumdur. 'Tanrı' kelimesine bile bugün birçok tanrıbilimci tarafından, insana benzeyen, konuşan ve aksakallı bir kişiliğin dışında bırakılmayı sağlayacak tanımlamalar getirilmektedir. Eğer Tanrı, 'kendi olmak', 'evrenin birleştirici ilkesi', 'her şeyin bütünü', 'evrenin anlamlılığı' olarak ya da kişisel olmayan bir biçimde tanımlanacak olursa, o zaman ateistler neye karşı savaş verecekler? Tanrı için yapılacak 'bütünleyici ve birleştirici ilkeler' ya da 'uyumun ilkesi' tanımlamalarını pekala kabul edebileceklerdir.

Ve eğer, Paul Tillich'in dini 'temel ve öze ait olana duyulan ilgi' olarak tanımladığı gibi ben de insancıl psikolojiyi aynı biçimde tanımlamış olsaydım, o zaman doğaüstücü ve insancıl olan bir kişi arasında ne gibi bir fark kalırdı?

Sadece tanrıcı olmayan dindar liberaller tarafından değil, aynı zamanda doğaüstücü biliminsanları ve hümanistlerin de buradan almaları gereken en büyük ders; gizem, belirsizlik, akıl dışılık, çatışma, mistik ve aşkın bilinç deneyimlerinin artık doğal olanın sınırları içinde yer almakta olduğudur. Bu durum bizi ek doğaüstücü değişkenler ve belirleyiciler varsaymaya itmek zorunda değildir. Hatta, açıklanmamış ve şimdi bile açıklanamayan bazı durumlar (örneğin ESP) için de bu geçerlidir. Ve bunları artık daha fazla, salt 'hastalıklı' kabul etmekte doğru olmayacaktır. Kendini gerçekleştiren insan üzerinde yapılan çalışmalar bize daha değişik bir biçimde düşünebilmeyi öğretmiştir.

Madalyonun diğer yüzü de incelemeye değer Pozitivizt bilimin en rahatsız edici yönü, kendine karşı aşırı güvenli ya da alçakgönüllülükten yoksun olmasıdır. 19. yy'ın 'biliminsanı' birçok uzman kişiye, bilimsel bilginin, bilinmeyen karşısında ne kadar sınırlı olduğunu ve ne kadar az bildiğinin farkında olmayan züppe ve boşboğaz bir küçük çocuk gibi görünmektedir.

Bu en çok, bütün biliminsanlarının içinde gizemcilik ile ilgili bilgisinin oranının az olması nedeniyle psikologlar için geçerlidir. Aslında, bazen bildiğimiz şeylerle, daha bilmemiz gereken şeyler arasında bir karşılaştırma yaptığımda öyle etkileniyorum ki, bir psikologu tanımlamanın en iyi yolunun, yanıtları bilen bir kişi olmaktan çok daha fazla, sorularla uğraşarak mücadele veren bir kişi olabileceğini düşünüyorum. Belki de

kendi ufaklığının, oyuncağının yetersizliğinin, bilgisinin zayıflığının ya da evrendeki bütünlük içinde kapladığı yerin küçüklüğünün masum bir biçimde farkında olmayan, bu nedenle de kendi dar sınırlarını tek sınır olarak kabul eden birisi olarak, adeta sokağın köşesinde, kolunun altında minicik bohçası ile evden kaçmaya çalışan ve kendisine yolun kösesinde neden öylece beklemekte olduğunu soran yabancıya, ailesinin karşıdan karşıya geçmesine izin vermediği yanıtını veren küçük bir çocuğu anımsatmaktadır.

Doğal, genel, temel ve kişisel dinsel deneyimler kavramının benimsenmesine ilişkin bir başka sonuç da bu deneyimlerin ateizmi, agnostisizmi ve hümanizmi yeniden tanımlayacak olmasıdır. Bütün olarak bu doktrinler, kilisenin basit bir reddedişi olmuş; hep gördüğümüz bir hataya, dini kilise ile özdeşleştirme hatasına düşmüşlerdir. Şimdilerde keşfetmekte olduğumuz, birçok şeyi dışlamışlardır. Bu grupların temel almış oldukları şey, 19. yy'ın salt bilimine ve salt akılcılığa dayanan bir alternatiftir. Böylelikle örgütlenmiş kilisenin olumsuz etkilerinden uzakta kaldıklarını varsaymışlardır. Bu ise soruna bir çözüm olmaktan çok, kendisi için tehlike oluşturan bir hale gelmiştir. Ama eğer, dinsel sorunlar (kiliselerle birlikte bir köşeye atılan), geçerli ve Tillich'in bahsettiği ve benim insancıl psikoloji olarak adlandırdığım gibi derin, kökten ve ciddi evrensel ilgiler olarak gösterilecek olursa, o zaman bu insancıl mezhepler, insanlığa şimdi olduklarından çok daha büyük yararlar sağlayacaklardır.

Şu bir gerçek ki, değiştirilmiş, reformize edilmiş kilise örgütlerine oldukça benzer bir duruma da gelebilirler. Uzun vadede, eğer iki grupta, temel kişisel içedoğuş olaylarının önemini ve gerçekliğini (ve sonuçlarını) kabul eder ve diğer her şeyi ikincil, kötücül, gerekli olmayan ve dinin özelliklerini tam olarak yansıtmayan şeyler olarak kabul ederlerse, aralarında pek bir fark kalmama olasılığı doğacak ve o zaman kişisel içedoğuş olaylarının, mistik deneyimlerin, kişisel aydınlanmaların ve Özbilişsel olayların incelenmesine odaklanabileceklerdir.

DEĞERLERDEN ARINMIŞ BİR EĞİTİM

Birbirine karşıt konumlara getirme (örgütlenmiş dinleri tüm değerlerin muhafızı yapan, bilgiyi ayrıştıran, bilimin değerlerden arınmış bir biçimde ele alınmasına neden olan) süreci, kendini eğitim alanında da göstermiştir. Bu süreçler için söyleyebileceğimiz tek iyi şey, Amerikan eğitim sistemine gelecekteki hedefleri ve amaçları hakkında bir çelişki ve karmaşa yaşatıyor olmasıdır. Ama bir çok eğitimciye göre, daha sert bir biçimde söylemek gerekirse, bu hedeflerin ve amaçların belli bir oranda terk edilmiş, bu hedeflerden vazgeçilmiş ya da terk ediliyor olması söz konusudur. Sanki değerlerden yoksun ve ahlakdışı olma sınırına gelmiş, salt teknolojik bir eğitimden (iyiye ya da kötüye yararlı olmak, hatta kişiliği geliştirmeye engel olma yönünde gelişen bir eğitimden) yana gibi görünüyor.

Bu teknolojik öneme dayalı görüşe karşı çıkar gibi görünen, saf bilginin elde edilmesini vurgulayan, bunun liberal eğitimin özünü oluşturması gerektiğini hisseden ve teknolojik eğitime karşı çıkan birçok eğitimci de yok değil. Ama bana öyle görünüyor ki, bu eğitimcilerin birçoğu da değerler karmaşası içindeler ve saf bilginin elde edilmesi olan amaç-değerler hakkında çok açık bir bakışa sahip olmadıkları sürece de böyle kalmak durumundalar. Latince'nin ve Yunanca'nın genç erkeklere, Fransızca'nın da nakış işleyen genç hanımefendilere uygun görülmesine benzer bir biçimde, saf bilgide şimdiye dek bir tür işlevsel özerkliğe sahip olagelmiştir. Peki neden? Bu tip gereksinimlerin belki başlangıçta işlevsel geçerlilikleri olmuş olabilir, ama bu nedenledir ki çok uzun bir süreden beri yetersiz kalmışlardır. Allports'un deyişiyle bu işlevsel özerkliğin bir örneğidir: Bilgi kendi köklerinden, kendi güdülenmelerinden ve işlevlerinden bağımsız bir duruma gelmiştir. Bildik bir şey durumuna gelmiş ve bu nedenle de kendi kendini geçerli kılan bir konuma sahip olmuştur. İşlevselliğini kaybetmiş, hatta işlev dışı kalmış olmasına ve insana yaşam veren gereksinimleri karşılamak yerine engellemiş olmasına rağmen halen direnmeye eğilim göstermektedir.

Belki de konumuza diğer bir noktadan, eğitimin temel amaçlarının ne olması gerektiğinden yaklaşırsam daha açık olabilirim. Yeni üçüncü psikolojiye göre (bkz. Ek B), eğitimin ileri hedefleri (aynı zamanda psikoterapinin, aile yaşamının, çalışmanın, toplumun ve yaşamın kendisinin de) kişilere tam bir insan olma, kendi en yüksek potansiyellerini gerçekleştirme, doyum verme ve olabileceği en yüksek olası boyutuna gelmesinde yardım etmek olmalıdır. Kısaca, olabileceğinin en iyisi olması ve gerçekte içinde varolan potansiyel doğrultusunda kendini oluşturmasına yardımcı olmalıdır. Sağlıklı gelişme dediğimiz şey işte bu yönde, amaç-hedefler yönünde gelişmeye olanak veren bir gelişmedir. Ve eğer bu, eğitimin doğrusal yönü ise (amacımıza bir anlam, değer kazandıran ve doğrulayan bir yön) o zaman iyi araçları kötülerinden, işlevsel olanları olmayanlardan, iyi öğretileri kötülerden, iyi müfredatı da kötü müfredattan ayırabilecek bir mihenk taşına sahibiz demektir. Araçsal iyileri, araçsal kötülerden net bir biçimde ayırabildiğimiz zaman, binlerce sonuçta elde

edilmek üzere akmaya başlayacaktır. (Bu deneysel önermeyi doğrulayan nedenler için bkz: Ek H)

En yüksek insani hedeflerin ve değerlere ait içgörünün kazanılabilmesinin bir başka özelliği de, bunun yaşayan her insan için geçerli olmasıdır. Bunun yanı sıra, doğumdan başlayarak ölüm anına kadar olan süreyi (hatta başka bir açıdan bakacak olursak, doğum öncesini ve ölüm sonrasını da) kapsamaktadır. Ve bu nedenle eğitim, demokrasilerde tek tekil bireyin (sadece elitlerin değil) tam insan olma yolculuğunda yardımcı bir unsur olacaksa o zaman, ilke olarak tamamen evrensel, aynı anda her yerde bulunan ve yaşam boyu süren bir girişim olmalıdır ve sadece bilişsel olanın değil, tüm insani kapasitenin kullanılmasını içermelidir. Zeki olanların yanı sıra zeka özürlü olanların, çocukların yanı sıra yetişkinlerin de eğitimini içermelidir. Ve kesinlikle sınıflara hapsolmadan sürdürülen bir eğitimi öngörmelidir.

Ve şimdi hiçbir öznel konunun, herhangi bir sabit zamanlı müfredatın kutsal ve ebedi bir parçası olmadığını açıklığa kavuşturmak istiyorum. Örneğin, liberal sanatın… Öğrettiğimiz herhangi bir konu, bir başkası için doğru olmayabilmektedir. Bir morona cebir öğretmeye kalkışmak aptalcadır, müzik kulağı olmayan birine müzik eğitimi vermek ve bir renk körüne resim öğretmeye çalışmak da… ve belki, bireysel konulara eğilimli birine (birey merkezli birine) bireysel olmayan bilimlerin detaylarını öğretmek de buna dahil edilebilir. Bu gibi çabalar, böyle bir kişinin yapısına uygun düşmez. Bu nedenle de bir zaman kaybı (en azından belli bir oranda) olmaktan öteye gidemez. Diğer birçok eğitim yanlışlıkları günümüz eğitiminin felsefi ve aksiyolojik karmaşasının ve çelişkilerinin bir yan ürünüdür. Değerlerden arınmış ve tümüyle teknolojik olmaya çalışmak (amaçlar olmadan araçlara sahip olmak), yalnızca geleneksel ve alışılagelmiş olana tutunmak (yaşayan değerlerin yokluğunda eskinin süregelmesi), eğitimi sadece fikirlerin aşılanması gibi basit bir biçimde algılamak, işte tüm bunlar değerler karmaşası, felsefi ve aksiyolojik başarısızlıklardır. Ve kaçınılmaz olarak bütün değerler, patolojilerini doğurmaktadır. Örneğin, dört yıllık üniversite eğitimi 1. üç-kredilik dersler 2. ve zorunlu dersler 3… gibi. (*)(**)(***)

Amaca yönelik değerlerin belirginleştirilmesi, bu tür araç ve amaç çatışmalarını ve birbirleri ile uyumsuzluklarını kolayca saf dışı bırakmaya olanak verir. Hangi amaçlara sahip olduğumuzu ve ne istediğimizi bilmek, o amaçlara yönelik gerçekten daha verimli araçlar yaratmamızı sağlar. Eğer, bu amaçlar hakkında belirgin bir fikrimiz yoksa ya da böyle amaçların varolduğunu reddediyorsak, o zaman araçlarımız hakkında büyük bir karmaşaya düşeriz. Araçları ne için ve ne yönde kullanacağımızı bilmedikçe, verimli olmaktan da bahsedemeyiz. (Burada zamanımızı tam anlamıyla sembolik bir biçimde yansıtan bir örnek olmasından dolayı, bir test pilotunun telsizden 'kayboldum, ama vakit geçiriyorum' diyen sesini örnek verebiliriz.)

Son ve gözden kaçırılmayacak bir sonuç olarak, eğitim (tüm toplumsal kurumlar gibi) kendi amaç-değerleri ile ilgili olmak zorundadır ve bu da aynı zamanda 'ruhsal değerler' ya da 'yüksek değerler' olarak adlandırdıklarımızla aynı değerlerdir. Bunlar, eskimiş 'ruhsal' (belki de fesefi, dini, insancıl ve ahlakçı) sorularımıza yanıt bulmamıza yardımcı olacak. Örneğin: İyi yaşam nedir? İyi insan kimdir? Erdem nedir? Doğa, ölüm, yaşlanma, acı ve hastalıklarla bir insan olarak ilişkim nedir?

Kardeşlerime karşı sorumluluklarım nelerdir? 'Kardeşlerim' kimlerdir? Nelere karşı sadık olmalıyım? 'Ne' için uğrunda ölmeye hazırlıklı olmalıyım* gibi bir takım soruları içeren seçme ilkeleridir.

Tüm bu sorular, örgütlenmiş dinler tarafından birçok biçimde kendilerince yanıtlanmaya çalışılmıştır. Verilen yanıtlar ise, yavaş yavaş daha doğalcı bir temele ve deneylere dayanmaya başlamış ve daha az geleneksel, töresel olana, 'içe doğuş'lara, kutsal yazılara ve rahipler sınıfının görüşlerine dayandırılmaya başlanmıştır. Bu derste önemle vurguladığım nokta, yaşamsal kararlar vermekte rehber olarak görev yapan ve 'manevi değerler' alanına doğru şimdilerde gelişmekte olan bu süreçleri dayanak almanın, güçlü bir biçimde artıyor olduğudur. Bu kısmen yeni buluşların, kısmen de 19.yy. biliminin tanımlanması, inşa edilmesi, genişletilmesi ve bu yeni göreve uygun düşmesi gerekliliğinin birçoğumuz tarafından daha fazla fark edilmiş olmasıdır. Bu yeniden yapılanma süreci ise artık başlamıştır.

Eğitim, kendisini geleneklere, alışkanlıklara, incelenmemiş kör inançlara, topluluğun önyargılarına ve geleneksel dini kuruluşlara dayandırmadığı, ancak doğalcı ve bilimsel bilgiye dayandırdığı oranda değişecek ve kendi içinde en yüksek değerlerine doğru sağlam adımlarla ilerleyecektir.

(*) Kızımın, üniversiteden dördüncü sınıfta, eğitiminin bitmesine çok az kala ayrılmış olması ne yazık değil mi?

(**) Profesör Pangloos, tüm insan bilgisinin bir mandalinanın dilimlerine benzer bir biçimde üç-kredilik dilimlere denk düştüğü gerçeği ile karşılaşınca herhalde çok sevinirdi!

(***) ''Hiçbir insan kendisini İlyada'yı (anayasayı, kimyayı ya da geometriyi) bilmeden kendini eğitimli sayamaz.''... Bu gibi bir nedenle gittiğim bir kolej, yüzme bilmediği takdirde bir öğrencisine diploma veremeyeceğini söylemişti. Bir başka zorunlulukta, gazetelerde makalelerim basılırken 1. sınıf kompozisyon dersleri almamdı. Fakülte politikaları, böyle daha birçok aptalca örneğe sahiptir.

SON OLARAK

Öyleyse, gerçekten ‘ciddi’ ve ‘öze ait gerçekliklerle ilgili’ insanların tümünün beraberce yolculuk edebilecekleri uzun bir yol bulunmaktadır diyebiliriz. Ancak bu yol, en son noktasına gelindiğinde, bu insanların ayrı görüşlere sahip olmaları nedeniyle ayrılmalarına olanak verecek biçimde çatallaşan bir yoldur. Rudolph Otto’nun dinsel deneyimin karakterini tanımlamış olduğu kutsal, ilahi, alçakgönüllülük, şükran, mysterium trmendum öncesi huşu, ilahi duyumsanış, sınırların farkında oluş, hatta güçsüzlük, teslim olma ve diz çökme tepkisi, gizemden önceki ufaklık duygusu, sonsuzun duyumsanışı, bütün olanla birlikte akma, hatta cennet ve cehennemin deneyimlenmesi… vs. gibi yaşantılar, papazlar, ateistler ve benzer kişiler tarafından gerçek olarak kabul edilebilmektedirler. Ve ilke olarak, deneysel özü, deneysel metotları ve bilginin tamamlanmış olmaması nedeniyle, bilginin ilerlemek ve büyümek zorunda olduğunu, onun uzay ve zaman boyutunun, tarih ve kültürün içinde varolduğunu, yani bilginin insanın sınırları ve gücüne göre göreceli olmasına rağmen, insandan bağımsız olan bir ‘gerçek’e giderek yakınlaşabileceğini kabul edebilmeleri de mümkün olabilecektir.

Bu yol, gerçekten korkmayan herkesle beraber yürünebilir. Sadece tanrıcı olmayanlarla değil, her tür değişik politik ve ekonomik görüşe sahip kişilerle de beraber yürünebilir. Örneğin: Ruslar ve Amerikalılar da bu yolda beraber yürüyebilirler. Görüş ve ayrılıklarından geriye kalan nedir peki? Görülüyor ki sadece, doğaüstü varlıklar, doğaüstü yasalar ya da güçler kavramı… Ve itiraf etmeliyim ki, yolun çatallaşan noktasına erişildiği zaman bu ayrılık, kişinin kendisini rahat hissetmesinden başka sonuç çıkarmayacak gibi görülüyor. Eğer, dini çoğulculuk kabul edilir, din sadece bir yöresel yapılanma olarak görülür ve türümüze özgü ‘ ilahi’ ve ‘aşkın bilinç’ deneyimlerinden temellendiği kabul edilirse, o zaman bir toplumsal eylem olan kiliseye bağlılık bile, büyük toplumsal ve politik anlamlara dayanmayan özel bir davranışa dönüşecektir.

Sadece bu değil, başı çeken tanrıbilimciler ve bilgili kişiler arasında genel olarak kendi tanrılarını bir kişilik olarak değil, bir güç, bir ilke, Gestalt özellikli bir bütüncül Öz, birliği sağlayan ve gösteren birleştirici bir güç, evrenin anlamlılığı ve ‘derinlik boyutu’ olarak tanımlanması gittikçe artmaktadır. Aynı zamanda, biliminsanları giderek evrenin bir tür basit makine, saat benzeri bir mekanizma, birbirine körce çarpan ve birbiri ile işlevsel bir ilişkisi olmayan atomlardan oluşan, sonlu ve gelişmeyen bir şey olduğu fikrinden hızla uzaklaşmaktalar. (Gerçek şu ki, 19.yy. tanrıbilimcileri de dünyayı benzer bir biçimde görmüşlerdir; kendileri için ‘birisinin’ harekete geçirmiş olduğu ağır bir mekanizma.)

Bu iki grup (uzman tanrıbilimciler ve uzman biliminsanları), evren kavramını algılayışlarında, evrenin ‘organik’ bir bütün ve birlik içinde belli bir yöne doğru gelişen ve evrimleşen, bu nedenle de bir tür ‘anlam’a sahip olduğu görüşünde giderek birleşiyorlar. Bu birliği, ‘tanrı’ olarak adlandıralım ya da adlandırmayalım, en sonunda bireyin kişisel tarihi, kişisel içe doğuş olayları ve kişisel mitleri tarafından belirlenen keyfi bir karar ya da kişisel düşkünlüklere dönüşmektedir. Bir agnostik olan

John Dewey, ‘tanrı’ sözcüğünü, stratejik ve iletişimsel amaçlar doğrultusunda kullanılan bir araç olarak doğalcı bir biçimde tanımlamıştır. Başkaları ise stratejik nedenlerle kullanılmasına bile karşı çıkmışlardır. Bu geldiğimiz nokta, sorunun taihçesinde yepyeni bir durumla karşı karşıya bırakıyor bizi… Tillich’in betimlediği ‘derinlik boyutu’ ile ‘öze ait temel konular’ la ilgilenen ‘ciddi’ bir Budist, ‘ciddi’ bir agnostiğe, gelenekçi, batıl ve dini kendisi için sadece bir alışkanlık ya da töre durumuna getirmiş olan başka budistten daha fazla ‘ilahi deneyimci’ olarak görünebilmektedir.

Aslında soru soran, derinliğine araştıran, emin olamayan, yaşama trajik gözlerle bakabilen, derinlikleri ve yükseklikleri keşfeden birçok ‘ciddi’ insan, adeta tek bir parti olma yolunda birbirlerine karşı gerçekten büyük bir yakınlaşma yaşamaktadırlar. O zaman diğer partinin; batıl inançlı, an’a ve maddi dünyaya bağımlı, saçmalıklara boğulmuş, inançlarla kıstırılmış, her şeyi somuta indirgemiş, yarını düşünmeyen ve bencil olan bütün diğer kişilerden oluştuğunu söyleyebiliriz. Yani, sonuç olarak bir tarafta yetişkinler ve diğer bir tarafta ise çocuklarla karşı karşıyayız.

Bütün bu düşünceler eğitim için ne gibi bir uygulamaya yönelik sonuç veriyor bize? Oldukça şaşırtıcı bir sonuçla karşı karşıya kalıyoruz ki, bu da ahlaki, töresel ve manevi değerlerin öğretilmesinin (ilke olarak) eğitimde kesin bir yeri olduğu sonucudur. Belki de bu gerçek, temel ve gereksinilen bir yerdir ve manevi, ahlaki ve töresel değerlerin kilise ile ilgili olmaması, kiliseden ayrılması ve kilisenin de devletten ayrılması gereksinimi tartışmasına da hiçbir biçimde yol açmamaktadır. Ya da belki, daha iyi belirtmemiz gerekirse, değerler tüm kiliselerin ve tüm dinlerin (tanrıcı olmayanlarda dahil olmak üzere), hepsinin özünde bulunan tek gerçektir. Gerçek şu ki, bu temel değerler eğitimin olduğu kadar, psikoterapinin, çocuk eğitiminin, evliliğin, ailenin, mesleğin ve belki de diğer bütün toplumsal kurumların ileriye dönük hedefleridir ve olması gereklidir. Bunun abartılması olasılığını kabul ediyorum. Ancak burada hepimizin karşı çıkması gereken bir şey var. Eğitimde ileriye yönelik değer-hedeflerin, salt teknolojik olandan, iyi yaşamdan, ahlaktan ve töreden tamamen kopuk bir eğitimin tanımlaması içinde yer almasını reddediyoruz. Gerçeklerin ahlak dışı olmasına izin verilen ve kendini değerlerden tamamen ayırmış bir felsefe, teoride bir ‘Nazi’ fizikçinin toplama kamplarında deney yapmasına ya da kaçırıldıkları ülkeler yararına çalışan Alman mühendislerinin durumuna benzer bir durumu olası kılar.

Eğitimin en azından iyi bir insan, iyi bir yaşam ve iyi bir toplum oluşturmak yolunda gösterilen kısmi bir çaba olarak görülmesi zorunludur. Bunu göz ardı etmek, gerçekliği, ahlakı ve ahlaki sistemlerin gerekliliğini de yok saymak olacaktır. Ayrıca, ‘’Aşkın düşünce alanı ile bağlantısını koparmış bir eğitim, insan yaşamının anlamı hakkında söyleyecek önemli hiçbir şeyi olmayan bir eğitimdir.’’

Ek A

DORUK DENEYİMLERİN DİNSEL YÖNLERİ

Doruk deneyimlerde uygulamada meydana gelen her şey, doğalcı bir görünüme sahip olmasına rağmen, bu tür deneyimler dinsel olaylar başlığı altında da ele alınabilirler. Aslında, bu deneyimler günümüze kadar sadece dinsel deneyimler ve yaşantılar olarak ele alınmışlardır.

1- Örneğin, tüm evrenin birleşmiş ve ayrılmaz bir bütün olarak algılanması, doruk deneyimlerdeki yaşantıların ortak özelliklerini oluşturmaktadırlar. Bu tür bir yaşantı yalın, sözcüklerle anlatılabilecek ve hayal edilebilecek kadar basit bir olay değildir. Tamamen soyut, sözel ve felsefi kabullenişten öte olan, kişinin evrenin içinde yer aldığı, onun bir parçasını oluşturduğu ve kendisinin evrene ait olduğu bu tür bir açık algılayışa sahip olmak, kişide öylesine derin ve sarsıcı bir etki yaratabilmektedir ki, kişinin yaşamının geri kalan kısmında, karakterinde ve Weltanschauungunda önemli değişimler meydana gelebilmektedir. Kendi gözlemlerimde, böylesi bir deneyim yaşamış olmalarından dolayı, iki denekten birisinin kronik anksiyete nevrozundan, diğerinin ise intihara yönelik güçlü obsesif (saplantılı) düşüncelerinden tamamen ve birden kurtulmuş olduklarını ve kalıcı bir biçimdetedavi olduklarını gözlemledim.

Bu deneyimler, tabii ki birçok insan için dinsel bir inanış yerine geçebilmektedirler. İnançlarını bir biçimde kaybetmiş kişiler, evrenin anlamlılığına, bütünlüğüne, her şeyin tümden görülmesine olanak veren tek bir felsefi açıklama sağlamasından dolayı bu deneyimlere sıkı sıkıya sarılabilmektedirler. Evrenin birleşmiş, bütün ve bu yüzden anlam yüklü olduğu düşüncesi, kendine tüm evrenin Tanrı tarafından yaratıldığı, yönetildiği veya evrenin Tanrı olduğu gerçeği empoze edilmiş Ortodoks inancına sahip kimseler için (evrenin bütünlük içermeyen bir kaos olması düşüncelerine karşı tek alternatif düşünce olması nedeniyle) korkutucu olabilmektedir.

2- Doruk deneyimler yoluyla gelen biliş, özellik olarak tam anlamıyla diğer her şeyi dışta bırakan bir odaklanma yaratmaktadır. Yani, bu deneyimlerde normal olarak pek görülmeyen yüksek bir odaklanma meydana gelmektedir. Bu tür bir deneyimde, görsel algılamanın, duymanın ya da hissetmenin en gerçekçi ve en ortak biçimleri yer almaktadır. Bu algılamanın bir başka yönü de, değerlendirmesiz, karşılaştırmasız ve yargılamasız bir biliş olarak tanımlayabileceğimiz, özel bir değişimi meydana getiriyor olmasıdır. Yani, biçimler ve mekan birbirinden daha az ayrışmıştır. Bu algılayış bazı şeylerin hiyerarşik bir biçimde, en önemliden en önemsize doğru bir biçimde sıralanması yerine, eşit önem kazanmalarına yol açmaktadır. Örneğin, yeni doğmuş bebeğini inceleyen bir annenin, bebeğin her minik ayak parmağından, bir diğeri kadar eşit büyülendiği ve bu yolla bir tür dinsel huşu içinde kalması gibi… her şeyin bütün olarak görülmesi ve karşılaştırma olmadan kabullenilmesi, her şeyin eşit öneme sahip olması, aynı biçimde insanların algınaşı için de geçerli olmaktadır. Böylece, doruk deneyim bilişinde, kişinin kolaylıkla kendisini, kendi içinde, kendi aracılığı ile, tek ve kendisine özel biçimde, kendi sınıfının benzersiz bir üyesi olarak

algıladığı bir durum söz konusudur. Bu tabii ki, sadece dinsel deneyimlerin değil, aynı zamanda birçok tanrıbilimlerinin de en çok vurguladığı özelliklerdir. Yani, kişi benzersiz bir biçimde tektir, her kişi Tanrı'nın çocuğudur… gibi.

3- Doruk deneyimlerde meydana gelen özün algılanışı (Özbliş), dış nesnelerin, dünyanın ve bireylerin, insani ilgilerden daha kopuk, daha ayrı bir biçimde algılanmasına yol açar. Normal olarak, bizler her şeyi insani ilgilerimize uygunluğu ve kısmen bencilce yönelişlerimiz doğrultusuna algılarız. Doruk deneyimlerde ise nesneleri daha ayrışmış, daha nesnel ve sadece algılayıcıdan değil, genel olarak bütün insanlardan sanki daha bağımsızmış gibi algılayabilir duruma geliriz. Algılayan kişi, doğayı basit bir biçimde insanın amaçları doğrultusunda oluşturulmuş bir oyun alanı gibi görmek yerine, kendi içinde ve kendisiyle varolan bir biçimde görebilmektedir. İnsani amaçlarını doğaya yansıtmaktan kendisini daha kolay alıkoyabilmektedir. Kısaca, doğayı daha kişisel, insani, ben merkezci yolla kullanmak, ondan korkmak, sadece talep etmek ya da ona tepki vermekten farklı olarak, doğayı kendi Öz'ü içinde görebilmektedir. Yani, Özbiliş, insanın çevre ile ilgili algısının daha nesnel olmasını kılmakta ve bu nedenle, nesnenin doğasını, kendi içinde daha gerçekçi bir biçimde görmesine olanak vermektedir. Bu, Tanrısal ve yüksek insan algılayışı hakkında ufak bir açıklama idi. Doruk deneyimler, bizim normalden daha üst bir düzeyden bakmamıza ve böylelikle olağan olandan daha yüksek bir bakışa ve algılayışa sahip olmamıza olanak vermektedirler. Algılama ile doğru orantılı olarak da daha büyük, daha güçlü, daha geniş ve daha yüksek olmamıza olanak vermektedirler.

4- Daha değişik bir biçimde söylememiz gerekirse, doruk deneyimlerdeki algılayış nispeten daha ego aşkın, kişinin kendisinin aradan çekildiği, egosuz ve bencil olmayan bir algılayış olabilmektedir. Bu algılayış, kişiyi itilimsizliğe, kişisel olmamaya, arzusuz olmaya, kopukluğa, gereksinim duymamaya ya da dilememeye yakın bir duruma getirebilmektedir. Yani kişi, ego merkezli olmaktan çok, daha nesne merkezci olmaktadır. Algılama deneyimi, bencil ego temelli değildir. Nesnenin kendisini merkez alan ve nesnenin etrafında daha yoğunlaşmış bir oluşmaya olanak verir. Bu ise, nesnelerin ve insanların, kendi bağımsız gerçeklikleri ile daha kolaylıkla algılanabilir oldukları anlamına gelmektedir.

5- Doruk deneyim, kendi Özdeğerlerini içinde taşıyan, kendi gerçekliğini kendi içinde barındıran ve kendi kendini doğrulayan bir an, bir yaşantı olarak hissedilmektedir. Öylesine anlamlı, değerli hatta bir eşi bulunmaz bir deneyim olarak hissedilmektedir ki, onu doğrulama yönünde atılacak herhangi bir adım bile onun değerini ve saygınlığını yitirmesine neden olmaktadır. Şu bir gerçek ki, birçok insan bunu öylesine önemli ve yüksek bir deneyim olarak görmektedir. Bu da deneyimin sadece kendi doğruluğunu değil, deneyimin yaşantısını da geçerli kılmaktadır. Doruk deneyimler, arasıra ortaya çıkışları ile hayatı yaşamaya değer kılabilmekte, yaşama anlam kazandırmakta ve yararlı olduklarını kanıtlamaktadırlar. Bunu daha değişik

biçimde söylemem gerekirse, sağladığı tüm bu olumlu şeyler nedeniyle doruk deneyimler intiharın engellenmesine yardımcı olmaktadırlar.

6- Bu deneyimleri, araç deneyimler olarak görmektense, amaç deneyimler olarak benimsemek, bir başka önemli noktayı oluşturmaktadır. Bu deneyimler, bir kere deneyimleyen bir kişiye, dünyada amaçların ve kendi içlerinde yararlı, değerli olan, arzu edilecek daha birçok nesnenin ve deneyimin varolduğunu kanıtlarlar. Deneyimin kendisi, yaşamın ve yaşamanın anlamsız olduğu önermesinin çürütülmesidir. Bir başka deyişe, doruk deneyimler, 'yaşam değerlidir' ya da 'yaşam anlamlıdır' ifadesinin işletimsel tanımının bir parçası olmaktadırlar.

7- Doruk deneyimlerde, özellik olarak uzay ve zaman arasında bir uyuşmazlık meydana gelir ya da hatta uzay ve zaman bilincinin kaybolması söz konusudur. Olumlu bir biçimde yaklaşacak olursak, bu sonsuzluğun ve evrenselliğin deneyimlenmesi anlamına gelmektedir. Burada kesinlikle işletimsel anlamda 'sonsuzluğun bakış açısı' nın gerçek ve bilimsel anlamına sahip oluyoruz. Burada yaşanan, bir tür uzaysızlık ve zamansızlık, normal deneyimlerle kesin bir biçimde karşıtlık oluşturmaktadır. Kişi, doruk deneyim yaşarken, geçen bir günü, birkaç dakikaymış gibi ya da yoğunlukla yaşanan bir dakikayı bir gün, bir yıl hatta sonsuza dek süren bir an gibi hissedebilmektedir. Belirli bir yerde bulunduğu bilincinden bile koparak, bilincini bile kaybedebilmektedir.

8- Doruk deneyimlerde, dünya kötü ve arzu edilmeyen bir yer olarak değil, sadece güzel, iyi, arzu edilir ve değerli bir yer olarak görülmektedir. Dünya benimsenmektedir. İşte bu andan sonra, kişiler, dünyayı anlayabildiklerini söylemektedirler. En önemlisi, bu deneyimlerde dini düşünceye benzer bir biçimde, kötü ile uzlaşmanın meydana gelmesidir. Kötünün kendisi, bütünlük içindeki yeri ile görülen, benimsenen, anlaşılan ve bütüne ait olduğu ve gerekli olduğu için göz ardı edilemez, doğru, doğru olmaktadır. Tabii, benim (ve Laski'nin de) en başta doruk deneyimler hakkında bilgi toplarken uyguladığımız yöntem, yaşamın en mükemmel ve en mutlu anlarını oluşturan, kendinden geçme ve aşırı coşkunluk içere esrimelerle ilgili bildirilere ilişkin sorular sormak olmuştu. O zaman, tabii hayat güzel görünebilmekteydi. Ve sonra, tüm süregelen, bu önsel olana koşullanmışbir şeyi keşfetmek durumuna düşebilirdi. Fakat, burada doruk deneyimler olarak anlatmaya çalıştığımın, kötülüğün, acının, hastalığın ve ölümün de algılanması olduğunu anlayın. Vurgulamaya çalıştığım nokta, doruk deneyimlerde, dünyanın sadece kabullenilebilir ve güzel görünür olmakla beraber, aynı zamanda yaşamla ilgili kötü şeylerde başka zamanlarda olduğundan çok daha bütüne ait olarak algılanmakta ve benimsenmektedirler. Doruk deneyimler, insanları dünyada kötün ve kötülüğün varlığı düşüncesi ile uzlaştırmış gibi görünmektedir.

9- Doruk deneyimler tabii ’TANRISAL’ (Tanrıya benzer ve Tanrı gibi) olmanın bir başka yoludur. Kişi varlığın tümünü, bütün kapsayan ve tasarlayabilen tanrılar olarak kendisini iyi, adil ve ‘kötü’nün sadece sınırlı, bencil bir görüşün ve anlayışın ürünü olduğunu görmek zorunda olduğunu anlar. Eğer bu anlamda Tanrısal olabilirsek, o zaman bizde evrensel anlayışın asla suçlayan mahkûm eden mutsuzluk ve üzüntü veren ya da sarsıcı bir güç olmadığını anlamış oluruz. O zaman olası duygularımız, sadece merhamet, Yardımseverlik, incelik, neşe ve belki de hüzün olabilir. Bunlar ise tümüyle kendini gerçekleştiren insanların dünyaya tepki vermede kullandıkları yollardır ve doruk deneyimlerimizi yaşarken genel olarak hepimizin verdiği tepkilerdir.

10- Belki de benim en önemli buluşum, ‘Özdeğerler’ olarak ya da Öz’ün temel ve gerçek değerleri olarak adlandırdıklarımdır diyebilirim. (bkz. Ek G) ‘‘Doruk deneyimlerin yaşantısı sırasında dünya nasıl daha değişik görünüyor?’’ sorusunu sorduğumda hepsi kendine özgü özellikler taşımasına rağmen birbiri ile örtüşen ve araştırma açısından her biri ayrı ayrı ele alınabilecek yüzlerce yanıtla karşılaştım. Bu bağlamda bizim için önemli olan, bu yoğun anlarda algılanan dünyaya ait tanımlayıcı özelliklerin, asırlardır insanların ebedi gerçeklik, manevi değerler, yüksek değerler ya da dini değerler olarak adlandırdıkları şeylerle hemen hemen aynı olmalarıdır bu bize gerçeklerin ve değerlerin birbirinden bütünüyle ayrı olmadığını, bazı özel koşullarda, birbirleri içinde var oldukları gerçeğini göstermektedir. Bir çok din, açık ya da gizli bir biçimde, gerçekler ve değerler arasında bulunan böylesi bir ilişkiyi ya da örtüşmeyi doğrulamıştır. (örneğin: insanların sadece ‘olan’ değil aynı zamanda kutsanmış oldukları görüşü, dünyanın sadece salt bir varoluştan ibaret olmadığı aynı zamanda kutsanmış olduğu görüşündeki gibi.)

11- Doruk deneyimlerdeki Öz biliş, normal bir algılamada olduğundan daha edilgen, alıcı ve daha alçakgönüllü bir algılayıştır. Öz biliş, dinlemeye ve duymaya çok daha hazır ve açık bir algılayıştır.

12- Doruk deneyimlerde, deneyim öncesi merak, huşu, saygı, teslimiyet, alçakgönüllülük ve hatta tapınma gibi duyguların yaşandığı belirtilmiştir. Bu duygular, ölümle ilgili düşünceleri de içerecek kadar kendine özgü bir biçimde ileriye gidebilmektedir. Doruk deneyimler öylesine harika olabilmektedirler ki, istenen ve mutlu bir ölüm deneyimindeki yaşantıya yakınlaşabilmektedirler. Bilim insanları ‘iyi ölüm’ sorusunu, hiçbir zaman bilimsel bir sorun olarak ele almamışlardır. Ama burada, bu deneyimler aracılığı ile şimdiye kadar ölüme karşı dinsel bir tutum olarak ele alınmış olan ölümden önce duyulan alçakgönüllülük, ağırbaşlılık, kabullenmeye yönelik rıza, hatta olası bir mutluluk gibi duygulara yakın duygular keşfetmiş bulunuyoruz.

13- Doruk deneyimler, yaşamdaki ayrışmaların, kutuplaşmaların ve karmaşaların aşılmasına ya da çözülmesine yol açmaktadırlar. Bu ise bize, dünyanın birlik ve bütünlük içinde algılanması doğrultusunda bir yol olduğunu göstermektedir. Doruk deneyimler, kişinin kendisinin bütünlük içinde erimesine, birlik olmasına, çatışmalardan, karşıtlıklardan ve ayrışmalardan uzaklaşmasına yol açmaktadır.

14- Doruk deneyimlerde korku, kaygı, engelleme, savunma ve kontrol, karışıklık, karmaşa, şaşkınlık ve kendini tutma geçici bir biçimde hissedilmesine rağmen, bunların belirli bir süre için kaybolması söz konusudur. Bu deneyimler ayrılık duygusunun, deliliğin, derin ölüm korkusunun o an için yok olmasına yol açmaktadırlar. Belki de bu, korkunun yok edilebildiği anlamına gelmektedir.

15- Doruk deneyimler kişi üzerinde bazen anlık, bazen de süregelen etkiler yaratmaktadırlar. Bazen, süregelen etkiler öylesine büyük ve derin olmaktadır ki, kişinin yaşamının geri kalan kısmını büyük değişime uğramış, tamamen değişik bir kişi olarak geçirmesini sağlamaktadırlar. Daha aktif etkileri ise tedavi edici özellikler taşımaktadır. Bu etkiler çok büyük ve derin olmakla, minimal hatta etkisiz olmak arasında değişebilmektedir. Büyük dönüşümler, büyük aydınlanmalar ve içgörüye ulaşılan büyük anlar gibi terimlerle düşünmeye alışık olduklarından, bu tür değişimler inançlı kişiler tarafından kabul edilmesi daha kolay durumlardır.

16- ben doruk deneyimi, kişinin mecazi bir biçimde sonradan dünyaya dönüş yaptığı kişisel bir cennete yolculuğa benzetiyorum. Bu yaklaşım, cennet kavramına doğalcı bir anlam kazandırmak olarak da alınabilir. Doğal olarak, bu dünyadaki yaşamı bittikten sonra kişinin fiziksel olarak adım attığı belirli bir yer olan cennet kavramından oldukça değişik bir kavram. Doruk deneyimlerden ortaya çıkan cennet kavramı, her zaman varolan, bütünüyle bizim çevremizde, sadece bir an sonra, atılacak tek bir adımla ulaşılabilecek bir yer olarak tanımlanan bir kavramdır.

17- Doruk deneyimler, kişinin mükemmel bir kimliğe sahip olmasına, özgün olmasına, en kendine özgü durumuna yakınlaşmasına ve daha gerçek bir insan olmaya yönelmesine yol açmaktadır.

18-Kişi bu anlarda, kendini diğer zamanlarda olduğundan çok daha sorumlu, etkin, kendi etkinliklerinin, algılarının, sezgilerinin yaratıcı merkezi ve aynı zamanda daha özgür, daha özgür iradeli olduğunu hissetmektedir.

19- Ama en açık ve en güçlü kimliklere sahip bu kişilerin, egolarını ya da benliklerini en fazla aşabilen, benliksiz duruma gelebilen, en azından göreceli olarak benliksiz ve egosuz olan kişiler oldukları ortaya çıkarılmıştır.

20- Doruk deneyimci daha sevecen, daha kabullenebilen bir kişi olmakta ve dolayısıyla daha kendiliğinden(spontan), dürüst ve masum bir kişi haline gelmektedir.

21- Kişi bir nesne, bir şey, sadece fiziksel dünya yasaları altında yaşayan bir varlık olmaktan öte, daha manevi, daha yüksek bir kişi, psikolojik yasalara daha bağlı ve özellikle insanların 'yüksek yaşam' olarak adlandırdıkları bir düzeyde yaşayan bir insan olmaktadır.

22- Kişi daha itilimsiz oldukça yani arzu duymamaya, gereksinmemeye ve istememeye daha yakınlaştıkça, böyle anlarda kendisi için genel olarak daha az şey istemektedir. Yani, daha az bencil olmaktadır. (Burada Tanrıların gereksinimleri ve istekleri olmayan, hataları, yoksunlukları bulunmayan, bütün her şeyin içinde varolan varlıklar olarak ele alındıklarını hatırlamalıyız. Bu bağlamda, itilimleri düşük bir insanın daha Tanrısal bir varlık olduğunu da söyleyebiliriz.)

23- Doruk deneyimler sırasında ve sonrasında özellik olarak, insanlar kendilerini, şanslı, talihli ve onurlanmış hissetmektedirler. Bu duruma ortak tepkileri ise şu olmaktadır: ''Ben bunu hak etmiyorum.'' Ortak yaşanan bir başka sonuç da, dindar kimselerin Tanrılarına karşı, diğer kişilerde ise kadere, doğaya ya da şansa duyulan minnettarlıktır. Bu bağlamda ilginçtir ki, bu duygu kutsamaya, şükranlarını sunmaya, tapınmaya ve benzeri tepkilere (Ortodoks dinsel tapınmalara benzer biçimlere) yol açmaktadır. Bu bağlamda, yaşanan minnettarlık duygusu ya da herkesi tümden kucaklayan sevgi olarak adlandırabileceğimiz bu duygu, kişiyi dünya için bir takım iyi şeyler yapmaya yönlendirmekte ve kişide, alınanın geri verilmesi yönünde bir isteğe, hatta sorumluluk ve kendini adama duygusuna yol açmaktadır.

24- Alçakgönüllülük ile gurur arasındaki ayrışma veya kutuplaşma, kendini gerçekleştiren insanların durumunda olduğu gibi, doruk deneyimlerde çözülmeye eğilim göstermektedir. Bu gibi insanlar, alçakgönüllülük ve gurur arasındaki kutuplaşmayı tek bir karmaşık bütün içinde eriterek, yani (belli bir anlamda) alçakgönüllü ve aynı zamanda (belli bir anlamda) gururlu olarak bunu yapmaktadırlar. Gurur (alçakgönüllülükle bütünleştirilmiş olan) paranoya değildir. Aynı şekilde alçakgönüllülük (gururla bütünleştirilmiş olan) de mazoşizm değildir.

25- 'Bütünlük Bilinci' olarak adlandırılan şey, doruk deneyimlerde sıkça yaşanan bir durumdur. Yani bu bilinç, kutsal olanın, dünyasal, dinsel ve ansal olarak anlık bir duyumsanışı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Ek B

ÜÇÜNCÜ PSİKOLOJİ

Üçüncü psikolojinin aşağıdaki tanımı, benim 'Toward a Psychology of Being' kitabımın öndeyişinden alınmıştır.

Çağdaş entelektüel akımlar hakkında söylenecek birkaç söz bu kitabın uygun konumuna yerleştirilmesine yardım edebilir düşüncesindeyim. Şimdiye kadar, insan doğası hakkında en etkili olan iki kapsamlı kuram vardır. Freud'cu kuram ve deneyci-pozitivist-davranışçı kuram. Diğer bütün kuramlar daha az kapsamlı olmuş ve yandaşları birçok gruba ayrılmışlardır. Ne var ki son birkaç yılda bu değişik gruplar, insan doğasını daha kapsamlı ele alan ve Üçüncü Güç diye adlandırılabilecek bir üçüncü kuram etrafında hızla birleşmeye başlamışlardır. Bu grup Adlercileri, Rank'cıları ve Jung'cuları içerdiği gibi, neo Freud'cu ya da neo Adler'ci ve post-Freud'cuları (psikanalitik ego- prsikologları ve Marcuse, Wheelis, Erikson, Marmor, Szasz, N.Brown, H. Lynd ve Schatchel gibi, Talmudik psikanalizlerden konuyu devralan yazarları) da içermektedir. Dahası, Kurt Goldstein'in ve organizmacı psikolojisinin etkileri hızla büyümektedir. Bu aynı zamandan Gestalt terapisi, Gestalt'cı ve Lewin'ci psikologlar, anlambilimciler ve G.Allport, G. Murphy, J. Moreno ve H.A. Murray gibi kişilik psikologları içinde geçerlidir. Yeni ve güçlü bir etkide varoluşçu psikoloji ve psikiyatridir. Diğer katkıda bulunan düzinelerce önemli kişi, kişilik psikologları, olaybilimci psikologlar, gelişim psikologları, Roger'cı psikologlar, insancıl psikologlar ve daha birçok adlar altında gruplandırılabilirler.

'Journal Of Humanistic Psychology (İnsancı Psikoloji Dergisi)' nin amaçlarının aşağıdaki kısa açıklaması yayımcısı Antony Sutich tarafından yapılmış ve dergi yönetim kurulu tarafından kabul edilmiştir.

'Journal Of Humanistic Psychology (İnsancı Psikoloji Dergisi)' insancıl psikoloji ile ilgili yayınlar yapmaktadır ve farklı alanlar ve ya ekoller üzerinde odaklanmaktan çok, öncelikli olarak psikolojinin bütünü doğrultusunda kendini yönlendirmiştir. Kişilerin değerli olduğuna, yaklaşımların farklılığına saygı, kabullenilmiş metodlara karşı açık fikirlilik ve oluşan davranışların yeni yönlerinin keşfedilmesine yönelik ilgi için varolmaktadır. Çağdaş psikolojide Üçüncü Güç olarak varolan kuram ve sistemlerde çok küçük yerleri olan konularla ilgilenmektedir. Örneğin sevgi, yaratıcılık, benlik, gelişim, organizma, temel gereksinim ve hazlar, kendini gerçekleştirme, yüksek değerler, öz, varoluş, oluşum, kendiliğindenlik, oyun, nükte, doğallık, sıcaklık, sevecenlik, egonun aşılması, nesnellik, özerklik, sorumluluk, anlam, aşkınbilinç deneyimleri, doruk deneyimler, cesaret ve bunlarla ilgili kavramlar ile ilgilenmektedir. (Bu yaklaşım kendisini Allport, Angyal, Asch, Bühler, Fromm, Goldstein, Horney, Maslow, Moustakas, Rogers, Wertheimer gibi yazarlar ve Jung'un Adler'in psikanalitik ego psikologlarının, varoluşçu ve olaybilimci psikologların yazılarında ifade bulmuştur.)

Ek C

DORUK DENEYİMLERİN DEĞİŞİK KÜLTÜRLERDEKİ İFADELERİ

Aşkın bilinç deneyimlerinin, herhangi bir kültüre ait, herhangi bir dine üye, herhangi bir kast veya sınıfa ait kişilerde, herhangi bir yerde ve zamanda ortaya çıktıkları defalarca kanıtlanmıştır. Bütün bu deneyimler, hemen hemen aynı biçimde tanımlanmaktadırlar; dili ve somut içerikleri farklı olabilmektedir ve aslında farklı olma zorundadır da. Bu deneyimler aslında anlatılamaz deneyimlerdir (en iyi sözel anlatımlar bile yeterli olmamaktadır), bu aynı zamanda bu tür deneyimlerin biçimsel olmadıklarını söylemek anlamına da gelmektedir. Bu deneyimler tarih boyunca da, doğalcı bir bakış açısı ile hiçbir zaman anlaşılamamışlardır. Bu nedenle yaşadığı deneyimin açıklaması her ne ise, tanımlamakta karmaşaya ve zorluğa düşen ve kendi deneyimini elinden geldiğince yöresel kültüre, dile ve bilgisizliğine bağımlı olarak, zamana ve bulunduğu yere göre en iyi biçimde anlatmaya çalışmış olan mistiğin durumuna şaşmamak gerekir.

Laski, ‘Overbeliefs’ adını taşıyan kitabındaki bölümlerde ve başka eserlerinde de, bu sorunu ayrıntıları ile ele almakta ve James ile bu deneyimlerin önemsenmemeleri konusunda aynı görüşü paylaşmaktadır. Ve bunu şu sözlerle dile getirmektedir: ‘’Dini gruplarda bulunan kimseler böylesi deneyimlere ait söz dağarcığını, deneyimin kendisini yaşamadan oldukça iyi bir düzeyde öğrenmişlerdir; bu da deneyimlerin kaçınılmaz olarak, yaşandığında zaten hazırda uygun ve benimsenmiş sözcük dağarcığında bulunanlarla betimlenmelerine yol açmaktadır.’’

Koestler’de ‘’Deneyim, iyi ifade edilemez oluşu, duyumsal biçimi, rengi ya da sözcükleri olmayışı nedeniyle, birçok değişik biçimde kendisini ifade etmeye yönelmektedir. Haç vizyonları ya da Tanrıça Kali’nin vizyonları aracılığı ile olduğu gibi… Bu deneyimler kör doğmuş birinin rüyaları gibidirler… Bu nedenle, gerçek mistik deneyim ancak, Hıristiyanlık, Budizm veya ateşe tapma ayinlerinin bona fide dönüşümleri aracılığı ile ifade bulabilmektedir.’’ Aynı ciltte Koastler, kendisinin yaşamış olduğu parlak, mistik bir deneyimi de anlatmaktadır.

Bu sorunu daha iyi anlayabilmenin değişik bir yolu da bir Japon, Fransız veya Tahitili’nin, aynı tuğlaları ve keresteyi kullanarak inşa ettikleri değişik biçimlerde eve sahip olmaları gibi, doruk deneyimleri de değişik biçimli yapılar oluşturmakta kullanılan araçlara benzetmek olabilir.

Bu nedenle, bu konuyu ele alırken lokalizmlere pek önem vermedim. Tüm yerlere ve zamanlara ait, ortak ve genelleştirilmiş doruk deneyimleri göz önüne aldım.

Ek D

DORUK DENEYİMLERDE EDİNİLEN BİLGİNİN GERÇEKLİĞİ NEDİR?

Bu soru, böylesi küçük bir yerde yanıtlanmak için oldukça büyük ve önemli bir soru. Burada yapabileceğim şey ise, sorunun ciddiyetini göz önünde bulundurarak bazı yanıtlara öncelikli bir durum yaratmaya çalışmak olacaktır. Hem soru hem de yanıtlar günümüzde geçmişten çok daha açık biçimde kavranabilir ve söze dökülebilir durumdalar. Bunun en önemli nedeni, mistik deneyimlerin yöresel dini ifadelerden ayrıştırılarak, doğal olanın ve dolayısıyla bilimin alanına taşınmış olmasıdır. Artık sorular daha belirleyici ve daha da önemlisi geçerli ve geçersiz biçimlerde sorulabilmektedir.

Buna ek olarak, doruk deneyimlerde kazanılan bilginin bir türünün, kişiye keder yaratan deneyimler yolu ile de kazanılabildiği açıkça ortaya çıkıyor. Ayrıca bu içgörüler, doruk deneyimlerden bağımsız olarak gelişebilmekte ve ondan sonra daha sıradan durumlarda da elde edilebilmktedirler. (Kendi söz dağarcığımla ifade etmiş olduğum gibi; Özbilgi, Özbiliş ve doruk deneyimler birbirlerinden bağımsız olarak meydana gelebilmektedirler.) ‘Sakin’ ve esrik olmayan bir Özbiliş türü olma olasılığı da vardır ama bunun varlığından o kadar emin değilim.

Konu ile ilgili sorular daha da ayrıştırılmış bir biçimde sorulmalıdır bence. Mistik veya doruk deneyimlerde meydana gelen büyük içgörülerin ve içedoğuş olaylarının derin bir biçimde hissedildiğine şüphemiz yok ve bunların bazıları sadece deneyimler olarak temel bir geçerliğe sahiptirler. Yani, böylesi bir deneyimden kişi, örneğin coşku, esriklik, aşırı sevinç gibi duyguların gerçekte varolduğunu öğrenebilir ve öğrenir de… Ve ilke olarak, deneyimleyen kişi için bu duygular daha önce yaşanmamış bile olsalar, artık yaşanabilir ve elde edilebilir duruma gelirler. Böylece doruk deneyimci kesinlikle yaşamın değerli olabileceğini, güzel, zahmete değer ve yararlı olabileceğini öğrenmektedir. Amaçlar yaşamda vardır, yani her şeyin amaca yönelik araçlardan ibaret olmadığını kanıtlayan, yaşanmasından başka hiçbir amaç taşımayan, kendi içlerinde çok değerli deneyimler vardır.

Kendini geçerli kılan bir başka içgörü biçimi de gerçek bir kimliğe sahip olma, gerçek bir benlik, gerçekten olduğu gibi olmak deneyimidir ki, bu gerçekte sahte, çabalayan, taklit eden ve yapmacık olmaktan çok uzaktır. Burada yine, deneyimlemenin kendisi, gerçeğin açığa çıkışı olmaktadır.

Öyle hissediyorum ki, bir kere daha yaşanmayacak bile olsa böylesi bir deneyimin gücü, kişinin yaşama karşı tutumunu derinden etkileyebilir. Bir daha deneyimlenmese bile, cennetin bir anlık duyumsanışı ve görülmesi onun varlığını doğrulamak için yeterli olur.

Böylesi bir deneyimin bir kere yaşanması bile intiharı ve belki de birçok değişik yavaş kendini yok etme (örneğin alkolizm, hap bağımlılığı, şiddet bağımlılığı gibi) eylemlerini engelleyebileceği üzerinde kuvvetli şüphelerim var. Ayrıca kuramsal düzeyde, doruk deneyimlerin varoluş anlamsızlığını, varoluş bunalımını, değersizlik duygularını gayet kolaylıkla etkisiz duruma getirebileceğini de sanıyorum, en azından

belli durumlarda… (Yoğun doruk deneyimlerin doğası ile ilgili bu tümdengelimler, genel olarak LSD ve Psilocybin ile yaşanan deneyimlerle de desteklenmektedir. Doğal olarak bu önbildirimler de doğrulanmayı beklemektedirler.)

O zaman, geçerliği ve yararlılığı tartışılmayacak bir tür doruk bilgi karşımıza çıkmaktadır ve anlaşılan, bizim için kırmızı rengin varlığının ve harikalığının keşfedilmesinden bile daha çok şey ifade etmektedir. Coşku vardır, deneyimlenebilir ve gerçekten kişiye kendisini çok iyi hissettirmektedir ve yeniden deneyimlenmesi her zaman için umut edilebilir bir duygudur.

Burada belki de paradoksal bir sonucu da eklemem gerekiyor. Bazıları için ölümün korkutucu yanı kaybolabilmektedir. Esriklik, en azından basit anlamında, bir açıdan ölüm deneyimine yakın bir durumdur. Deneysel anlamda, doruk deneyimlerin bildirilmesi sırasında, tatlı ölüm duygusunun yaşandığı sık sık belirtilmiştir. Böylesi durumlarda, bazen bana ''İsteyerek ölebileceğimi hissettim'' ya da ''Ölümün kötü bir şey olduğunu kim söylerse söylesin, artık inanmam'' gibi bildirimlerde bulunulmuştur. Bu tür bir 'tatlı ölüm' deneyimleme, ölümün korkutucu yönünü ortadan kaldırabilmektedir. Bu gözlem üzerinde doğal olarak benim yapmış olduğumdan çok daha dikkatlice çalışılmalıdır. Ama buradaki önemli nokta, deneyimin kendisinin bilgi edindiren (veya kişinin tutumunu değiştiren) bir özelliğe sahip olmasıdır ki, bu da deneyimin kendi kendisini geçerli kılmasını sağlamaktadır. İlk defa meydana gelen diğer buna benzer deneyimler, sadece deneyimlenmiş olması nedeni ile gerçektirler. Örneğin, organizma ile daha büyük bir birleşme, fizyonomik bir sezginin deneyimlenmesi, birincil ve ikincil süreçlerin birleşmesi, bilme ve değerlendirmenin birbiri içinde erimesi, kutuplaşmaların üstünde olma-aşma, bilmenin varolan Öz olarak deneyimlenmesi vs…Birçoğunun süregelen etkiler bıraktığı, bilinci genişleten ve zenginleştiren yeni algısal deneyimler, algılayanın kendisini biraz olsun geliştirmesini sağlayabilen deneyimlerdir.

Ne var ki, doruk bilgi sık sık bir biçimde dışsal ve bağımsız bir geçerliğe gereksinim duymaktadır. Ya da en azından böyle bir geçerlik istemi anlamlı bir istemdir. Örneğin, âşık olmak, sadece ve daha fazla odaklanma ve inceleme anlamında daha büyük bir ilgi odaklanmasına neden olmakla kalmamakta, aynı zamanda daha büyük bir bilgiye sahip olmaya da neden olmaktadır. Aynı zamanda, dokunaklı ve etkileyici olmalarına rağmen doğru olmayan, aşırı olumlu önerme ve yargılara da bizi götürebilmektedir. Örneğin: 'Kocam bir dahidir' demek gibi.

Bilim ve keşifler tarihi, geçerli kılınmış birçok doruk içgörü örnekleriyle olduğu gibi, başarısızlığa uğramış örneklerle de doludur. Ne var ki, doruk içgörü deneyimlerinde elde edilen bilginin geçerli ve değerli kılınabileceğine yönelik yeterince destekleyici başarılı örnek bulunmaktadır.

Bu esinleyici ve keskin içgörüler (hem doruk hem de yıkım yaşantılarında ortaya çıkan içgörüler) psikoterapiye çok sık olmamakla beraber konu olabilen içedoğuş olayları için de geçerlidir. Örtülerin bu düşüşü daha önceleri bilinçli olarak algılanmamış olanın geçerli bir algılanışı olarak ele alınabilir.

Tüm bunlar gayet açık ve yalın görünmektedir. Peki öyleyse bilgiye giden böylesi bir yol neden sert bir biçimde reddedilmiştir? Sanırım buna verilebilecek yanıt kısmen bu

tür bir içedoğuş bilgisinin varolan üç elmayı ne dört yapabildiği ne de muza dönüştürebildiği türünden bir yanıt olacaktır.

Doruk deneyimlerde dikkatin başka bir yöne kayması ve odaklanması yeni bilgilerin elde edilmesine olanak verebilmektedir. Birisi için hissedilen sevgi, merak ve çekim genel olarak yoğun bir biçimde ilgilenmek anlamına gelebilmektedir. Bir diğeri içinse merak; yüksek yoğunluk, dikkatin daralarak odaklanması, her tür dikkati dağıtan şeye karşı direnç, sıkıntı hatta yoğunluk anlamına gelebilmektedir. Son olarak, Bucke, Evrensel Bilinci dikkatin genişlemesi ile bütün evrenin bir bütün olarak algılandığı bir bilinç düzeyi olarak açıklamıştır.

Yeni 'bilgi', tutumda bir değişim, gerçekleri daha değişik bir yolla değerlendirme, daha yeni bir açıdan daha değişik bir merkezi noktadan bakmak demek olabilir. Birçok olası iyi örnek, Gestalt algılayışı altında ele alınabilir. Örneğin: kaosu düzenlenmiş bir biçimde görmek ya da bir Gestalt'tan diğerine kaymak, bir yenisini yaratmak, biçim ve yer ilişkilerini değiştirmek, daha iyi bir Gestalt oluşturmak, kısaca ilişkileri ve düzenlenişlerinin bilişlerini yeni bir biçimde görmek… vs gibi.

Doruk deneyimlerde ortaya çıkan bir başka bilişsel süreçte deneyimin yenilenmesi, kuvvetlenmesi ve bölümlemenin dağılmasıdır. Özellikle kaygılı kişilerde aşinalık, bildik olmak, bilişi köreltmektedir. Ve ancak bu aşıldıktan sonra bir tür mucizevi oluşumlardan geçmek olası olabilmektedir. Doruklarda varolan şeylerin mucizevi özellikleri, bilince geçebilmektedir. Bu sanatın temel işlevidir ve o alanlarda da üzerinde çalışılabilir. Bu tür bir 'masum algılama' benim makalelerimden birisinde tanımlanmıştır. Bu bir tür bakar körlük diye adlandırabileceğimiz durumlarla tamamen karşıtlık içeren bir keskin görüştür.

Gözlerimizin önünde duran bu yenilenmiş algının bir alt kategorisi ise, herkesçe bilinen doğruların doğru olduğu, doruk algısıdır. Örneğin: anlaşılmak harikadır, erdemlilik kendi içinde kendi ödülünü barındırır, gün batımları güzeldir, para her şey değildir gibi herkesçe bilinen doğrular. Bu 'basmakalıplar'ın anlamları doruk anlarda tekrar ve tekrar keşfedilebilmektedir. Bunlar, yaşamın sanki ilk defaymışçasına yepyeni bir biçimde görüldüğü ve daha önce hiç böyle görülmemiş gibi hissedildiği anlarda yaşanan olası derinlik ve anlayışa örneklerdir. Bu, minnettarlık, iyi talihe şükretmek ve inayet deneyimleri içinde geçerlidir.

Ek I 'da ve bu kitabın bir yerinde bütünleştirici algıdan bahsetmiştim. Yani, Özalanı ile Ego alanının birbiri içinde erimesi, birleşmesi, ebedi olanın dünyevi olanla, kutsal olanın olmayanla birleşmesinden. Birisi bunu 'Gerçeğin şiirsel biçimde algılanışı ile şiirsellikten yoksun, gerçek olmayan sağduyu arasındaki ölçülemez boşluk' olarak tanımlamıştı. Kutsal, ebedi ve sembolik olanı algılayamayan kişi, yalın bir biçimde söylemek gerekirse, Ek I' da ortaya koyduğum gibi gerçekliğin bir yönüne karşı kör kalan kişidir.

Özbilgi ile ilgili başka örnekler için ''Gerçeklerin ve Değerlerin Birleşmesi – Fusion of Facts and Values'' adlı makalemi görebilirsiniz. Bu kitabın kaynakçası, burada yer vermediğim Gestalt Psikolojisi edebiyatına dayanmaktadır. ''Somuta indirgeme ve bunun değişik biçimlerde soyut bilişe etkileri için Goldstein'a başvurulmalıdır. Doruk deneyimler kısmen bir tür soyut algılama'' olarak adlandırılabilecek bir algılayışı

sıklıkla ortaya çıkarmaktadır. Yani, varolan şeylerin gizli düzeni, dünyanın x-ışınlı dokusu, ilgisizliğin düzeyleri tarafından normal olarak saklanmış, örtük kalmışların algılanışı gibi… Eşbiçimlilik üzerine yazmış olduğum yazı da ilgili verileri içermektedir. Burada sadece 'deneyimin geçerliği' ve hak ediliyor olması ya da deneyimin yaşanması noktasına kadar gelinmiş olması etmenlerini belirteceğim. Sağlıklı olmak, kişiyi gerçekliğin yüksek düzeylerine kadar yükseltebilmektedir. Doruk deneyimler, kişinin 'geçici kendini' gerçekleştirmeleri olarak değerlendirilebilir. Doruk deneyimler, kişiyi daha yükseğe taşıyan, daha büyük olmasını sağlayan ve böylelikle kişiyi çok daha zor gerçekleri ve doğruları 'hak eden' bir duruma getiren deneyimler olarak anlaşılabilirler. Örneğin: sadece birleşme, birleşmenin kendisini algılayabilir ya da sadece sevmeyi becerebilen sevgiyi bilir vs gibi…

Belirli tür doğruların algılanması için, etkin ve müdahaleci olmayan, alıcı, Taoist bir algılayış gerekmektedir. Doruk deneyimler, çabalamanın, müdahale etmenin ve etkin kontrolün azaldığı, böylelikle Taoist bir algılamaya olanak veren ve böylece algılayan kişinin algılanan üzerindeki etkisini azaltmayı içeren bilinç düzeyleridir. Bu nedenle, bu deneyimlerden daha doğru bilgi (bazı şeyler hakkında) beklenebilir ve bu tip bilgiler elde edilmişlerdir.

Özetleyecek olursak, Özbilginin veya aydınlanma bilgisinin geçerliği sorununun durumunda meydana gelen önemli değişiklikler şunlardır:

(a) Meleklerin gerçek olup olmadığına benzer sorularda uzaklaşılmıştır, yani sorular daha doğalcı sorulabilir duruma gelmiştir.

(b) Deneysel olarak geçerli bilgiler ve bilincin gelişmesinin temel geçerliği doğrulanmaktadır, yani daha geniş bir oranda deneyimlemek benimsenmektedir.

(c) Açığa çıkan bilginin her zaman orada ve algılanmaya hazır olduğunun (eğer algılayıcı o düzeye yükselmiş ve algılamaya hazır ise) farkına varılmaktaıdr. Bu anlayışta algılayıcının verimliliğinde, yani yaşamında, gerçekliğin doğasında meydana gelen bir değişiklik veya önceden varolmayan yeni bir gerçekliğin keşfi değildir. ''Psikedelik (bilinç genişleten)'' kelimesi burada kullanılabilir.

(d) Bu tür bilgi başka yollardan da elde edlebilmektedir. Elde edilmesi için sadece doruk deneyimlere ya da doruk deneyim yaratan ilaçlara bağımlı olmak durumunda ve gereksiniminde değiliz. Aşkın bilgiyi (Özbilgiyi) elde etmek için daha ciddi ve zahmetli ve belki de bu nedenle uzun vadeli, birçok açıdan daha iyi olan değişik yollar bulunmaktadır. Yani, eğer tetik etkilerini ve uyarıcı unsurları vurgulamak yerine, bu deneyimleri, varlıkbilimsel ve epistemolojik bir biçimde ele alırsak, soruna çok daha iyi bir açıdan yaklaşabileceğimizi düşünüyorum.

Ek E

‘’İNSANİ DEĞERLERE AİT YENİ BİLGİ’’YE ÖNDEYİŞ

Bu kitap öncelikle zamanımızın en temel hastalığı olan değerlerden yoksunluk ve ikinci öncelikle bu durumun, tarihe daha önceleri olduğundan çok daha can alıcı biçimde tehlikeli bir durum sunmasından ve son olarak da bu konuda insanın kendi akılcı çabaları ile bir şeyler yapabileceğine dair inancından ortaya çıkmaktadır.

Değerlerden yoksunluk, anomi, ahlaksızlık, köksüzlük, boşluk, umutsuzluk ve inanılacak, uğruna adanılacak şeylerin eksikliği gibi değişik biçimlerde ifade edilmiştir. Günümüzdeki tehlikeli boyutuna gelmesinin nedeni ise geleneksel değer sistemlerinin insanlığa sunmuş oldukları ile başarısızlıklarını kanıtlamış olmalarındandır. (içinde bulunduğumuz durum bunu kanıtlamaktadır.) Dahası, refahın ve zenginliğin, teknolojik gelişimin, yaygın eğitimin, demokratik siyasi biçimlerin hatta en dürüst ve en iyi amaçların barışı, kardeşliği, dinginliği, mutluluğu sağlamaktaki başarısızlığı bizi bütün çıplaklığı ve kaçınılmazlığı ile insanın yüzeysel olanla vakit kaybetmesi nedeniyle bunları engelliyor olması gerçeğine getirmektedir.

Burada başarı nevrozunu anımsıyoruz. İnsanlar yanlış çözümler peşinde, elde edemedikleri sürece umutla hatta mutlulukla koşabilmektedirler. Bir kere elde ettiklerinde ise ne var ki, sonunda yanlış umutlar olduklarının farkına varılmaktadır. Çöküntü ve umutsuzluk yerini yeni umutların alması olası olana kadar devem etmektedir.

Bizler işlemeyen eski değerler sistemleri ve yerlerine henüz yenilerinin doğmadığı, sabırla katlanılması gereken, büyük ve önemli tehlikelerin, insanlığı kuşatmamış olduğunu dilediğimiz, boşluk içinde bir ara dönemde bulunuyoruz. Yok olma olasılığı gerçeği, ‘küçük’ savaşlar, ırkçılık ve yaygın sömürü düzeni ile karşı karşıyayız.

Bu hastalığın tedavisi ise oldukça açıktır. ‘İnanmaya ve inançlı olmaya’ teşvik eden değil, sadece doğru olmalarından dolayı inanabileceğimiz ve uğruna kendimizi adayabileceğimiz, geçerli kılınabilen ve uygulanabilir bir insani değerler sistemine gereksinimimiz vardır.

Ve tarihte ilk kez birçoğumuz insan doğasının, toplumun ve çalışmalarının geçerli bilgisini temel alan böylesi bir sitemin varlığının olasılığını hissetmekteyiz.

Burada söylediğim, bu bilginin inanca ve harekete yol açacak gerekli son biçiminde ve şu anda elde edilebilir olduğunu iddia etmek değildir. Ne var ki, elimizde bulunanlar, böylesi bir hedefe doğru ilerlemek için ne tür çalışmalar yapabileceğimiz konusunda bize güven vermeye yeterlidir. İnsan için, kendi felsefi ve bilimsel çabaları ile kendini geliştirmek ve toplumsal gelişmeye doğru ilerlemek olası görünmektedir.

Ek F

HEYECAN VERİCİ VE EŞBİÇİMLİ İLETİŞİMLER

Gönülsüz deneklerden ve doruk deneyim yaşamamış kişilerden bilgi toplamaya çalışırken, bilinçli bir farkındalığa sahip olmadan, yeni bir tür görüşme metodu geliştirmiş olduğumu gördüm. 'Heyecan verici iletişim' adını verdiğim bu iletişim biçimi, eşbiçimli bir paralellikte kişiler arası bir tür duygusal geçirimi içermektedir. Bu tip bir iletişim biçimi, hem bilim teorisi hem de eğitim felsefesi üzerinde önemli etkiler yaratabilir düşüncesindeyim.

Doruk deneyimlerin doğrudan, dingin, analitik ve 'bilimsel' olarak yapılan sözel tanımlamaları sadece anlatılanları yakından bilen bir kişi üzerinde etkili olmaktadır. Yani, parlak dorukları bilen ve bunlara erişebilen kişiler ne anlatmak istediğinizi, kendilerine uymayan kelimeler kullansanız da hissetmekte ya da sezmektedirler.

Bu konuda görüşmelerimi sürdürdükçe, farkına varmadan daha biçimsel, mecazi, benzetmeci ve genellikle çok daha şiirsel bir dil kullanmayı öğrenmiş olduğumu gördüm. Öyle görünüyor ki, böylesi bir deneyimin etkilerini, böylesi bir dille, dikkatlice tanımlanmış, sakin, soğuk söz dizelerinden daha kolay ve aslına yakın bir biçimde, eşbiçimli titreşimlerle anlamamız olası olmaktadır.

Burada 'anlatılamaz' olanın analitik, soyut, düzlemsel, akılcı, kesin vb. sözcüklerle iletilemez olduğunu öğrendik. Şiirsel ve mecazi dil, fizyonomik ve sinestetik (duyumsal ikilik içeren) dil, düşlerde, hayallerde, faztazilerde bulunan davranışlar, ses tonu, konuşma biçimi, yüz ifadeleri, beden duruşunu içeren ve birincil dilsel yöntem olarak karşımıza çıkan tüm anlatım biçimleri anlatılamaz olanın belirli yönlerinin iletilmesinde çok daha verimli olmaktadırlar.

Böyle bir iletişim duygusal, heyecan verici doruklarla ilgili örneklerin arka arkaya betimlendiği ya da daha çok bildirildiği, ifade edildiği, paylaşıldığı, 'kutlandığı', katılımla ve açık onayla, hatta coşkuyla, eşsiz güzellikte şarkı söylemeye benzer bir iletişim biçimidir. Böylelikle, diğer insanlarda bulunan potansiyel ya da zayıf doruk deneyimleri çok daha kolaylıkla ateşleyebilmekte ve alevlere dönüşmesine olanak verebilmektedir.

Buradaki sorun, bunun şimdiye kadar öğretme alanında kullanmaya pek de alışık olmadığımız bir yöntem olmasıdır. Bu, öğretmenin bir şeyi gösterdiğinde ve o şeyi adlandırdığında, herkesin aynı anda görebildiği, topluluk tarafından bilinen bir şeyin ortakça etiketlendirilmesinden çok farklıdır. Daha çok kişiyi sadece hissederek deneyimleyebileceği, dikkatini odaklamaya, görmeye, deneyimini içsel olarak adlandırmaya dahası o anda meydana gelmeyen şeyleri adlandırmasına yöneltmeye çalışan bir iletişim biçimidir. Bu tür bir iletişimde bir şeyi göstermek, görünebilen bir şeyi adlandırmak ve amaçlı bir biçimde deneyimin kendisini yaratmak (kişinin bir elektrik akımını kendi iradesi ile ya da bir araştırma uğruna acı verici bir noktaya getirmesi gibi) olası değildir.

Bu deneyimi anlatmaya yönelik bir çabada kişi, insanların içsel olarak birbirlerinden ne kadar ayrı olduklarının kesin bir biçimde farkına varmaktadır. Bu sanki kendi

kabuğu içine kapatılmış, ayrı özellikler taşıyan iki kişinin, aralarındaki uçuruma rağmen birbirleri ile iletişim kurmalarına benzer bir çabaya benzetilebilir. Deneyimleyen kişi, iletişim kurmaya çalıştığında karşısındaki kişi de aynı doğrultuda ve paralellikte değil ise, bu durum adeta doğuştan kör bir kişiye bir rengi anlatmaya benzer bir duruma gelmekte ve sözcükler neredeyse tamamen (ama tümüyle değil) başarısız olmaktadır. Eğer diğer kişi gerçek bir dorukçu değil ise o zaman heyecan verici ve eşbiçimsel iletişim de işe yaramayacaktır.

Geçmişe bakarak, dorukçu olmayanların bu kapasiteden yoksun kişiler olmaktan çok, zayıf doruk deneyimciler olduklarını varsaymaya başladığımı görebiliyorum. Bu nedenle hem duygusal olarak ilgili olduğumdan hem de başka kişilerin daha güçlü deneyimlerini göz önünde bulundurduğumdan, her zaman adeta bir piyano telinin o güzelim sesini ortaya çıkarmaya çalışan bir akord aleti gibi bu kişilerin küllenmiş ateşlerini alevlere dönüştürmeye çalışmış olduğumu söyleyebilirim.

Bu nedenle, 'sanki' dorukçu olmayanların dorukçu kişiler olmaları yolunda çalışarak ilerledim diyebilirim. Daha iyi bir biçimde söylemem gerekirse, kendisini doruk deneyimci olarak görmeyen bir kişinin, her zaman için bir dorukçu olduğunun farkına varması yolunda çalıştım. Ona bir doruk deneyimi nasıl elde edeceğini öğretemedim belki ama bu tip deneyimlere zaten her zaman sahip olduğunu öğretebildim.

Dorukçu olmayan bir kişiye kendi doruklarını sezdirmek, onun büyük doruk deneyimcilerin yanında yer alabilmesi için atacağı ilk adımlara destek vermektir.

Büyük görücüler, peygamberler ya da dorukçular, bugün bizim sanatçıları kullandığımız gibi (yani daha duyarlı daha tepkisel, daha derin ve daha dolu doruk deneyimleri olanların, kendi yaşantılarını en azından iyi bir seyirci olabilecek düzeyde dorukçu olan insanlara geçirebilen kişiler olarak) kullanabiliriz. Toplum geneline resim yapmayı öğretmek onları belki büyük ressamlar yapmaz belki ama büyük sanatçılar için gerçekten daha iyi bir izleyici topluluğu oluşturabilir. Büyük bir sanatçıyı anlayabilmek için biraz olsun sanatçı ruha sahip olmak gereksiniminde olduğu gibi… Daha büyük görücüleri (algılayıcıları) anlayabilmek için küçük bir görücü olmak gerekmektedir.

Bu iletişim biçimi daha büyük bir nesnellik getirmesi açısından tek yol olduğuna inanılan, ayrılık, mesafe, ayrılmışlık içeren, alışılmış türde özne-nesne, araştırmacı-konu, algılayan-algılanan ilişkisinden daha farklı olarak, yakın kişilerin, arkadaşların, sevgililerin ya da kardeşlerin arasında bulunan ben-sen ilişkisine benzer türde bir iletişimdir.

Buna benzer iletişimlerin başka durumlarda da ortaya çıktığı bulunmuştur. Örneğin: doruk deneyimler yaratmak amacı ile psikedelik ilaçlar kullanılması sırasında, ortamın soğuk bir klinik araştırma kokan atmosferinde, deneğin adeta mikroskopla incelenen ve üstünde çalışılan iğne üzerindeki bir böceğe benzediği durumlarda (doruk deneyimlerin daha az ortaya çıkma eğilimi gösterdiği ve mutsuz deneyimlerin yaşanmasına daha fazla yol açtığı zamanlar) atmosferin kardeşçe bir havaya büründürülmesiyle, belki araştırmacı kardeşlerden birisinin de bu haplardan alması sağlandığında, deneyimin çok daha coşkulu ve aşkın olduğu sonuçların elde edildiği durumlarda benzer iletişim biçimleri ortaya çıkmaktadır.

Bu iletişime benzer türde bir iletişim, alkolikler birliği ve hap bağımlıları için kurulmuş Synanon topluluklarında da görülmektedir. Kendi deneyimini paylaşan kişi bir biçimde yardım ilişkilerinde bulunan o alışılmış, baskın hiyerarşiyi kırarak, kardeşçe ve sevgi dolu bir insan olabilmektedir. Seyredilenin ve seyircinin birbirine bağlı bulunduğu bu tür karşılıklı bir ilişki, heyecan verici ve eşbiçimli iletişim için bir örnek olarak gösterilebilir.

Varoluşçu ve insancıl psikoterapistler bu tip bir ben-sen karşılaşmasının, klasik Freud'cu ayna tipi psikanalizler tarafından tedavide elde edilemeyen (tam tersinin belli başka tedavi sonuçları için geçerli olduğunu hissetmeme rağmen), kesin sonuçlar elde edemediklerini söylemektedirler. En klasik psikanaliz bie artık, tedavinin yanıt vermesi için, analist tarafından umursanmanın, ilginin ve sevginin hasta için gerekli olduğunu kabul etmeye razı olmuştur.

Ahlakbilimciler (değerler sistemi bilim insanları), eğer bir ördek üzerinde çalışmak istiyorsanız ve ördekler hakkında bilinecek her şeyi bilmenin olası olduğunun da farkındaysanız, o zaman ördekleri sevmenizin araştırma açısından çok daha verimli olacağı görüşünü öğrenmişlerdir. Ve inanıyorum ki, bu görüş yıldızlar, sayılar ya da kimyasallar için de geçerlidir. Bu tür bir sevgi, ilgi ya da çekim, nesnelliğe ya da gerçekçiliğe karşıt bir durum değil, hatta daha nesnel olmaya, anlayışa ve konu ile ilgili verilere karşı alıcı olmaya bir önkoşul oluşturmaktadır. Özsevgi, Özbilişi teşvik etmektedir. Yani Öz için ya da başka bir deyişle, araştırılacak olanın temel doğası için, bencil olmayan ve anlayış içeren bir sevgi, kendi amaçlarının bir parçası olarak onu algılamayı, ondan zevk almayı ve böylece diğerinin kendi içindeki doğasını daha iyi algılamayı olası kılmaktadır.

Bütün insanlar ya da birçok insan diyelim (hatta çocuklar bile), ilke olarak böyle deneysel bir yolla, doruk deneyimlerin varlığı, neye benzediği, hangi zamanlarda ve kimlerle ortaya çıkma eğilimi gösterdiği, neler aracılığı ile daha sık oluşturulabileceği konusunda ve bu tür deneyimlerin iyi bir yaşam, iyi insan, iyi bir psikolojik sağlık ile bağlantısının ne olduğu konusunda eğitilebilirler. Bu eğitim belli bir noktaya kadar kelimelerle, derslerle ve kitaplarla bile yapılabilir. Ne zaman doruk deneyimler hakkında onaylayıcı bir biçimde ders verdimse, sanki bazı kişilere (en azından belli bir bilinç düzeyinde bulunan seyirci grubuna) bu yolda deneyimler yaşamalarına olanak vermişim gibi bir duygu yaşarım. Bu salt sözcüklerin bile bazen engellenmelerin, kalıpların, korkuların, doruk deneyimlerin saklı ve bastırılmış kalmasını sağlayan reddedişlerin ortadan kaldırılabilmekte olduğunu göstermektedir.

Tüm bunlar başka tür eğitime işaret etmektedir, yani deneysel eğitime. Ama sadece buna değil, başka türde iletişimlere; tek başına, kapatılmış ve izole olmuş egolar arası iletişime de işaret etmektedir. Burada ima etmeye çalıştığım, deneysel eğitim türünde ilk yapılması gerekenin, kişinin ve kişinin kendi hakkında farkındalığının değişmesi olduğudur. Yani, kişilerin doruk deneyimlerin kendi içlerinde oluşagelmekte olduğu gerçeğinin farkına varmasını sağlamak zorundayız. Kişi böyle bir deneyimin farkına varmadığı ve karşılaştırmaya bir temel oluşturması açısından böyle bir deneyime sahip olmadığı sürece, dorukçu olmayan birisi olarak kalacak ve böyle bir kişiyle, doruk deneyimlerin doğası, duygusu hakkında iletişim kurmaya çalışmakta yararsız çabalar

olacaktır. Ama eğer bu kişiyi değiştirebilirsek (kendi içinde neler olup bittiğinin farkına varması açısından), o zaman kendisi ile çok daha değişik bir boyutta iletişim kurulabilecek biri haline dönüşebilecektir. Doruk deneyimler hakkında konuştuğunuz zaman, neden bahsettiğinizi anlayacak duruma gelebilecektir. Kendi zayıf doruk deneyimlerini temel alarak, kendisine bunları nasıl geliştirebileceğini, zenginleştireceğini ve genişleteceğini öğretmek ve bu tür deneyimlerden kendisi için nasıl uygun sonuçlar çıkartabileceğini öğretmek ancak böylesi bir iletişim kurulduktan sonra olası olabilir.

Bu türde bir sürecin, açığa çıkarıcı, içgörü psikoterapilerinde normal olarak meydana gelmekte olduğu vurgulanabilir. Buradaki yöntem bizim farkında olmadan deneyimlediklerimizin, farkına varılmasının sağlandığı deneysel eğitimin bir parçasıdır. Eğer kişinin kendisine, sözcükler ötesindeki özel yaşantılar zincirinin, 'anksiyete' etiketine sahip olduğunu öğretirsek, ancak ondan sonra kendisi ile anksiyete ve içerdiği tüm koşullar, nasıl çoğaltılıp, nasıl azaltılacağı hakkında iletişim kurmak olası olur. Bilinçli, nesnel, belirli bir isim, etiket ya da sözcük ile belirli bir grup öznel, anlatılamaz deneyimler arasında; bilinçli, nesnel ve ayrışmış bir farkındalığa sahip olduğu noktaya kadar, kendisiyle hiçbir biçimde iletişim ve eğitim söz konusu değildir. Bu eğitim (ve tedavi) yönteminin kişiye içsel, öznel, sözcük dışı deneyimlerin farkına varmasına yardım ettiği, bilinçaltı ve kontrol edilemeyen süreçler üzerinde belirli bir oranda kontrol sahibi olma olasılığının ortaya çıkan sonucundan yola çıkarak, bu deneyimlerin soyutlanma, iletişim, konuşma ve adlandırma dünyasına kazandırılabileceğini söyleyebiliriz.

Bu tür bir iletişimde karşımıza çıkacak bir sorun, bana göre en azından kendi deneyimlerimde bu iletişimi önceden tasarlanmış ve bilinçli bir biçimde yapmaya çalıştığımda, heyecanımın yapay olması yolundaki duygum olarak ortaya koyabilriz. Dr. David Nowlis'le bu konuda yapmaya çalıştığım açıklamaları içeren heyecan verici, böylesi bir konuşmadan sonra kendisiyle nasıl bir iletişim kurmuş olduğumun farkına vardım ama ondan sonra aynı biçimde iletişim kurmayı denediğimde aynı sonucu alamadım.

Ek G

ÖZDEĞERLER: DORUK DENEYİMLERDE YAŞANAN ALGININ TANIMLAMALARI

Öz'ün tanımlamış olduğumuz özellikleri, aynı zamanda Öz'ün değerlerini de oluşturmaktadır. Bu Özdeğerler temel ve daha fazla incelenebilir olmayan değerler olarak algılanmaktadır ve her biri ancak bir diğeri ile açıklanabilmektedir. Bu değerler, doruk deneyimlerde yaşanan 'Özbenlik'in özelliklerine de benzerlik göstermektedirler. Aynı zamanda ideal sanatın; ideal matematik kanıtların; ideal bilimin ve bilgini; ideal deneylerin ve teorilerin; tüm ideal ve açığa çıkarıcı (taoist, müdahaleci olmayan) psikoterapilerin ileri hedeflerine, ideal insancı eğitimin, belli bazı dinlerin ileri hedeflerine ve ifadelerine; ideal olarak iyi bir çevre ve toplumun özelliklerinde de paralellik göstermektedirler.

Sıralayacaklarım, gerçekliğin doruk deneyimlerde algınaşı sırasında tanımlanmış niteliklerinin bir listesi olarak ya da bu gerçekliğin indirgenemez temel değerleri olarak ele alınabilirler.

1. Doğruluk: dürüstlük, gerçeklik. (çıplaklık, yalınlık, zenginlik, temel olma, gerekirlik, güzellik, saflık, temiz ve katıksız bir tamamlanmışlık)
2. İyilik: (doğruluk, arzu edilir olma, gereklilik, adalet, yardımseverlik, dürüstlük); (severiz, ona doğru çekiliriz ve onu onaylarız)
3. Güzellik: (doğruluk, biçim, canlılık, yalınlık, zenginlik, bütünlük, mükemmellik, tamamlanmışlık, özgünlük, dürüstlük)
4. Bütünlük: (birleşmişlik, birleşme, 'bir' olmaya eğilim, birbirine bağlı olma, yalınlık, düzenlenmişlik, yapı, düzen, ayrışmamışlık, sinerji, eş ve birleşik olma eğilimleri)
   4a. Kutuplaşmayı Aşmışlık: (kabullenme, çözümleme, birleşme veya kutuplaşmaların ve karşıtların; çelişkilerin üstünde olma); sinerji (yani, çelişen unsurların birleşmeye yönelik dönüşüm göstermeleri, antagonistlerin işbirliği yapan ya da karşılıklı birbirlerini geliştiren partnerlere dönüşmeleri)
5. Canlılık: (süreç, ölüm sever olmayan, dinamik, sonsuz, akıcı, kendini sürekli kılan, kendindenlik, kendi kendini harekete geçiren enerji, kendini biçimlendiren, kendini ayarlayan, tamamen işlevsel, değişen ama yine de aynı kalan, kendini ifade eden, son bulmayan)
6. Özgünlük: (kendine haslık, bireysellik, karşılaştırılamazlık, tanımlayıcı özellikler, yeni ortaya çıkmışlık, kendilik ve benzersizlik)
7. Mükemmellik: (gereksiz ve suni hiçbir şey içermeyen, her şeyin doğru yerde bulunduğu, geliştirilemeyen, uygunluk, yerindelik, tamamlanmışlık, ötesi olmayan, gereklilik)
   7a. Gerekirlik: (kaçınılmazlık, sadece olması gerektiği gibi olmak, herhangi önemsiz bir şeye dönüşmemiş ve 'iyi ki böyle oluyor' duygusu)

8. Tamamlanmışlık: (bitmiş, sonlanmış, yerindelik, bitmişlik, Gestalt'ın daha fazla değişmemesi, doyum, finis and telos, kayıp ya da eksik hiçbir şey içermeyen, toplanmışlık, doruk, tamamlanmak, yeniden doğuş öncesi ölüm, gelişimin ve büyümenin tamamlanması ve durması, daha fazlası olası olmayan, tam bir haz, çabasızlık, zaten orada olduğundan belli hedeflere yönelmeme, kendi ötesinde hiçbir şeye odaklanmama)
9. Adalet: (adil olma, gereklilik, uygunluk, kaçınılmazlık, tarafsızlık, taraf tutmayan)
   9a. Düzen: (yasalarla varolan, doğruluk, ritm, kurallara uygunluk, simetri, yapı, gereksiz hiçbir şey içermeyen, mükemmel bir biçimde düzenlenmiş)
10. Yalınlık: (dürüstlük, çıplaklık, saflık, temel olan, matematiksel, incelik, soyut, hatasızlık, temel iskelet yapısı, maddenin merkezi, fazlalık olmayan, sadece gerekli olanları ifade eden, süssüz)
11. Zenginlik: (bütünlük, farklılaşmak, karmaşıklık, kayıp ya da gizli hiçbir şey olmayan, her şeyin varolduğu önemsizlik, yani her şeyin eş öneme sahip olduğu, hiçbir şeyin önemsiz olmadığı, olduğu gibi kalan, gelişmeyen, basitleşen, soyutlaşan, tekrar düzenlenen ve kapsayıcılık)
12. Çabasızlık: (kolaylık, zorlamanın, çabanın, zorluğun yoksunluğu, zorluğun yoksunluğu, incelik, her şeyin mükemmel ve güzel biçimde işlevsel olması)
13. Neşelilik: (eğlence, coşku, nükte, şenlikli olma, canlılık, çabasızlık)
14. Kendine Yeterlik: (özerklik, bağımsızlık, kendi olmak için kendinden başka bir şeye gereksinim duymama, kendini belirleyen, çevreye üst bir düzeyden (aşkın) bakabilme, ayrı olma ve kendi kuralları ile yaşama, kimlik)

Geçerliğin tanımları olarak görülen bu tanımlayıcı Özdeğerler, bilişinde olduğu gerçeklikten ve bu gerçeğin nitelikleri (örneğin: huşu, sevgi, adama, tapınma, alçak gönüllülük, onaylama, birlik sağlama, merak, gizem duygusu, minnettarlık, küçüklük ve aynı zamanda Tanrısallık, özdeşlik kurma, ait olma, birlikte karışma, şaşırma, korku, coşku, aşırı sevinç, kendinden geçme, mutluluk, esrime vs.) yönünden, Özbilişçinin kendine has tutumlarından ve duygularından ayrı tutulmalıdır.

Tüm örgütlenmiş, açığa çıkmış dinler için geçerli olan ve geçtiğimiz yüzyılda tekrar tekrar ortaya çıkan bir sorun da, bu dinlerin iddiasında bulundukları son, bütün, değişemez, sonsuz ve mutlak gerçeğin, kültürel, tarihsel ve ekonomik değişimlerle ve gelişen toplumsal bilimlerin ve bilim felsefecilerinin doğruladıkları bağıntıcılıkla çok geniş bir biçimde çatışmış olmasıdır. Akışa (değişime) ve bağıntıcılığa yer vermeyen herhangi bir felsefe ya da inanç (din) sistemi savunulamaz. (çünkü bu bütün gerçeklere ters düşmektedir.) Ama barış, dengelilik, birlik, bir tür belirlilik için insanın arayışı ve arzusu var olmaya devam etmektedir ve dini kuruluşların bunu sağlamaktaki başarısızlıklarından sonra bile bu arayış doyum bulmayı beklemektedir.

Doruk deneyimlerden elde edilecek veriler, gelecekte bir gün, göreceli ve mutlak olan, tarihsel ve sonsuz olan arasındaki karşıtlıklara olası bir çözüm ya da aşkın bir bakış açısı getirebilirler. Başka kaynaklardan da elde edilebildiği gibi doruk deneyimlerden türetilen bu zdeğerler, bizi kesinliğin, birliğin, sonsuzluğun ve evrenselliğin mükemmel bir biçimde doğalcı bir türünü elde etmemizi sağlayabilirler.

Tabii tüm bu sözcükler yeni ve alışılmamış kavramları anlatan belirli bir biçimde anlaşılmalıdırlar. Ve bu eski söz dağarcığı hala örgütlenmiş dinlerin sağlayabileceklerini iddia ettikleri gerçek anlamlarını kazanmak üzere beklemektedirler.

Doğal olarak, bu temel gerçeklikler doğrulanırlarsa, halen sisteme ait gerçeklikler olacaklardır. Yani, insan türü için doğru görünmektedirler. Bu Euclid kuramlarının, Euclid sistemleri içinde geçerli olduğuna benzer bir durumdur. Yine Euclid'ci önermelerin olduğu gibi, Özdeğerlerin de (Ek F) insan olmanın temel özelliklerini gayet iyi tanımlayan bir değerler sistemine dönüşmesi oldukça yakındır. ''Bütünüyle insan bir kişi, belirli anlarda evrenin bütünlüğünü, onunla birleşmiş olduğunu ve evrenin içinde varolduğunu algılayan ve birlik olma arzusu ile dolu olduğu anda tamamen doyum bulmuş bir kişidir'' tanımlaması ''gelişimin daha yüksek düzeyleri''nde 'bu kişi tümüyle insan bir kişidir' tanımlaması ile anlamdaştır.

Şu an için insan türünün yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalma durumunda, geriye kalacak mutlaklıkları tartışmak üzere ''türe bağlı mutlaklıklar'' konusuna geçmeyeceğim. Şimdilik Özdeğerlerin bir türün mutlak değerleri olduğunu, insana doyum verdiğini, Marcel'in deyişi ile ''evren merkezli'' olduklarını ve kişilere göre değişen, bencil ego merkezci bir algılayış olmadıklarını doğrulamak yeterli olacaktır.

Ek H

İYİ KOŞULLAR ALTINDA GELİŞİM DEĞERLERİNİN, GERİLEME DEĞERLERİNE TERCİH EDİLMESİNİN DOĞALCI NEDENLERİ

Tanımlayıcı olarak, her kişide kendini gerçekleştirmeye yönelik, kendi (zayıf) eğilimleri olduğunu görmekteyiz ve yine tanımlayıcı olarak, gerilemeye (korku, düşmanlık ya da tembellikten kaynaklanan) yönelik değişik (zayıf) eğilimleri olduğunu da görebilmekteyiz. Birinci söylediğimiz kendini gerçekleştirmeye yönelik değerler; eğitimin, tedavinin, evliliğin, ve aile kurumunun, bireysel gelişmeye yardımcı olmak açısından üstlenmiş oldukları bir görevdir. Ama neden? Bunu nasıl kanıtlayabiliriz? Bu neden terapistin keyfi bir biçimde belirlemiş olduğu kendi gizli değerleri olmasın?

1. Klinik deneyimler ve bazı deneysel kanıtlar, gelişime yönelik seçimlerin yapılmasının sonuçlarının, kişinin biyolojik değerleri (örneğin fiziksel sağlık, acının, rahatsızlığın, kaygının, gerilimin, uykusuzluğun, kabusların, hazımsızlığın, kabızlığın vb şeylerin yokluğu, uzun ömürlülük, korkusuzluk, işlevsel olmaktan alınan haz, güzellik, cinsel yetenekler, cinsel çekicilik, iyi durumdaki dişler, saçlar, ayaklar, sağlıklı hamilelik, sağlıklı doğum, iyi ölüm, daha fazla coşku, daha fazla haz, daha fazla mutluluk ve daha çok doruk deneyim…vb) açısından daha ‘iyi’ olduğunu öğretmektedir. Yani, eğer bir kişi gelişiminin tüm benzeri sonuçları ile birlikte, gerilemenin de tüm benzer sonuçlarını görüyor ve eğer bunlar arasında kendisine bir seçim yapma imkanı veriliyorsa, her zaman için (ilke olarak uygun koşullar altında), gelişime yönelik sonuçları seçerek, gerilemenin doğuracağı sonuçları reddetmektedir. Yani kişi, gelişme gerilemeye yönelik seçimlerin gerçek sonuçlarının daha fazla farkında olduğunda gelişime yönelik seçimler uygulama her insana çok daha çekici gelmektedir. Ve bunlar koşullar iyi olduğu taktirde, kişinin yapmaya eğilimli olacağı gerçek seçimlerdir. Yani, organizmasının kendi doğasını ifade etmesini sağlayacak gerçekten özgür seçimler yapmasına olanak verilirse…

2. Gelişime yönelik seçimler yapmanın sonuçları, paradik tasarımla (C.Daly King) ve kapasitenin gerçekten kullanılması ile (yani eklemlerin, kasların, beynin, cinsel organların vs. karmaşık ve verimsiz bir biçimde kullanılmasından –bastırma veya küçültme yerine- ve kullanım dışı kalmasının doğurduğu sonuçlardan) daha fazla uyum içinde bulunmaktadır.

3. Gelişimin sonuçları, Darwin tipi ya da Kropotkin tipi yaşamda kalma savaşı ve genişleme ile daha fazla uyum içindedir. Yani gelişme, gerileme ve savunmadan çok daha fazla yaşamı sürdürmeye yönelik değerler içermektedir (uygun koşullar altında). Gerileme ve savunma, bazen belirli bireyler için kötü koşullar altında daha çok yaşamda kalmaya yönelik değerlere sahip olabilmektedir. (Örneğin, sınırlı bir çevre, gereksinimlerin yeterli bir biçimde doyum bulmaması, düşmanlık ve bölünmüşlük şartlarının egemen olması gibi koşullarda) Ama, kötü koşullar altında yaşamı sürdürmeye yönelik değerlerin bedeli, her zaman için başkalarının yaşama yönelik

değerleri daha az elde etmeleri bedeli ile mümkün olmaktadır. Ne var ki, birey için 'uygun' koşullar altında yaşamı sürdürmeye yönelik değerler bedelsizdir, yani hiç kimseye hiçbir şeye mal olmamaktadır.
4. Gelişim; Hartman'ın 'iyi' insan olma kavramının yerine getirilmesi ile daha fazla uygunluk göstermektedir. Yani, bu insan kavramının tanımlayıcı özelliklerinin daha fazla elde edilebilmesinin çok daha iyi bir yoludur. Güvenlik düzeylerinde çalışan, gerileme ve savunma, sırf yaşamı sürdürme adına 'yüksek' birçok tanımlayıcı özellikten vazgeçmenin bir yoludur. ('Kötü' koşullar, düşük gereksinimlerin doyuma ulaştırılmasının, yüksek gereksinimlerin doyurulmasından vazgeçme bedelinin ödendiği koşullar olarak da tanımlanabilir.
5. Bir önceki paragraf değişik sorunlar ve değişik bir sözcük dağarcığı yaratması bakımından, biraz daha değişik bir biçimde ifade edilebilir. Buna taksonomistlerin 'en iyi örnek', 'örnek tip' olarak tanımlamış olduklarını seçerek işe başlayabiliriz. Yani, türü tanımlayacak, türünün tümüyle gelişmiş ve en bütünsel 'karakteristik' özelliklerini (örneğin en kaplansı kaplan, en aslansı aslan ve en köpekgillere özgü köpek vs.) taşıyanlar arasından ve şimdilerde 4H toplantılarında en sağlıklı genç erkek ve kadınların seçilmesine benzer biçimde bir sınıflandırma yapabiliriz. Eğer bu 'türünün en iyisi' ifadesini bir hayvan bakıcısı veya taksonomistin bakış açısı ile kullanırsak, o zaman gelişim bu tanımlamayı taşıyan bir modele doğru ilerlemeye eğilim gösterecek ve gerileme bu tanımlamadan gittikçe uzaklaşan bir anlam kazanacaktır.
6. Özgür seçim ortamlarına yerleştirilmiş sağlıklı bebekler birçok seçimle karşı karşıya kaldıklarında, yollarını gerileme yerine gelişimden yana seçmeye eğilim göstermektedirler. Aynı biçimde bir bitki ya da hayvan yeryüzündeki milyonlarca nesnenin içinden kendi doğası için doğru olanı seçmektedir. Bu seçim onun fiziksel, kimyasal, biyolojik doğasına dayanmaktadır. Örneğin: kökçüklerden neyin emilip emilmeyeceği, neyin metabolize edilip edilmeyeceği, güneş ışınının ya da yağmurun yararlı veya zararlı olduğunun bilindiği durumlardaki gibi.
7. Gerilemeye karşı gelişimi seçmenin biyolojik temellerini destekleyecek çok önemli bir veri kaynağı da 'açığa çıkarma terapisi' ya da benim 'Taoistik terapi' olarak adlandırmaya başlamış olduğum deneyimlerdir. Bu süreçte ortaya çıkarılan, kişinin kendi doğası, kendine özel kimliği, yetenekleri, kendine ait zevkleri, amacı ve kendine özel değerleridir. Bu kendine özel değerlerin, terapistin kendine özel değerlerinden değişik olduğu noktasını doğrulamak durumundayız. Yani açığa çıkarma terapisi telkinden çok, gerçekten bir açığa çıkarma sürecidir.

Açığa çıkarmayı olası kılan durumlar, Rogers tarafından oldukça iyi açıklanmıştır ve bizim daha genel ve daha kapsamlı olan 'iyi koşullar' kavramımızın içinde yer almaktadırlar.

'İyi koşullar', iyi bir özgür seçimin olası olduğu durumlar olarak da tanımlanabilirler. Bu durumlarda organizmanın gereksinim duyacağı, seçeceği ya da tercih edeceği her şey sağlanmıştır. Bir şeyin ya da hareketin bir diğerine tercih edilmesini sağlayacak hiçbir dış baskı yoktur. Burada organizmanın geçmişe dayalı alışkanlıklara, aşinalığa, olumlu ya da olumsuz şartlanmalara, itilimlere ya da dıştan

gelen (biyolojik olarak) keyfi, kültürel değerlere dayalı bir seçim yapma olasılığı yoktur. Bir diğeri yerine bir başkasını seçmek, dışarıdan gelen bir ödüle ya da cezaya bağlı değildir. Her şey fazlasıyla vardır. Gerçek bir özgür seçim için belirli teknik koşullar sağlanmıştır. Seçiminin yapılacağı şeyler, uzamsal ve zamansal olarak elde edilebilir durumdadır ve seçimin yapılması için yeterli zaman vardır.

Başka bir deyişle 'iyi koşullar' hemen hemen ya da tamamen organizmanın gerçek bir özgür seçim yapmasına izin veren koşullardır. Bu, iyi koşulların organizmanın temel ve içgüdüsel doğasını seçimler yoluyla ifade etmesine izin verdiği anlamına gelmektedir. Organizma bize neyi tercih ettiğini söyler ve biz bu tercihlerin, onun gereksinimlerinin dışavurumu olduğunu varsayarız. Yani, organizmanın kendisi olması için gerekli olan ve kendisinden daha az olmasını engelleyen her şey olarak görürüz.

Yukarıdaki açıklama, neredeyse tamamen doğru olmasına karşın durumun bütünüyle böyle olmadığı da ortadadır. Bir kere, birçok tür içinde 'iyi seçim yapanlar' ve 'kötü seçim yapanlar' olduğu ortaya çıkmıştır ve bu sadece hayvanlar arasından değil insan bebekler arasında da görülmektedir. Özgür seçim koşullarında, bazı bebekler iyi seçimler yapamamaktadırlar. Yani hastalanmaktadırlar. İkinci olarak, bu özgür seçim yapabilme bilgeliği, geçmiş alışkanlıklar, kültürel şartlanmalar, nevrozlar ve fiziksel hastalıklar yolu ile de kolaylıkla yok edilebilmektedir.

Üçüncüsü ve belki de en önemlisi, insan çocukalrının disiplini, baskını, gecikmeyi, engellenmeyi, 'kendileri için iyi' bile olsa, seçmemeleridir. Özgür seçim yapmaya olanak veren içimizdeki 'bilgelik' sadece veya neredeyse her zaman anda işlev görmektedir. 'Anda' varolana veya süregelen duruma bir tepki olarak ortaya çıkmaktadır. Gelecek için bir hazırlık içermemektedir. Çocuk 'şimdi'ye bağlıdır; ve bu şimdiye bağlı oluş çok basit ve yazı öncesi toplumlarda bir engel oluşturmazken, teknolojik gelişme sağlamış toplumlar için korkunç bir engel oluşturmuştur. Bu nedenle, daha yüksek zeka, bilgi ve yetişkin önbilgisi, çocuk üzerindeki kontrolü açısından gerekli olmaktadır. İnsanlar, yeryüzündeki gelişim düzeylerinde birbirlerine, başka türlerin birbirlerine duyduklarından daha fazla gereksinim duymaktadırlar. Burada Goldstein'in, henüz soyutlama yeteneği olmayan çocukların sadece yetişkinlerin onlar için soyutlamarı nedeni işlev görebilmekte olduklarını söyleyen önemli açıklamasını da belirtmemizde yarar var.

Bu durum, insanlar için oluşturulmuş 'iyi koşullar' tanımının özelliklerine ek birtakım özelliklerin varolduğunu göstermektedir. Örneğin: bağımlı olunabilecek yardımsever yetişkinlerin varlığı ve karışık bir toplumda güvenilebilecek birçok kardeşçe insanın, iş bölümünde üzerlerine düşeni yapacak olmalarında karşımıza çıkan dayanışma gibi…

Son olarak, insanların başka hayvanlarla ortak 'düşük düzeyli gereksinimleri' olduğuna ek olarak 'yüksek düzeyli gereksinimleri' de olması ve bu gereksinimlerin (örn: güvenlik, ait olma, sevgi, saygı…vs.), sadece diğer insanlar tarafından doyurulabildiği gerçeği nedeni ile bir özgür seçim koşulunun da bu 'yüksek gereksinimleri' dıyurulmasını içerme zorunluluğu vardır. Bu aynı zamanda anne olmanın, aile olmanın, alt kültürler ve daha geniş kültürler olmanın doğası sorusunu

da gündeme getirmektedir. 'İyi kültürel koşullar' aynı gerekleri yerine getirmesi bakımından (özgür seçim durumlarındaki gibi), daha önce de kullandığımız bir açıdan tanımlanabilir. Yani 'iyi kültür' daha yüksek düzeyli gereksinimlerin doyurulmasını sağladığı gibi düşük düzeyli gereksinimlerin doyurulmasını da sağlamak zorundadır. Bu kapsamlı açıklamayı açıkça akılda tutarak, böylesi bir tanımın tüm toplumsal etkilerini tamamen anlayabilmek için sağlıklı ve zengin kültürlere ait karşılaştırmalı bir toplumbilim geliştirilmesinin gerekliliğine karşın, yukarıda yaptığımız tanımlamanın değiştirilmesine gerek yoktur.

Ek I

ÖZÇÖZÜMLEMEYE BİR ÖRNEK

Her kadın sonsuzluk boyutundan bakıldığında kendi kapasitesi açısından bir sembol, bir tanrıça, bir azize, bir melek, bir toprak ana, sonsuz bir verimin kendisinden aktığı, verimliliği sağlayan, yaşamın kendisinden doğduğu bir rahim, bir yaşam verici ve yaşam yaratıcı olarak görülebilir. Böyle bir bakış açısına, birçok yönden ele alınabilecek Jungcu arketiplerle yaklaşıldığında da sahip olunabilir. Ben ise bunu, iyi bir içgörüye sahip kişilerden, belirli bir sembol üzerine doğrudan serbest çağrışım yapmalarını isteyerek elde ettim. Psikanalitik edebiyat, doğal olarak böylesi birçok açıklamaya tanık olmuştur. Uygulamada, derinlemesine incelenecek her tarihsel olay, kadını hem iyi hem de kötü yönleri ile böyle sembolik ve arkaik bir biçimde anlatmaktadır. (Hem Jungcular, hem de Kleincılar harika ve iyi anne arketipi ile cadı anne arketipinin temel arketipler olduğunu onaylamaktadırlar.) Bu arketipsel görüşlere ulaşabilmenin bir başka yolu da, hipnoz altında ortaya çıkan yapay düşlerdir. Sanat terapistlerinin de belirttiği gibi, bunların spontan biçimde yapılan resimler yolu ile araştırılması da olasıdır. Bir başka olasılık da, George Klein'in hızla birbiri yerine geçen iki kart tekniğidir ve bu da sembolizm üzerine çalışmayı olanaklı kılmaktadır. Psikanaliz uygulanmış herhangi bir kişi, düşlerinde, düşlemlerinde ve serbest çağrışımlarında böylesi sembolik ve mecazi bir düşünme yolunu kolaylıkla kullanmaya başlayabilmektedir. Bu tür bir düşünme biçimine sahip olunduğunda ise, kadını Öz (Being) boyutu ile görmek olası olmaktadır. Bu, başka bir biçimde söylemek gerekirse, kadının bayağı olan yönleri yerine kutsal olan yönleri ile; ya da ilahi ve dinsel; sonsuzluğun, sınırsızlığın ve mükemmelliğin, ideal amaç-hedeflerin ve her kadının ilke olabileceği her şeyin bakış açısından görülmesi anlamına gelmektedir. Bu, her yeni doğmuş bebeğin ilke olarak mükemmel, sağlıklı ya da erdemli olma kapasitesine sahip olduğunu (çok iyi bildiğimiz gibi gerçekte bir çoğu olmuyor) öne süren kendini gerçekleştirme kavramına da uygun düşmektedir.

Diğer bir taraftan, ego (Deficiency) boyutu ile görülen kadın, yetersizliklerin, endişelerin, faturaların, kaygıların, savaşların, korkuların ve acıların dünyasında, kutsal olmaktan çok bayağı, sonsuz olmaktan çok anlık ve sınırsız olmaktan çok sınırlı bir varlık olarak görülmektedir. Burada, kadınlara biçilen ortak bir takım doğrular karşımıza çıkmaktadır: Fahişe olabilmektedirler, bencil, boş kafalı, aptal, enayi, iğneleyici, sıradan, sıkıcı, düzeysiz de olabilmektedirler. Kadının Ego boyutu (D-aspect) ve Özboyutu (B-aspect), her ikisi de eşit biçimde doğrudur. Burada önemli olan nokta ise; her iki boyutun ya da başka kötü yönlerin psikolojik olarak oluştuklarını görmek zorunluluğumuzdur. Bir kere, eğer kadın 'sadece' bir tanrıça, bir azize, bir dünya üstü güzellik, kaide üzerine yerleştirilmiş bir heykel, gökte ya da cennette varolan bir varlık gibi görülürse, o zaman erkek için ulaşılamaz, arkadaşlık edilemez ve sevişilemez bir duruma gelmektedir. Yani yeterli biçimde dünyevi ve bedenli olamamaktadır. Bunun erkeklerde gerçekten ortaya çıkardığı kritik durumlarda, yani kadınları azize ile ya da anneleri ile özdeşleştirdikleridurumlarda, sık

olarak cinsel bakımdan yetersiz oldukları ve böylesi bir kadınla cinsel ilişkiye girmeyi olanaksız bulmaları söz konusu olmaktadır. Bu durum, ne erkeğin kendisi nede kadın için hoş bir durum olmamaktadır. Özellikle bazı kadınlardan bir azize yaratmaya çalışmanın, diğerlerinden de fahişeler yaratmaya yol açmak ile paralel gittiği düşünülürse… Tabi sonra, doğal olarak klinisyenlere oldukça tanıdık olan, cinselliğin iyi, soylu ve mükemmel kadınlar için olanaksız, ancak kirli, edepsiz ve aşağılık kadınlar için olanaklı olduğunu düşünen bir azize-rahibe karışımı tip ortaya çıkmaktadır. Özkadını (B—woman); (gerçekten soylu, harika bir tanrıça gibi olan kadını) olduğu gibi aynı zamanda Ego kadınıda (D-woman); (beraber yatağa girilebilen, zaman zaman terleyen, kötü kokan, karın ağrıları çeken kadın) görebilmek aynı ölçüde gereklidir.

Diğer bir taraftan, erkeklerin kadınları sadece Ego Boyutu ile görmelerinden ve aynı zamanda güzel, soylu, erdemli ve harika yönlerini (Özboyutunu) göremeyişlerinden kaynaklanan olaylar hakkında önemli bir klinik bilgiye sahibiz. Kadını böylesi bir algılayış, Kirkendal'ın cinsellik üzerine yazdığı kitabında sömürü ilişkisi olarak tanımlanan ilişki biçimine yol açmaktadır. Bu tür bir ilişki, kadın ve erkek için oldukça çirkin bir noktaya varabilmekte ve her iki tarafı da yaşamın harika hazlarından yoksun bırakabilmektedir. Bu, her ikisini de kesin bir biçimde tüm sevgi hazlarından (ki bu aynı zamanda önemli cinsel hazların hemen hemen tümü anlamına gelmektedir. Çünkü, sevemeyen kişiler, sevebilen ve romantik olabilmeyi becerebilen kişilerle cinsellikten aynı tür heyecanı almazlar) yoksun bırakabilmektedir. Kadınları salt cinsel sıfatları ile adlandıran erkekler, böylelikle kadınları insan olma yeterliği olmayan bir varlık durumuna getirmektedir. Bu açıkça, kadın için istenmeyen bir durum olmakla beraber, aynı zamanda erkek için de sömürenin kendi sömürücü tutumundan zarar görmesi nedeniyle istenmeyen bir durum yaratmaktadır. Böyle bir sömürü ilişkisinde, arkadaş olma olasılığı uygulama olarak sıfırdır ki, bu da insan türünün iki yarı parçası olan erkeğin ve kadının birbirlerinden ayrılması ve kopması anlamına gelmektedir. Bu gibi kişiler, birbirleri içinde erimenin, birleşmenin, arkadaşça bir ilişkinin, şefkatin ve sevgi dolu eşler olmanın harikuladeliğini hiçbir zaman anlayamamaktadırlar. Toparlayacak olursak bu, kadını sadece Özboyutu ile görmenin, sadece Ego boyutu ile görmek kadar korkutucu olabileceği anlamına gelmektedir. Açıkçası, hem kadın hem de erkek için psikolojik olarak sağlıklı olan hedef, birbirleri ile birleşmeleri, yan yana olmaları ve bir biçimde birbirleri ile bir bütünlük sağlamalarıdır.

Öz psikolojisi (B-psychology) ve Ego Psikolojisi (D-psychology), kutsal olan ve bayağı olan, ebedi ve dünyevi, sınırsız ve sınırlı, mükemmel ve eksik… vb.. kavramların bütünleştirilmelerine ait daha genel olan bir sorun için böylesi bir 'birbirinin içinde olma – erime' yi önerebilirim.

Erkeği, Özboyutu ile görmek, aynı zamanda onun temel ve ideal olasılıklarını, Marion Milner'in açıklamasındaki gibi onu Tanrı baba; güçlü, dünyayı ve her şeyi yaratan, dış dünyayı ve doğayı yöneten, değiştiren, hükmeden ve fetheden olarak görmektir. Ayrıca, daha derin bir boyuttan bakıldığında, Milner ve büyük olasılıkla birçok kadın, soylu erkeği yani Öz Erkeği (B-man), ussallığın, zekanın, araştırmanın,

keşfetmenin, matematiğin vb şeylerin özü olarak tanımlayacaklardır. Baba, imajına sahip erkek; güçlü ve yetenekli; korkusuz, soylu, temiz, bayağı ve küçük olmayan, zayıfların, masumların, çocukların, yetimlerin ve dulların koruyucusu, eve yiyecek getiren ve avlanan…vb bir kişi olmaktadır. İkinci olarak, arkaik bir biçimde doğanın yöneticisi ve fethedicisi, mühendis, marangoz, inşa edici (kadınların genellikle olmadığı şeyler ve taşımadıkları özellikler) olarak görülebilmektedirler. Kadınlar, ebedi ruh durumuna yani Öz tutum (B-attitude) içine girdikleri zaman kendi eşlerini bu biçimde görmeseler bile, genel olarak başka erkekleri böylesi bir ideal biçime sokmaktadırlar. Kendi eşi ile mutsuz olan bir kadının durumundaki gerçek, kafasında eşinin boy ölçüşemeyeceği bir başka erkek imajının ya da bir başka idealin varolması olasılığıdır. Bu yönde yapılacak araştırmaların, bu idealin Millner'ın vurguladığı biçimde ya da John Rosen'in şizofrenlikler üzerinde doğrudan yapılan araştırmalardakine benzer sonuçlar vereceğini düşünüyorum. Açıkça, erkeğini (ya da başka erkekleri) bu biçimde görmeyen kadınlar, onu kullanmamakta, ona karşı saygılarını kaybetmekte ve Ego dünyasına ait bir erkeğe gereksinim duyabilmektedirler. Ama, Ego erkeğin de öz alanına uygun olmaması nedeniyle, onu bir yandan hor görebilmektedirler de.

Burada, bir çocuğun anne ve babasına karşı tutumunda bir Öz kadın ve Öz erkek modelinin varlığına zaten sahip olduğumuzu belirtmeliyim. Çocuğun bakış açısından, annesi ve babası mükemmel ve tanrısal görünebilmektedirler. Bu tutum, gelişmesine olanak verecek yeterli derecede iyi anne ve babaya sahip olma şansını elde etmiş her çocuk tarafından kazanılabilmektedir, yani böyle bir anne baba ideal olarak iyi kadının ve ideal olarak iyi bir erkeğin nasıl olabileceği konusunda çocuğa bir örnek sunmaktadırlar.

Saçmalıklar ve acılar dünyasının Ego erkeği (D-man), Öz tutumunu kendi kadınına kabul ettiremeyebilir ama bu, kadının erkeği tümüyle sevebilmesi için bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir erkeğe tapmak, onu sevmek, ona bir zamanlar babasına baktığı gözlerle bakmak, ona sırtını dayayabilmek, ona güvenebilmek ve onun güvenilir olduğunu, yeterli güce sahip olduğunu bilmek, kendisini onun yanında değerli, narin hissdebilmek ve böylece onu, hem kendisinin hem bebeklerinin, hem dünyanın ve hem de evin dışındaki her şeyin bakımını üstlenecek bir kahraman olarak görmek derin bir boyutta böyle bir kadın için bir gereklilik olmaktadır. Bu, özellikle kadının hamile olduğu zamanlarda ya da küçük çocuklarını yetiştirirken görülmektedir. Böyle zamanlarda kadın kendisine bakacak, koruyacak, dünya ve kendisi arasında aracılık yapacak, dışarıya gidip bir geyik avlayarak eve yiyecek getirecek, odunları kesecek…vs. bir erkeğe çok fazla gereksinim gösterecektir. Eğer kendi erkeğinde (ya da herhangi bir erkekte) bu Öz boyutu göremezse, o zaman erkeğine böylesi bir saygıyla bakış, ona tapma, belki de kendini teslim etme, kendini ona verme, biraz olsun ondan korkma, onu hoş tutmaya çalışma, onu sevme…vs. tüm bunlar ilke olarak olasılık dışı kalacaktır. Kadın, bu özelliklere sahip olmayan bir erkekle iyi bir düzen kurabilir ama çok derin bir boyutta yoksunluk içinde yaşar. Eğer kadın, ya yeterli olarak bulunmaması, ya da kendisine Öz boyuttan bakmayı becerememesinden (her iki durumdan birisi olabilir),ebedi Öz erkek özelliklerini

erkeğinde algılayamıyorsa, o zaman da hiçbir erkeği olamayacaktır. Bir oğlan çocuğuna ya da oğluna, bir tür karışıma, bir hermafrodite sahip olabilecektir ama temel anlamda bir erkeğe sahip olamayacaktır. Bu nedenle, erkeksiz herhangi bir kadın gibi tümden ve derinden mutsuz yaşamak durumunda kalacaktır. Aynı biçimde, Öz boyutu olan bir kadına sahip olmayan bir erkek de derin bir biçimde mutsuz, engellenmiş, bir şeylerin özlemini çeken ve yaşamdaki çok temel bir deneyimden, temel bir zenginlikten yoksun yaşamaya mahkum olacaktır.

Eğer kadın (psikanalizlerin son zamanlarda hakkında çok yazdıkları fahişeler ve telekızlar gibi) erkeklere karşı sadece Ego tutumu (D-attitude) ile yaklaşıyorsa (kendi babaları ilişkilerindeki bozukluklar nedeniyle), o zaman mutlu olmak için pek de şanslı bir geleceğe sahip olamayacaklardır. Aynı biçimde, Ego erkekleri de (kadını sadece Ego boyutu ile görebilenler), yarım bir yaşama sahip olacaklardır. Ego kadını (erkeği sadece Ego boyutu ile gören kadınlar) erkeklerle sömürüye dayanan bir ilişki dışında bir ilişki kuramamakta ve bu da karşı cinsler arasında kin ve düşmanlık gibi beklenen sonuçların doğmasına neden olmaktadır.

Eğer kadın, erkeğini sadece Öz erkek olarak görüyorsa, o zaman da erkeğiyle beraber yatamaz hale gelecektir… en azından cinsel olarak ondan zevk alamaz, çünkü bu kendi öz babası ile ya da bir tanrıyla yatmaya benzeyecektir. Erkek yeterli derecede dünyevi olmalıdır ki, kadın tarafından çok fazla yüceltilerek ulaşılmayan bir noktaya yerleştirilmesin. Erkek, ereksiyona geçemeyen ve cinsel itkileri olamayan…vb göksel bir varlık olmaktansa, gerçek dünyanın bir parçası olmak zorundadır. Erkeğini sadece Öz boyutu ile görmeye güçlü eğilimleri olan kadınların, böylesi bir erkeğin normal, doğal, insanca, olağan Ego boyutu ile davrandığını her gördüklerinde dehşete düştüklerini söyleyebilirim. Yani erkek, tuvalete gittiğinde, yanlışları olduğunu kabul ettiğinde ya da mükemmel olmadığında… Erkeğin bu Ego davranışına tanık olması demek, kadının dehşete düşmesine, şoke olmasına, sanrılarından uyanmasına ve üzülmesine yol açtığından, bir daha hiçbir erkek (kendisini şoke edip, sanrısından uyandıracak, salt Öz erkek olamayan herhangi bir erkek) ile asla yaşayamayacak demektir. En çok arzu edilen olarak bildiğimiz, 'iyi' erkek, Öz erkek ve Ego erkeğin bir karışımıdır. Aynı şey Öz kadın ve Ego kadın karışımından oluşan 'iyi' kadın için de geçerlidir. İyi kadın bir parça azize olabilmeye; anaç olabilmeye, ilahi olabilmeye, erkeğin kalbinde huşu duyguları uyandırabilmeye (bazı zamanlarda); ama aynı zamanda, dünyevi olabilmeye ve erkeği tarafından şoka uğratılmadan, kendisini dünyasal bir varlık olarak görebilmeye de elverişli olmalıdır. Gerçek şu ki, aynı zamanda, kadın da tuvalete gitmekte, terlemekte, karın ağrıları çekmekte ve şişmanlamaktadır. Kadın, dünyaya ait bir varlıktır ve eğer erkek onu sadece herhangi bir göksel varlık yapma gereksiniminde ise o zaman tehlike kaçınılmaz olmaktadır.

Şimdi, özellikle sezgili kişiler için geçerli olan gerçek şu ki; hassas estetik görüşe sahip, daha zeki, daha sağlıklı bir erkek tarafından bir kadın, her ne kadar dehşet verici, kirli, bayağı ya da her ne kadar fahişeye benzer, psikopat, nefret dolu bir katil ya da cadı gibi olsa da, Öz boyutu ile görülebilir ve erkeğin ona Özbilişle bakması olanaklıdır. Kadının bazı zamanlarda, aniden tanrıça benzeri boyutuna geçiş yaptığı da görülebilir. Bu özellikle erkeklerin, temel kadınsı özellikle olarak gördükleri;

bakıcılık, beslenme, doğurma, çocuklara bakma, bebeğin altını temizleme, güzel olma, cinsel olarak çekici olma…vs. gibi bazı biyolojik işlevleri yerine getirdiği zamanda gerçekleşir. Oldukça engellenmiş ve sınılanmış bir erkek, kadının bu boyutunu asla göremeyebilir. (Kalıplarla düşünen bir erkek için kadını Öz boyutu ile görmek olası mıdır sizce?) Kadının, sadece Ego özelliklerinin bilincinde olan bir erkek, bütünleşmiş bir yaşam yaşamıyor, cenneti dünya üzerinde görmüyor ve çevresinde varolan sonsuz güzelliklerin farkına varmıyor demektir. Açıkça söylemek gerekirse, böyle bir erkek gerçek dünyanın bazı yönlerine karşı kör kalıyor demektir.

Bu tür bir inceleme, insanlara genel olarak daha bütünleştirici bir bakış ya da Özbiliş boyutundan bakmayı öğretebilir. Sadece erkeklerin kadınları Öz boyutu ile görebilmeleri değil, aynı zamanda kadınların da kendilerinin Öz boyutlarını zaman zaman, yeri geldikçe hissetmeleri gerekmektedir. Yani, kadın bazı zamanlarda kendini azize gibi hissetmelidir; sembolik olarak bir bebeğe meme verirken, yaralı bir askere bakarken ya da ekmek pişirirken olduğu gibi… insanların çift taraflı doğasının tamamen bilincine vardığımız zaman, kadını ailesine akşam yemeğini bir tür dinsel törende ya da bir ayinde dansedermişçesine hazırlayan bir kişi olarak daha sık görmeye başlayabiliriz. (Bir kuzu pirzolasını erkeğinin ağzına tıkıştırarak onun karnını doyuran bir kadın görüntüsünde değil de, gerçek bir ritüel, dramatik, sembolik, şiirsel bir durum ve erkek ile kadın arasındaki ebedi ilişkinin özelliklerini yansıtan bir olay olarak görmek anlamında tabii.) Bu, kadının hemen hemen sanki kocasına sembolik olarak memelerinden gelen sütü, yiyeceği, yaşamın özünü ve esini vermesine benzer bir durum olarak değerlendirilebilir. Olay, kadınaçısından da bu yönü ile görülebilir ve kadın böylelikle eski dinlerdeki azizelerin soylu bir parçasını kendi içinde hissedebilir.

Ve ayrıca, bu duyarlı bakışla, elinde maaş çekiyle eve dönen bir erkeği, avda öldürmüş bir hayvanı evine yiyecek olarak getiren ve bu hayvanı muzaffer bir edayla, komşuların, çocuklarının, karısının ve kendisine muhtaç kişilerin önüne seren, kendilerinin yapamadığını yapmış olması nedeniyle takdir edilen bir erkek gibi görmek de olasıdır. Öz erkeği, böyle avcı ve yiyecek sağlayan bir mağara adamında görmenin, bir ofiste üç bin muhasebeci arkadaşı ile beraber çalışan bir muhasebecide görmekten çok daha zor olduğu kesinlikle doğrudur. Ailesini geçindirmek üzere sorumluluğu omuzlamış bir erkeğin Öz boyutunu da, eski ve ilahi bir davranışa benzer bir biçimde görebilmek de olasıdır.

Doğru türde bir eğitim, kadınların kocalarında bulunan bu temel, arkaik, sembolik, ritsel ve ayinsel yönleri görmelerine yardımcı olabilir. Ve erkeğin de karısına cinsel olarak yaklaşırken, onun tarafından beslenirken, kendisinden önce özgürce soyunmuş bir durumda beklerken, bir çocuk doğurmak üzere hastaneye giderken ve belki de kadının menstrüasyon dönemlerinde, kendisini biraz olsun eski bir ritüele dahil oluyormuş gibi ilahi ve kutsal duygular içinde olmasına olanak verebilir. Aslında erkeğin, belki hiç de ilginç olmayan bir yolla kazandığı parayla bir faturayı ödemesiyle, mağara adamının kendisi ve onun ailesine bakması arasında gerçekten doğrudan bir biyolojik köprü vardır.

Yerel ve dünyevi bir baş belası olmaktan çok, menstrüasyon biyolojik süreçler ile yakından ilgili, çok anlamlı, doğumun, yaşamın ve ölümün büyük biyolojik ritmleri olarak görülebilir. Her menstrüasyon varolmuş olabilecek bir bebeğin göstergesidir. Bu bir erkek tarafından tamamen gizemli bir durum olarak algılanabilir. Çünkü, bu onun deneyimlemediği, hakkında bir şey bilmediği sadece kadınlara ait bir giz olarak kalacaktır. Menstrüasyon, umudunu yitirmiş üzgün bir rahmin gözyaşları olarak tanımlanagelmiştir. Bu tamamen Öz alanına uygun bir tanımlamadır ve bu süreci kirli bir kaza ya da 'küfür' olmaktan çok ilahi bir ayine dönüştürmektedir.

Bu bahsetmiş olduğum olaylar (yani ayinler ve gizemler), Elliade'nin de vurguladığı gibi uygulamada tüm ilkeller tarafından çok daha dini ve kutsal bir yönden algılanmaktadır. Bizim için pek de önemli olmayan ergenlik çağı törenleri, ilkel kültürlerin çoğunda fazlasıyla önem taşımaktadır. Bir genç kız, ilk menstrüasyonunu deneyimlediğinde ve kadınlığa geçiş yaptığında, bu gerçekten büyük ve harika bir olaya, bir ayine dönüştürülmekte, sadece kendi yaşamında değil tüm kabilenin yaşamında da büyük, gerçekten derin anlam taşıyan, doğal ve insani bir biçimde ilahi bir an olarak yaşanmaktadır. Genç kız, yaşayanlar ve yaşam yaratabilenlerin dünyasına böylece adım atmaktadır. Bu, aynı zamanda erkek çocukların ergenliğe geçişleri, ölümler, yaşlılık, evlilik, kadınlara ve erkeklere ait gizemli olaylar içinde geçerlidir. İlkel ve yazı öncesi toplumlar incelendiğinde, onların bizlerden çok daha yaşamla bütünleşmiş ve yaşamla daha iyi başa çıkmış olduklarının görüleceğini düşünüyorum, en azından karşı cinsler, yetişkin ve çocuk ilişkileri açısından. Eliade'nin de vurgulamış olduğu gibi, ilkel toplumlar bizim yapabildiğimizden çok daha iyi bir biçimde Öz'ü ve Ego'yu bütünleştirebilmişlerdir. Eliade, ilkel kültürlerin endüstrileşmiş kültürlerden farklı olmasının nedenini, yaşamın temel biyolojik süreçlerine karşı kutsal yaklaşımlarını kaybetmemiş olmaları olarak açıklamıştır.

Yin de, hatırlamalıyız ki tüm bu olaylar gerçekten gizemlidirler. Bu olaylar milyonlarca kere tekrar edilmesine rağmen hala gizemlerini korumaktadırlar. Eğer gizem duygumuzu, saygımızı, alçakgönüllülüğümüzü, şaşırma duygumuzu ve şanslı olduğumuz duygusunu kaybedecek olursak, çok temel ve insani olan kapasitemizi kullanamaz bir duruma gelir ve eksik bir yaşam yaşıyor oluruz.

Yaşama böyle bir boyuttan bakabilmek, gerçekten güçlü bir kendi kendini tedavi yöntemi de olabilmektedir. Yine konunun özü, her genç kızın erkeğin, delikanlının, çocuğun, gerçekte gizemli, harika, ilahi bir Öz nesne (B-object) olduğudur. Aslında her basit kültür, kadını, onun çocuk yetiştirme işlevini ve kadınla ilgili her şeyi baş tacı etmektedir. Tabi plasenta, göbek kordonu ya da menstrüel kan ve bunların değişik biçimlerde temizlenmeleri üzerine yapılan ayinler, bize şimdi komik ve batıl görünebilmekte ama gerçek şu ki, tüm bu metodlar aracılı ile bu tip olaylar tamamen mitolojik (arkaik, şiirsel, sembolik) bir boyutta büyük bir kutsallıkla korunmaktadırlar. Kadının bu durumunun dezavantaj sağladığı yerlerde (örneğin her menstrüasyon gören kadının tüm bir hafta boyunca bütün insanlarla dokunuşlarından kaçınması ve sonra ritsel bir banyo alması gereken yerlerde…vs.) belki de böylesi bir tutumun bile olayı önemsemek adına, kadına belli bir avantaj sağladığı söylenebilir. Bu durumda kadın, menstrüasyonunun ve menstrüel kanının, güçlü ve tehlikeli olabileceğini

düşünmekle, kendisinin de tehlikeli olabilecek, oldukça güçlü, farklı ve önemli bir kişi olduğunu düşünmek zorunda kalacaktır. Sanırım, bu bir kadın olarak kendine güvenini de olumlu yönde etkileyecektir. (James Thurber'in çok komik ve etkileyici bir karikatürünü hatırlıyorum, dört tatlı çocuğu ile çevrili bir kadın, dört tatlı minik yavrusu ile çevrili bir köpekle karşılaşır ve bu iki anne sanki iki kızkardeşlermiş, sanki iki arkadaşlarmışçasına bir duyguyla sempatikçe dönüp birbirlerinin gözlerinin içine bakarlar.)

aynı şey erkek için de geçerli olabilir, eğer kendi bedeninde meydana gelen tüm gizemli olaylar, gerçek gizemler olarak ele alınırsa. Örneğin: ereksiyona geçebilmesi, yaşayan 'yüzen' ve gizemli bir biçimde yumurtayı dölleyerek bir bebeğin gelişiminin başlamasına olanak veren spermleri boşaltabilmesi vs. gibi. Karısı ile cinsel ilişkide bulunan bir erkeğin, bir çiftçi, saban süren bir adam, tohum atan ya da toprağa bir şey eken bir erkek olarak görüldüğü birçok söylence vardır. O zaman, erkeğin döllemesi sadece spermlerin rastgele saçılması değil, gizemli, insanı huşu içinde bırakan ve birçok büyük dinsel ayine benzer (ekmek ve şarap ayini, güneş dansı) bir ayine dönüşmektedir. Benzer biçimde, genç erkeklerin kendi penislerini, fallik kutsayıcıların yaptıkları gibi güzel, ilahi, huşu içinde bırakan, gizemli, güçlü nesneler, olasılı tehlike içeren, korku yaratan ve anlaşılamayan gizemler olarak düşünmelerini sağlayabilmek arzu edilir olabilirdi. Eğer genç erkeklerimize bunu öğretebilirsek (kadınlarımıza da tabi), o zaman her delikanlı ilahi bir nesnenin, bir kutsal asanın ve doğanın kendisine (kadınların asla sahip olamayacağı) bahşettiği kutsal bir nesnenin sahibi haline dönüşecektir. Böylelikle, bazı zamanlarda kadını ve kendisini de huşu içinde bırakan, erkek olmanın, penise ve testislere sahip bir insan olmanın erdemliliği ile kendisine temel ve indirgenemeyecek bir temel güven sağlayabiliriz. Bu Öz tutum, onun her boşaldığında, bunun ilahi ve kutsal olduğu duygusunu oluşturmasına ve orgazmı hakkında da (Tantristler ve diğer mezheplerde olduğu gibi) aynı biçimde düşünmsine yardımcı olabilmelidir, yani bunu bütünleştirici, ilahi bir deneyim, bir sembol, bir mucize ve bir dinsel ayin benzeri bir olay gibi düşünmesine yardımcı olabilmelidir.

Felsefi duyarlığa sahip her kadın, cinselliğinin erkeği üzerindeki etkisi, onun bedeninde büyük kasırgalar yaratabilme ve bu kasırgaları dindirebilme gücü karşısında zaman zaman şaşkınlıkla karışık bir haz duyabilmektedir. Bu, kadın tarafından tanrısal bir güç gibi görülebilir ve böylelikle bir kadın olarak derin bir biyolojik kendine güvenin oluşmasında kullanılabileceği temelleri oluşturabilir. Aynı şey, karısını uyarabilme ve onun bedenindeki cinsel kasırgaları dindirebilme gücüne sahip olması açısından, erkeğin kendine güveni için de geçerli olabilir.

Bu gibi algılamalar ve farkındalık, her erkeğe ve kadına aşkınlığı ve bütünleşmiş olanı hem kendi içlerinde hem de birbirlerinde yaşamalarına yardım edebilmelidir. Bu yolla, sonsuz olanı kndi içlerinde ve kendi aracılıkları ile görülebilir hale getirebilirler. Sembolik ve platonik olan, somut bir örneğin içinde ve onun aracılığı ile deneyimlenebilir. Beöylelikle kutsal olan ve olmayan bir kapta erir ve kişi işte o zaman uzay ve zaman boyutunu aynı anda bu boyutun bir parçası olarak aşabilir.